

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

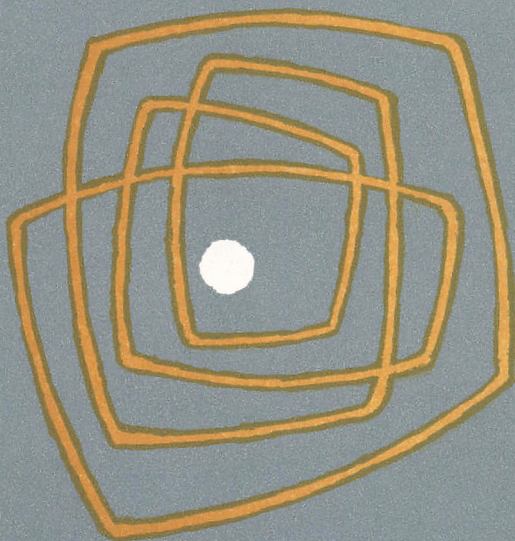
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1972

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1973

DANMARKS
PÆDAGOGISKE
BIBLIOTEK

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1972

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1973

Sprog og bevidsthed

Noam Chomskys sprogteori og dens perspektiver i politik og undervisning

De fleste har en umiddelbar fornemmelse af, at sproget er noget andet og mere end den serie mekanisk frembragte lyde, som man ved passende påvirkning kan aflokke papegøjens strube. Sproget er et redskab, som mennesket alene af alle væsener kan bruge til at udtrykke sine tanker, fremsætte påstande, give løfter, forme spørgsmål med. Sproget hører menneskets verden til i dets fællesskab med andre mennesker, og mennesket kan overhovedet ikke forstå sin menneskeverden, hvis det ikke kender et sprog.

Som sproget er mere end en række lyde, er bevidstheden mere end det blot at være vågen. »At være kommet til bevidsthed« er ganske vist den stående vending for det at være vågnet fra bevidstløs tilstand, men enhver, der kender sproget, vil også vide, at et menneskes bevidsthed ikke blot kan omtales som en fotocelle, der ved tilstrækkelig lyspåvirkning slår systemet til, vil vide, at bevidstheden også aktivt er rettet mod noget i ens omverden, som man i sit sprog kalder ved navn.

Et godt indtryk af, hvad der sker, når et menneske, der har været berøvet sproget og den dermed følgende menneskelige bevidsthed, får et sprog, giver den døvstumme og blinde amerikanerinde Helen Keller i sin bog »Mit livs historie«. Hun fortæller, at hun var syv år gammel, da hun for første gang stiftede bekendtskab med sproget, idet hun fik et tegnsprog stavet ind i håndfladen. Helen Keller betragtede denne dag som sin egentlige fødselsdag. Hun huskede kun vagt og ufuldstændigt den del af sit liv, der var gået forud. Det havde været en drømmeløs vegeteren. Gennem sproget fik hun med ét adgang til en rig og nuanceret verden, hun blev i stand til at huske, til at drømme og til

at fantasere. Hun siger, at hun for første gang fik evnen til at danne begreber, til at tænke.

Bevidsthedens begreber kan nemlig ikke undvære sproget. Når barnet lærer at tale, indføres det i den bevidsthedsverden, som sproget står i et uadskilleligt forhold til. Det er ved at lære ordene, at barnet lærer begreberne at kende. Små børn tager tit fejl og kalder alt, der kan køre »bil«, men efterhånden lærer de at skelne, de ordner deres verden med flere og flere ord og begreber. Kender du ikke navnene, kender du heller ikke tingene, har en svensk naturvidenskabsmand sagt.

Barnet lærer sproget ved at efterligne den voksne, har man helt enkelt ment. Det går fra det enkelte ord til de sværere sammensætninger af ord i længere og længere sætninger. Spørgsmålet er, om det menneskelige sprog kun er lyde fra dyreverdenen, der gennem et umådeligt antal gentagelser og lighedsslutninger af den, der bruger sproget, bliver kultiveret til menneskebrug? Eller er der tale om en medfødt sprogegne, som er særlig for arten menneske?

Amerikaneren Noam Chomsky mener i modsætning til de positivistisk prægede retninger inden for sprogvidenskab, der har skolet ham, det sidste. Og han har ikke blot fremsat det som en åndrighed, men har gennem de sidste to årtier i arbejde efter arbejde argumenteret for sin påstand på en sådan måde, at hans indsats kan karakteriseres som et nybrud — og selv hans argeste modstandere må indrømme, »at han ikke blot er et liberalt sludrechatol«, som en af hans tilhængere, den engelske sprogvidenskabsmand John Lyon, siger i sin bog om ham.

Noam Chomsky (f. 1928 i Philadelphia, Pennsylvania) er professor i sprogvidenskab ved Massachusetts teknologiske institut. Dette arbejdssted kan synes besynderligt for en sprogvidenskabsmand, men hans indsats går netop ud på at forbinde naturvidenskaberne og de videnskaber, der som genstand har menneskets historiske tilværelse. Han studerede i sin ungdom matematik, sprogvidenskab og filosofi, og i hans sprogvidenskabelige arbejder indtager de matematiske formuleringer deres plads side og side med filoso-

fiske betragtninger, der har perspektiver tilbage til det 17. århundredes rationalister og perspektiver ud til den hårde politiske virkelighed, der er vor i dag.

Han begyndte »som opdagelsesrejsende i sprog« i den hektiske periode i amerikansk sprogvidenskab, hvor forskerne hastigt måtte indsamle og katalogisere de svindende stammesprog. Han siger, at han i den periode kun kunne nå at interessere sig for sprogenes overfladestruktur, der jo rummer store forskelligheder. Dette registreringsarbejde gjorde, at han til sidst følte sin videnskab som en overfladisk og egentlig uvedkommende mekanisk specialitet. Han karakteriserer selv denne periodes arbejde som »opdagelsesanalyse«. Det berørte ham pinligt den dag, en fremtrædende sprogvidenskabsmand sagde, at han ikke agtede at arbejde sig gennem en indsamlet materialemængde, fordi det i løbet af nogle år ville være muligt at programmere en datamaskine til at konstruere en grammatik ud fra en stor datamængde under anvendelse af former for analyseteknik, der allerede var sat på en form. Da rejste sig det spørgsmål for ham: Har den menneskelige intelligens ikke ressourcer, der stikker dybere end det, disse procedurer og denne teknik er i stand til at afsløre?

I sin bog »Sprog og bevidsthed« lægger han ikke skjul på, at han kraftigt tager afstand fra den opfattelse, at sproget kun er et sæt indlærte vaner. Det er ham meget om at gøre, at vore naturvidenskabelige eksperter tilkendegiver de faktiske grænser for deres egen erkendelse og for de resultater, de hidtil har nået, og ikke dogmatisk forsøger at tænke alt ind i de samme mekanistiske baner, som delvis er anvendelige og rimelige inden for deres felt, men ikke kan være rimelige inden for sprogvidenskabens. Sproget er ikke først og fremmest et spørgsmål om adfærd, men er den menneskelige måde at meddele sig på, som er radikalt forskellig fra dyrs meddelelsesmidler.

Chomsky mener altså ikke den enkle og ligefremme indlæringsprocedure, hvor barnets efterligning af den voksnes tale synes at forklare alt, er tilstrækkelig til at forklare, at børn i løbet af de tre, fire første leveår er i stand til at be-

herske en så uhyre sammensat ting, som et sprog er. Det kan ikke blot være på grundlag af de forholdsvise få sætninger, hvoraf mange er fyldt med fejl, forvanskninger og tøven, at det sker. Den næsten papegøjeagtige imitations-teori forkastes som helt overfladisk. Når barnet på grundlag af sparsomme og ufuldstændige oplysninger er i stand til i løbet af så kort tid at operere efter sprogets grammatiske regler og forme og forstå sætninger, som det aldrig har hørt før, skyldes det, at det fødes med en sprogeвне, et medfødt anlæg for det, han kalder dybstrukturen i alle sprog: bestemte grammatiske principper, som barnet aldrig forsynder sig imod. Barnet »kender« på forhånd menneskesprogets struktur, hvad der forklarer, at en korrekt sprogtilegnelse er mulig så hurtigt og på et så spinkelt grundlag, som lidt samtale med den voksne er. Fællesskabet med den andre mennesker er det, der sætter barnets sprogeвне i kraft, den sprogeвне, som det allerede har fra fødslen.

Ved sprogets overfladestruktur forstår man det, vi normalt beskæftigede os med, da vi i skolen lærte grammatik, altså sætningens opbygning og det enkelte ords bøjningsformer. Men nede under denne struktur, som kan ændres fra tid til anden, ligger nogle tilgrundliggende sproglige principper, som går igen både i dansk og kinesisk. Man kan f. eks. ikke få sig selv til at sige, at man ved, det er søndag i dag, men det kan være, man tager fejl. Under det talte sprog ligger der udtalte sprogfigurer, som vor medfødte sprogeвне sørger for ikke kommer i strid med hinanden, men som gennem grammatiske omformninger efter ganske bestemte regler har en forbindelse til overfladestrukturen i vort sprog, d.v.s. til opbygningen af den sætning, vi kan opløse i de sædvanlige led.

Børns sproginlæring er da efter Chomskys mening ikke blot en passiv efterligning af den voksnes tilfældige sætninger, men en aktiv skaberindsats fra barnets side, der som sin forudsætning har et medfødt kendskab til visse almene sprogmønstre, der simpelthen er menneskets arvegods, dets arvebiologiske udstyr, som adskiller det fra dyret. Sproget kan ikke forklares som adfærdsmønstre, der er op-

bygget gennem en proces af betingede reflekser — som når forsøgsdyret i det psykologiske laboratorium lærer at skaffe sig føde ved at skubbe til gitteret i sit bur, når det stimuleres dertil; så enkelt kan menneskets udøvelse af sprogevnene ikke skildres. Han reagerer voldsomt imod den mekanistiske opfattelse, hvorefter en hvilken som helst organisms adfærd fra amøbe til menneske kan beskrives som organismens reaktion på de påvirkninger, omgivelserne udøver — akkurat som en termostat kan tænde og slukke varmen ved bestemte temperatursvingninger.

Det menneskelige sprog har et helt afgørende træk, hvorved det adskiller sig fra alle andre meddelelsesmidler: det er kreativt, skabende. Mens dyr nok kan reagere på bestemte impulser, modtage signaler og reagere på dem i et lukket forløb, kan mennesket erkende og udtrykke helt nye tanker og forstå helt nye og aldrig før hørte sætninger inden for rammerne af en sproglig vedtægt. En honningbi kan ved hjælp af kropsbevægelsernes intensitet give meddelelse om afstanden mellem honningkilden og bikuben, og de andre bier kan opfatte signalet. Men et menneske kan ikke blot reagere på signaler, men kan efter eget valg kombinere helt nye sætninger, som passer ind i situationen og kan prøve at flytte den derhen, hvor mennesket vil.

Chomsky lægger ikke selv skjul på, at han henter den filosofiske inspiration til sit arbejde i den cartesianske sprogfilosofi, den sprogfilosofi, der er inspireret af Descartes. Dens hovedpåstand er, at den menneskelige forstand med erkendelse og vilje er artsforskellig fra alt andet og ikke kan realiseres af en nok så sindrig automat. »Hvad kan sprogvidenskaben bidrage til vor forståelse af den menneskelige natur?« spørger han et sted. Og han finder svaret hos den spanske læge Juan Huartes, hvis tanker om den menneskelige intelligens har inspireret ham på afgørende måde. Huartes har fundet ud af, at ordet for intelligens, ingenio, har samme latinske rod som en række ord med betydningen frembringe, generere. Han hævder da, at den menneskelige intelligens er karakteristisk ved sin frembringende evne. »Normale menneskehjerner er indrettet sådan,

at de alene, støttet til emnet, uden hjælp fra nogen side, kan frembringe tusinde begreber, de aldrig har hørt tale om, de opfinder, og siger sådanne ting, som de aldrig har hørt af deres herrers eller af nogens mund.« Denne åbenhed i sprogevidnen: at mennesket på grundlag af medfødte ejendommeligheder i sin bevidsthedsstruktur efter bestemte sproglige regler frit kan forme et uendeligt antal af nye sætninger på sit modersmål, er den sproglige skaben, som Chomsky aldrig bliver træt af undres over samtidig med, at han gennem sit sprogvidenskabelige arbejde prøver på at afdække de dybdestrukturer i sproget, hvormed vi opererer efter ganske bestemte regler, der transformerer dem til overfladen i vort sprog. Dette er den såkaldt generative grammatiks hovedemne. »Den menneskelige sprogevidne giver mennesket uanede muligheder for at handle, som det vil med de endelige midler, det har: sprogets femogtyve eller tredive lyde, hvormed vi konstruerer en uendelighed af udtryk, der sætter os i stand til at lade andre kende hemmeligheden af det, vi tænker,« citerer han med tilslutning af en gammel sprogfilosof. Og nu er det ikke sådan, at de dybdegrammatiske regler, som Chomsky hævder findes under sprogenes overflade, den ramme inden for hvilket sprogene lever, må forstås som en begrænsning af mulighederne, nej, det er en begrænsning, der netop giver muligheder, fordi den menneskelige tale ellers ville blive uforståelig og vrøvle sig sin egen opløsning i møde.

Chomsky skelner ikke som sine rationalistiske meningsfæller fra det 17. århundrede skarpt mellem krop og bevidsthed. Han siger, at hele spørgsmålet om, hvorvidt der findes et fysisk grundlag for bevidsthedens opbygning, er et temmelig tomt spørgsmål, fordi man i den moderne naturvidenskabs udvikling har udvidet begrebet fysisk lidt efter lidt, så det efterhånden dækker alt, hvad vi forstår, og når vi til sidst begynder at begribe lidt af bevidsthedens egenskaber, vil vi sikkert udvide begrebet fysisk til også at dække disse egenskaber.

Det er altså ikke den gamle skelnen mellem sjæl og legeme, der optager ham, men skansen, han ønsker at for-

svare, er den, hvor menneskets mulighed for personlig afgørelse, dets ansvar og dets frihed, forsvares mod en mekanistisk opfattelse, der nedskriver et erkendende og handlende menneske til procesplanet. Det er menneskets fangenskab i et lukket forløb, han med sine tanker om sprogets åbenhed vil undsige.

I sit hovedsynspunkt er han enig med en række andre sprogforskere. Den menneskelige intelligens og sprogbevne er medfødt udstyr. Selv i de laveste organismer er der noget på forhånd givet. Hvorfor kan man da ikke tænke sig, at der er sket en udfletning i det centrale nervesystem, som er blevet særlig for arten menneske? Ligesom fiskefinns form er givet på forhånd, før den enkelte fisk nogensinde har anvendt den i vandet, har mennesket også sin sprogbevne på forhånd, så det er blevet sat i stand til at tænke i mønstre, der kan varieres, og bruge sit sprog på selvstændig måde. Det er vel uimodsigeligt, at vort sprog er »kodet« på en måde, som er miljøbestemt, så det for eksempel volder besvær, når forskellige klasser med hver sit vedtagne sprog skal forstå hinanden, men mon ikke man ud fra Chomskys hovedpåstand må sige, at kodningen ikke er karakteristisk for menneskets sprog — det er ikke en binding, som for alvor kan hindre det skabende i menneskets sprogbevne, det er tværtimod åbenheden, der er det karakteristiske og en protest mod alt i sproget, der gøres til lukkede forløb, til koder. Der er en sproglig bevægelighed, som gør, at sproget ikke er låst fast til bestemte klasser, men kan bruges som virkeligt forståelsesredskab også mellem dem, der af deres klasse er »sproglig forudbestemt« til ikke at kunne råbe hinanden op.

Når de medfødte anlæg i sprogbevnen understreges så stærkt, må det imidlertid lige så stærkt siges, at denne evne kun kommer til udfoldelse, hvis bestemte udfordringer møder den. Fra dyreforsøg ved man, at f. eks. frøens syn tager afgørende skade, hvis den ikke inden for et bestemt tidsrum modtager de synsindtryk fra den ydre verden, som dens synscenter er bygget med henblik på. Så sker der det, at de indbyggede strukturer i dens synscenter degenererer. På

samme måde kan formodentlig menneskets sproglige evner degenerere, hvis de ingen udfordringer møder, og den menneskelige intelligens forblive uudviklet eller gå i forfald hvis den aldrig stilles over for problemer, den skal løse.

Et af de tydeligste sproglige degenerationstegn er en indskrænkning i ordforrådet. Går der svind i ordforrådet, svinder også et menneskes bevidste forhold til dets omverden som ikke mere kan blive genstand for dets redegørelse og ansvarlige forarbejdning. Det kender ikke sin omverden på sproglig vis. Jeg vil ikke benægte, at den menneskelige bevidsthed i høj grad også lever af indtryk, som modtages ad ikke-sproglig vej, gennem syns- og følesans, men først når mennesket med sine ord forarbejder disse indtryk, kan det ad den vej tilegnede siges at være menneskeligt bevidstgjort.

Børns ordforråd bliver tilsyneladende år for år mere og mere indskrænket, og jeg har spekuleret på, om det bl. a. kan komme af, at moderne læsebøger tilsyneladende er konstrueret, så de kun rummer det normalordforråd, barnet skal lære at kende på det pågældende klassetrin, mens en del af det fællesmenneskelige sprogstof, gamle ordsprog, remser, folkeeventyr — tekster som egentlig ikke var barnlige, men mægtigt udvidende for menneskets sprogeevne — næsten er forsvundet. Men med ordene forsvinder der mere end ordene. Der forsvinder de begreber, som ordene var udtryk for. Horisonten bliver snævrene, for ens horisont går ikke længere, end det sproglige udtryk rækker. Jeg har mødt den indvending, at horisonten i vor tid i høj grad kan udvides ad ikke sproglig vej, og billedet er kommet til at indtage en nøglestilling på områder, hvor sproget før var den eneste nøgle. Vi må derfor lære at »læse« billedet. Men hvordan lære at »læse« billeder uden at sproget tages til hjælp?

Børns sproglige udvikling har f. eks. ikke de heldigste kår, hvis de aften efter aften påvirkes med ordløse billedkavalkader i TV. Man skaber en række uforløste stemninger i barnet, man hører veltilfredse suk eller besværet åndedræt som hos et dyr, der i drømme ser en billedsekvens. Nuanceringen og forløsningsen ligger i selve billedrækkens opbygning, vil man sige. Men hvordan gør billedskaberens sig dette klart uden ved sprogets hjælp — og hvordan om-

sættes en sådan billedrække til menneskebevidsthed, uden at der på et eller andet tidspunkt skal findes ord for sagen? Hvis ikke vore billedindtryk ad sproglig vej bevidstgøres, så de gøres til genstand for en kritisk betragtning, foreligger der her en meget farlig manipulationsmulighed.

Der finder for mig at se også en indskrænkning sted i den sproglige bredde, når man tiltaler børn på børnesprog, det let fjantede legetante-dansk, som fjernsynet i nogle af sine børneudsendelser rendyrker, formodentlig fordi det passer til barnets alderstrin. Men det udvikler ikke børnene som mennesker. Man rendyrker aldersklassen og svigter barnet, fordi man ikke udfordrer det med ord og begreber, det aldrig har hørt, men som dets intelligens skal lære at spille op mod, for at det som voksen kan spille med.

Jeg tror, det er rigtigt, at ordforrådet indskrænkes år for år. En amerikansk undersøgelse har ligefrem godtgjort, at amerikanske skolebørns ordforråd er mindre i dag end for årtier tilbage og selvfølgelig sammenlignet med de russiske skolebørns ordforråd og med strategisk rysten konstateret, at mens det amerikanske skolebarn læser Anders And og ikke stort andet, læser det russiske skolebarn Gorki og Dostojfskij. Og det er klart, at man kan udføre mere på det sproglige område med Gorkis skelnen in mente end med Anders And's forholdsvise simple sprog- og bevidsthedsfigurer.

Der er simpelthen ting, man ikke kan få udtrykt, hvis man ikke har ordene. Da min professor i Ny Testamente, Johannes Munk, i 1948 så den nye oversættelse af skriften, hvor en række af de hidtil brugte ord var erstattet af »dagligsprog«, erklærede han harmfuldt: »Sådan taler engle ikke!« Det var naturligvis ikke hans mening dermed at sige, at han vidste, hvordan engle talte, eller at evangeliet kun kan udtrykkes med gammeldags ord og vendinger, men at pege på, at man ikke må imødekomme tidens krav om sproglig nemhed for enhver pris — også den som prisgiver det særlige, budskabet har at bringe. Så man af lutter elskværdig imødekommenhed forfladiger og almindeliggør sproget og dermed sagen.

Degenerationen i sproget, hvis særpræg netop er det gene-

native, frembringende og nuancerende, viser sig også i en tendens, der år for år bliver mere og mere tydelig: man udskifter ord, hentet fra det menneskelige sprog, med ord, hentet fra det tekniske område. »Man tager højde for« en forhindring, så man med en fart som et jettfly kan stryge hen over forhold, man måske burde have kigget lidt grundigere på. Man taler om trivsel i sin svinestald og i børneskolen, og det er en ikke mere magtpåliggende rent sprogligt at skelne. Men hører efterhånden ordet funktionelt brugt i helt utilladelige sammenhænge. Det er i sin orden, om en mekanisk, maskinel indsats at bruge ordet funktionelt, men det bekommer mig hver gang ilde, når jeg hører en socialrådgiver i den anden ende af telefonrøden sige sådan om et medmenneske: »Jo, klienten har fungeret tilfredsstillende i den tid, jeg har haft hende i *behandling*.« Der er en tilbøjelighed til at udskifte det menneskelige nærsprog med et moderne fjernsprog. Og der er nu engang forskel på, om man siger om et andet menneske, at det er bedrøvet eller det er deprimeret. Jeg ser bort fra, at når lægen bruger ordet »deprimeret«, er det en bestemt grad af sindslig nedtrykthed, han omtaler, og ser i stedet på ordet, som efterhånden bruges, synonymt med bedrøvet. Bedrøvet er et nærord, man er personlig udfordret til ikke blot at »behandle« den anden, men udfordret til at sige: »Hvad er det, der piner dig?« — udfordret til at vise opmærksomhed over for et medmenneske og til at gøre den anden glad igen. Det er ikke, fordi jeg vil undsige udtryk som tage højde for, funktionel og deprimeret, men jeg ser med betænkelighed på, at de fortrænger udtryk som »være opmærksom på« og »bedrøvet«. Det går ud over skelneevnen. Og da den udviklede sproglige evne ikke mindst afhænger af, i hvor høj grad man er i stand til at nuancere tingene og holde det ude fra hinanden, der ikke hører sammen, er der her fare på færde, hvis man f. eks. ikke mere kan skelne mellem menneskelige hensyn og økonomiske interesser.

Sprogforenklingen som politisk redskab er blevet behandlet i Orwells fremtidsroman 1984. Her er der i slutnings-

kapitlet redegjort for »nysprog«. Det hedder: Formålet med nysprog var ikke blot at skabe et udtryksmiddel for den verdensanskuelse og de politiske tanker, der sømmede sig for alle tilhængere af Engsoc (navnet på det nye stats-samfund), men også at gøre enhver anden form for tænkning umulig. Han afskaffede kontroversielle ord som for eksempel frihed i betydningen politisk frihed eller tankefrihed, men foruden langsomt at afskaffe kætterske ord, formindskede man målbevidst ordforrådet, og intet ord, som kunne undværes, blev bibeholdt. Formålet med nysprog var ikke at udvide, men at indskrænke tankens område, og reduktionen af ordforrådet hjalp indirekte med hertil. Man gik over til forkortningsord og gjorde det, fordi folk ikke rigtigt tænkte over, hvad de stod for og derfor heller ikke blev fristet til at bringe uheldige tankeforbindelser i stand. Allerede i begyndelsen af det 20. århundrede havde det været et fremherskende træk, at man benyttede sådanne forkortelser i den politiske terminologi. For nemheds skyld sagde man: nazi, gestapo, komintern. »Kommunistisk internationale« fik en til at tænke på broderskab mellem alle mennesker, røde faner, barrikader, Karl Marx og Pariserkommunen. Ordet komintern fremkaldte derimod kun forestillingen om en sammensvejet organisation. Når nysprog først i sin rette forenklede form var indført og gammelsprog afskaffet, ville den sidste forbindelse til fortiden være afbrudt.

Orwells skildring forekommer mig ikke at være et skræmmebillede, men en meget præcis beskrivelse af sproglige degenerationstegn, man ikke skal være særlig klarsynet for at få øje på i sin samtid. Med den sproglige degeneration beskæres menneskets valgmulighed, dets muligheder for en selvstændig opfattelse af tilværelsen og dets historiske erfaringer enormt, for det har stadig færre valgmuligheder tilbage, hvis sproget, der har dybe rødder i historien, bliver fattige på udtryk, ved at dets perspektiver bagud afskæres. Det har f. eks. ringe mulighed for at finde vej til en selvstændig politisk afgørelse, hvis dets skelneevne målbevidst er sat over styr. Hvis menneskets evne til at abstrahere, fjerne sig

tankemæssigt fra den hverdag, der bydes det, ikke mere findes, fordi sproget er degenereret, er det med dets frihed som menneske såsom så. Når dets historiske perspektiv bliver tilstrækkelig kort, vil det være prisgivet en fornemmelse af sammenhængsløshed, der vil muliggøre de øjeblikkelige magthaveres tvangsforflytning af mennesket til lukkede situationer, hvor friheden har trange kår — måske ikke så meget på grund af ydre forhold, men fordi de kilder, der skulle åbne menneskets valgmuligheder, nemlig de sproglige, er sandet til, så tilværelsen har mistet sine menneskelige dimensioner, sin dybde.

Det er klart, at hvis man som Chomsky mener, at det afgørende ved menneskets sprogegne er dens åbenhed, dens mulighed for at frembringe aldrig før hørte og tænkte kombinationer, må man være på vagt over for det sproglige forfald. Dette intellektuelle forfald må standses bl. a. gennem skolernes undervisningsvirksomhed. Den er ikke blot en indøvelse i tankeadfærd, hvor eleven ved hjælp af lighedsslutninger bringes til at imitere de sædvanlige adfærdsmønstre, men at undervise består især i at udvide bevidstheden hos den man underviser ved at udvikle hans sprogegne. Lægger man vægt på det skabende moment i sprogegnen, må man også understrege den aktive rolle, intellektet spiller ved bestemmelsen af, hvordan den erhvervede viden skal bruges. Det er klart, at Chomsky med sit syn på adfærdsvidenskaberne, der i vort århundrede er på vej til at fortrænge det, han kalder bevidsthedsvidenskaberne, må skelne mellem det vi plejer at kalde oplysning og påvirkning.

Mens oplysningen som sin forudsætning har elevens valgfrihed og derfor betjener sig af argumentet, hvormed sagen klarlægges så godt det lader sig gøre, har påvirkningen sine forudsætninger i adfærdsvidenskabernes stimuli- og reaktionsmønster. Oplysningen bekender sig til samtalens åbne karakter, mens adfærdsvidenskaben — trods påstået valgfrihed — opererer med et lukket system. Det nytter ikke at

nægte, at sproget i dag er i krise. Det kan man se af den omstændighed, at påvirkningsmekanismerne rykker ind og erobrer sprogets udtryk og bruger metoder, der er sprogets åbne karakter så fjernt som et ansvarligt menneske er fjernt fra en lydige hund. Man kender folks elementære behov og stimulerer dem gennem reklame til at reagere, som deres behov tilsiger dem at reagere. Man forhindrer mange gange bevidst folk i at tænke, man stjæler deres frihed ved at stille deres behov. Det er ejendommeligt, som ufriheden indfinder sig, når man begynder at betragte sine medmennesker som materiale, egnet til påvirkning. Det åbne menneskelige samvær forvandles til et uhyggeligt taktisk-psykologisk spil. Man går i virkeligheden og regner med sine medmennesker som psykologiske mekanismer, der kan påvirkes af den, der har økonomiske midler til at præstere de kraftigst virkende stimuli. Alle, der har været i nærheden af politisk propaganda, ved at der er friheden taget ud af argumenterne. I virkeligheden ønsker den påvirkende egenmægtigt at bestemme over ordenes virkning i tilhørersens sind, og det betyder et overgreb på samtalens åbne karakter. Det er mod sprogets væsen, fordi det er at lægge en begrænsning og en ufrihed ind i sproget, som er sproget fremmed. Alle, der har været ude i politisk agitation, ved at det går ud over nuancerne, ud over skelneevnen. Det går ud over både den agiterende og hans offer. Ufriheden vokser i takt med foragten for argumentet. Hvis påvirkningsmekanismernes massivitet vokser, hvis agitationens talefigurer bliver tilstrækkeligt forenkede, er det så virkeligt et valg, den adspurgte foretager, for foretager man et valg, når kun en forsvindende del af ens bevidsthed er taget med på råd?

Chomsky har skrevet en lang række værker, hvoraf »Sprog og bevidsthed« og »Cartesiansk lingvistik« er oversat til dansk. Men det er ikke blot som sprogmand, han har gjort sig gældende. Han er en af amerikansk politiks førende kritikere, og bogen »Amerikas magt og de nye mandariner« er på dansk udsendt under titlerne »Objektivitet og liberal videnskab« og »Magt og modstand«. Her møder vi ham

som en vågen samfundskritiker, og her møder vi hans undervisningsovervejelser. Det er ikke sådan, at hans produktion falder i to dele, men hans sprogvidenskabelige teori mærkes som inspirationen bag disse forehavender: mennesket har med sit sprog fået skænket en frihed, en mulighed for at vælge, som ikke på voldelig vis må hindres af samfundsmekanismer.

Man kunne spørge: Er det da tilfældet i det amerikanske samfund? Og Chomsky ville svare ja. Den politiske frihed er kun formel, og parlamentets rolle er uhyre indskrænket. Både i det politiske og det økonomiske er der i det 20. århundrede en stærk tendens til centralisering i en magtstruktur, der som en blok spærrer for megen ny erkendelse. I dag styrer de 100 største koncerner hen imod halvdelen af den samlede amerikanske produktionsværdi. Det er disse industriledere, der bliver kaldt til Washington, hver gang en økonomisk krise truer. De skal med deres ekspertise, bistået af videnskabsmænd, der stiller deres ekspertkunnen til rådighed i den foreliggende sag: den nu stilnede Vietnamkonflikt, hjælpe regeringen med at organisere den central-kontrollerede krigsøkonomi. Chomsky gør opmærksom på, at det er en meget farlig situation, fordi den betyder, at det er afgørende for regeringen ikke at komme i konflikt med dominerende privatøkonomiske interesser. Hvor er den politiske handlefrihed henne, når et militært-industrielt magtapparat kontrollerer situationen? spørger Chomsky. Udadtil fodres folket med ideologiske slagord, indadtil føres en kynisk magtpolitik. Salgsetiketten på enhver politik er »De amerikanske hjemms forsvar mod russerne«, »USAs ansvar for den frie verden« eller »Et land som USA kan ikke bevare selvtiltiden, hvis det, der sikkert er det største, det nogensinde har forsøgt, nemlig at skabe et grundlag for anstændighed og velstand og demokratiske regeringer i de underudviklede verden, skal erkendes som fiasko eller som et forsøg, vi ikke skal give os i kast med mere.« Sådan lyder amerikanske statsmænds udtalelser, og i ly bag dem arbejder Amerikas nye mandariner, ekspertvældets mænd, for udbredelsen af en verdensmagt, der i sin ekspansion ingen grænser vil anerkende.

Den intellektuelle elite tilpasser sig systemet og svigter derved sandheden og friheden. Som sovjetrussiske videnskabsmænd har gjort det for revolutionsmytens skyld, har de gjort det for kontrarevolutionens, der er blevet Amerikas tvivlsomme sag. Chomsky nævner eksempler på, at fremtrædende politikere kommer med forsikringer, som mange ved er afgivet mod bedre vidende, hvad de da også bagefter skamløst tilstår. Og det rystende er, at ingen reagerer. Det er skræmmende, at betragte de amerikanske intellektuelles forholdsvise apati over for deres regerings langsigtede politik og deres ofte udtrykte vilje til at spille en rolle ved virkeliggørelsen af denne politik. De klammer sig til deres ekspertområde, deres betroede sag, uden virkeligt at bekymre sig om, hvor sagen kører hen. Hvorfor svigter de, som de gør? Han svarer med en grov beskyldning: De har solgt sig til deres betryggende livsstil. Amerika er et velstående samfund, der tilbyder de fordums radikale plads og prestige — det kan de ikke stå for. Og dette svar har adresse ikke blot til Amerikas intellektuelle elite, men til alle, der sælger deres frihed til opposition, deres ytringsfrihed, for velfærdsgevinsten, som intet afgørende skulle betyde for den, der kan spise sig mæt og bo i sit gode hus. Man accepterer fra sag til sag hovedsagen og arbejder for en langsom forandring til det bedre på teknologiens gradvise måde. Og det er adfærdsvidenskaberne, der fører det store ord. Netop derfor bør skolen være på pletten. Når det autoritativt fra videnskabeligt hold hedder, at dette eller hint er blevet påvist, bør det tages op til en ubønhørlig kritisk revision, hvad der egentlig er påvist. Adfærdsvidenskaberne bør studeres grundigt — ikke blot fordi de i sig selv er interessante, men for at eleverne kan blive klare over præcis hvor lidt, de har at sige om menneskets og samfundets problemer, hvor lidt de i virkeligheden har at sige om de problemer, der betyder noget. Eleverne skal klart forstå det intellektuelle indholds begrænsning i disse videnskaber, fordi det kan være en vigtig metode til at beskytte eleverne mod propaganda.

Chomsky foreslår ikke skolen noget så latterligt som at behandle nutidshistorien objektivt. Den kan ikke i tilstræk-

kelig grad befri sig for den amerikanske ideologis pres. Men det er efter hans mening ikke absurd at antage, at det skulle være muligt på rimelig måde, at i det mindste de vestlige demokratiske lande lod deres skoleelever studere fortidens nationale politiske skandaler — f. eks. Amerikas besættelse af Filippinerne. En sådan reel oplysning af manøvrerne i fortidens politik ville ikke kunne undgå at give eleverne mulighed for selv at forstå deres nutidshistorie på en ny måde. Den historie, som er skrevet til forsvar for imperialismen, burde være en central del af enhver civiliseret læseplan, og dette »forsvar« sammenholdt med sagen selv, måtte så kunne skærpe deres opmærksomhed over for det, der sker i dag.

Som han som sprogforsker hævder sprogets åbne karakter, der skænker mennesker valgmuligheder, må han også som samfundskritiker angribe de politiske tankers lukkede verden, lukkede fordi ordene og begreberne er bagbundet af økonomiske og militære interesser. Chomskys forståelse af, hvad sprog er, har derfor noget at gøre med hans forståelse af, hvad det vil sige at være menneske og derfor også med dette menneskets politiske bevidsthed.

Der er foruroligende perspektiver i Chomskys sprogfilosofiske arbejde, som gør, at man aldrig havner i den spekulative harmløshed eller i sprogrøgterens opbyggelige system med ordene. Ustandselig falder der fra hans forfatter-skab perspektiver ud i den virkelighed, der omgiver hans læser.

Den undervisning, Chomsky priser, kan med et slagord betegnes som ideologi-kritisk: Ad sproglig vej forsøger man at afdække den spænding, der består mellem sagen selv og de udtryk, vi bruger om den. Det er, når dette forehavende skal lykkes, nødvendigt, at man kan skelne nuancer, adskille det, der ikke hører sammen. Det er som sagt i det stykke også nødvendigt at kunne skelne mellem oplysning og påvirkning, selv om man nok så hårdnakket påstår, at denne skelnen er umulig. Er det i det hele taget muligt at undgå at påvirke i sin undervisning? spørger man. Og

der må svares: I en vis forstand nej. Idet man er til som menneske mellem menneske, virker man på sine omgivelser. Der er derfor med denne skelnen ikke tale om at skildre begrebet oplysning som en neutral, værdifri størrelse. Oplysning er altid værdiladet. Men ikke destomindre er det alligevel væsentlig at opretholde skellet mellem oplysning og påvirkning. Hvad skulle elevernes kritiske sans ellers ansføres af? Eleven må med denne skelnen in mente være på vagt over for oplyseren, så han kan afsløre skinargumentationen, som i virkeligheden er påvirkningsmekanisk. Det er rigtigt, at man ikke under sit ideologi-kritiske arbejde i undervisningen opererer forudsætningsløst, som stående på en platform, ophængt i den tynde blå luft, uden for den sag, man bearbejder. Man er naturligvis impliceret i sagen, hvorfor skulle det dog ellers være så magtpåliggende for en af afsløre misforståelser om den, så den kunne komme til sin ret?

Som oplysningsforkæmper i det politiske er Chomsky så langt fra det værdinihilistiske, relativiserende standpunkt som tænkes kan. Men af den grund bliver han ikke påvirkningsideolog.

Netop fordi der er noget, der er sandhed, og noget, der er løgn, gælder det om at skelne. For sandhedens skyld i debattens åbenhed at foretage en afgrænsning. Men der er en ejendommelig primitiv tankegang, der er på mode: Da det ikke kan lade sig gøre klart at trække skellet mellem oplysning og påvirkning, da vi alligevel ikke kan nå oplysningens høje ideal, så lad os for fuld udblæsning erklære alt for påvirkning og massivt tromle modstanderne ned, så langt vore kræfter rækker. Da vi ikke kan vise tolerance uden at prisgive vor egen sag, lad os da være så intolerante som tænkes kan. Heller ikke her skelner man mellem tolerance som respekt for den andens personlige mening, og tolerance som holdningsløshed.

Det naive undervisningsbegreb hylder en undervisning, der overhovedet ikke gør sig den ulejlighed at lære at skelne påvirkningsmekanismer fra argumenter. Den er måske så naiv, at den ikke engang er sig påvirkningsprocesserne be-

vidst. En reflekteret undervisning vil altid være sig påvirkningsmekanismerne bevidst som en stadig truende fare, og alene det skulle skabe bedre vilkår for sagen, der skal oplyses.

I Chomsky har jeg fundet en oplyser, der på en gang er engageret i sagen og som sit brændende politiske engagement til trods har vist sig nogenlunde i stand til at bevare den åbenhed, der gør, at sagen stadig er tilgængelig.

Helge Skov.

Det radikale Venstre — et symptom eller en mulighed?

I 1955 og 1956 førtes i »Dansk Udsyn« en debat om Det radikale Venstre. Partiet havde fejret sit 50 års jubilæum, og i en anmeldelse af Erik Rasmussens og Roar Skovmands jubilæumsværk anbefalede H. Engberg-Pedersen de radikale at anskaffe sig en anden forsvarspolitik, fordi partiets daværende forsvarsnegative linie afskar det fra sympati hos »funktionærgruppens voksende tusindtal, som naturligt må føle sig tiltalt af en social-liberal samfundsopfattelse, men ikke ser nogen anledning til at tage særstandpunkter i udenrigs- og forsvarspolitikken«.

I en replik til denne betragtning hævdede derefter Lauge Dahlgaard, at dersom alle partier fulgte Engberg-Pedersens råd og afskrev den del af deres politik, som frastøder visse vælgergrupper, ville følgen simpelthen blive politiske partier uden politik!

Sytten år efter denne diskussion kan det fastslås, at Det radikale Venstre — eller i hvert fald dets toneangivende kredse — har fulgt Engberg-Pedersens råd. Nogle vil hævde, at den af Lauge Dahlgaard påpegede følgevirkning *også* er indtruffet: partiet er blevet ansigtsløst og uden andet væsentligt politisk formål end sin egen fortsatte vækst.

Påstanden skal ikke bekræftes eller afkræftes her, men det er den foruroligelse, den må vække hos enhver radikal, der er baggrunden for de følgende overvejsler.

Et frugtbart udgangspunkt kan være at spørge efter Det radikale Venstres grundanskuelse.

Jeg vælger den betegnelse, partiet selv har anvendt, nemlig *socialliberalismen*. Man plejer at henføre formuleringen

af socialliberalisme på dansk grund væsentligst til Ove Rode. I sin Gimle-tale fra 1916 bruger han dog ikke ordet socialliberalisme, men taler om social-radikale ideer. Men begrebet socialliberalisme har siden vundet hævd, og det dækker da kort sagt over en principiel liberal og liberal-økonomisk indstilling, hvis grænser sættes af almenvellet og af hensynet til de svagest stillede. Socialliberalisme som begreb dækker da over en liberal opfattelse med *sociale* hensyn som afbalancerende faktor. Det dækker derimod ikke over en slags socialisme med *liberale* hensyn som afbalancerende faktor.

Jeg vil tro, at dette er en nogenlunde loyal karakteristik af Det radikale Venstre, sådan som det har valgt at betragte sig selv gennem de seneste årtier. Partiet er liberalt, det er de liberale ideer, der er dets ophav, og dette må da nødvendigvis blive grundlaget for en diskussion om radikal idépolitik.

Historisk var liberalismen i sit udspring betegnet ved, at den sigtede mod at give individet frihed og udfoldelsesmuligheder. Her i landet måtte liberale fremskridtsfolk derfor tage et opgør med staten, repræsenteret ved den enevældige monark, med embedsmænd, overklasse og den erhvervsmæssige ufrihed i laugsvæsenet. Opgaven for et moderne liberalt parti bliver da at aktualisere den oprindelige liberalisme og anvende dens idealer på nutidige samfundsforhold. Og det vil sige at angribe de kræfter, der i dag truer enkeltmenneskets frihed og udfoldelse.

Men her støder man straks på den vanskelighed, at selve den udvikling, som liberalismen var med til at sætte i gang, nemlig industrialiseringen, i dag rejser store trusler mod individets frihed og udfoldelsesmuligheder. En virkelig liberal politik må derfor i dag — foruden hvad den ellers indeholder — også indebære et selvpogør, et opgør med egne forudsætninger. Føres dette selvpogør ikke igennem, består der en risiko for, at moderne liberale partier identificerer sig med den udvikling, som liberalismen selv har sat i gang og derved undergraver deres eget idégrundlag.

Det radikale Venstre har udviklet sig fra at være et parti,

der krævede omfattende samfundsændringer gennemført, til — da ændringerne i det store og hele var realiserede — at være en bevægelse, hvis bestræbelse det er at virke for en fornuftsmæssig perfektionering af allerede eksisterende strukturer. Herunder bliver *samarbejde* på ethvert plan et nøgleord. Ord som »samordning«, »samarbejde«, »helheds-løsning«, »samfundshensyn« har været centrale radikale begreber i efterkrigstiden. Men uanset hvor berettigede politiske initiativer efter disse retningslinier har været i givne situationer, kan det næppe bestrides, at en sådan virksomhed mere hører hjemme i et mangelsamfund end i et overflodssamfund, og at den, udført i et overflodssamfund, bliver mere strukturbekræftende end strukturfor-nægtende.

Ligesom der er sat grænser for protestpolitik, eksisterer der også grænser for samarbejdspolitik. Den konsekvente protestpolitik ender i goldhed, den konsekvente samarbejdspolitik fører til identitetsløshed. Samarbejde som politisk middel må altid være knyttet til de enkelte situationer, men i det øjeblik samarbejdstanken ophøjes til politisk ideologi for et parti, må man blive betænkelig. Samarbejdets ånd er i dag populær, og den fremføres som et ideal overalt: samarbejde mellem landene, samarbejde mellem arbejdere og arbejdsgivere, samarbejde mellem kapital og regering, samarbejde mellem forbrugere og producenter. Mærkeligt få synes at have øje for det *frihedsfjendtlige* i denne forestilling om det totale samarbejde.

At samarbejde skulle være frihedens modsætning lyder måske umiddelbart besynderligt. Og dog forholder det sig sådan, at denne modsætning på et tidligt tidspunkt også har beskæftiget liberale tænkere som de Tocqueville og Stuart Mill. Allerede før midten af det nittende århundrede peger Tocqueville på den fare, der ligger i samarbejds- og tilpasningstendenserne i det liberale demokrati. »I den grad borgerne tilpasser sig hverandre og bliver mere lige«, siger han, »i den grad forringes hos enhver tilbøjeligheden til at skænke tiltro til et bestemt menneske eller en bestemt klasse. Tilbøjeligheden til at tro på massen vokser, og i stadig større grad er det den offentlige mening, der regerer

verden.« Først og sidst understreger han, at i det liberale demokrati vil velfærds- og lighedstanken få langt mere magt over folk end frihedsideerne. Resultatet vil blive en voksende ensretning af levevis og tænkemåde, og han spør — ikke uberegtiget, kan vi nu se — at fremtiden vil komme til at opleve stærkt centralistiske samfundsdannelser, som i frihedens navn og med det store vælgerflertals glade tilslutning vil true med at tilintetgøre såvel den politiske som den åndelige frihed for den materielle ligheds og velfærds skyld. Kun en vedvarende opmærksomhed over for denne fare kan standse en sådan udvikling. Frihedsgoderne må bestandig generobres.

Tocquevilles profeti har som anført vist sin berettigelse. Og mere end en polemik mod staten, som den partiet Venstre gennem mange år har ekscelleret i, og mere end en populær men ikke altid gennemtænkt kampagne mod offentlige udgifter, forekommer det mig, at inspirationen fra denne tidlige liberale kritik af liberalismen bør stå i centrum for en moderne radikal idépolitik. Det forekommer mig også, at en sådan vagtsomhed over for liberalismens udgliden i frihedsfjendtlige tilstand ikke for tiden i tilstrækkelig grad findes i Det radikale Venstre.

Jeg skal illustrere det med et eksempel. I december 1972 stod der i Politiken en kronik, der hed »De radikale og det nye samfund«. Forfatterne var cand. mag. Arne Hermann og tidligere undervisningsminister Helge Larsen. Kronikørerne forsøger at give en forklaring på, hvorfor Det radikale Venstre i 1968 pludselig blev et stort parti. De skriver bl. a., at »menneskers tidligere bundethed i et fattigere samfund er afløst af en større grad af uafhængighed og selvstændighed, og det fører naturligt med sig, at flere og flere også føler sig mindre bundet af klassebestemt og erhvervsbestemt politisk tilhørsforhold. En sådan friere stiltingtagen fører i mange tilfælde til Det radikale Venstre, der i sit social-liberale grundsyn ikke er bundet af eller til afgrænsede befolkningsklasser eller interesseorganisationer.«

Der er to ting at sige til dette citat. For det første, at det tidligere var sådan, at folk i mange tilfælde blev radikale

på trods af deres sociale status. Det kunne eksempelvis være gårdejeren, der blev radikal på trods af, at hans sociale status skulle disponere ham for partiet Venstre, det kunne være den faglærte håndværker, som blev radikal på trods af, at hans stilling skulle føre ham til Socialdemokratiet, eller det kunne være akademikeren, der blev radikal, skønt uddannelse og miljø skulle disponere ham for den aristokratiske konservatisme.

Men hos Helge Larsen og Arne Hermann er tingene vendt om. Her bliver folk ikke radikale *på trods* af deres sociale position, de bliver det *på grund* af en social udvikling, nemlig den udvikling, at classeskellene er udjævnede og den økonomiske egeninteresse ikke længere så stærkt bundet til klasserne. Eller sagt på en anden måde: tilslutningen til Det radikale Venstre er ikke længere begrundet i noget personlighedsbestemt, tilslutningen er derimod begrundet *sociologisk*. Og denne opfattelse er ikke enestående; for ganske nylig har Tage Kaarsted i et interview i Information fremsat lignende anskuelser. Han definerer den typiske nytilkomne radikale vælger som en, der er bosat i Kirke Værløse og har et ekspedientjob i Magasin! Her er det aldeles klart, at vælgerens stemmeafgivning betragtes som rene reflekser af en social situation. Det er også klart, at der hermed er sket et interessant skred i måden at betragte partiet på. Jeg kan kun sige, at dette sociologiske menneskesyn ikke er mit, og at jeg ikke er i tvivl om, at dersom det fastholdes og vinder udbredelse, vil dette også få den idépolitiske konsekvens, at partiet mere bliver en funktion af udviklingen, end det bliver en bevægelse, der ligesom træder tre skridt tilbage fra udviklingen for at betragte den, vurdere den — og gribe ind i den.

Den anden indvending mod Arne Hermanns og Helge Larsens kronik retter sig mere direkte mod det idépolitiske. Når de to forfattere påstår, at mennesket i dag er mere uafhængigt og selvstændigt end tidligere, så beror rigtigheden af denne påstand jo ganske af det begreb, man har om uafhængighed og selvstændighed. I en forstand er det naturligtvis rigtigt, at folk er blevet mere uafhængige

og selvstændige. Det gælder på det rent ydre plan — der er ingen eller meget få, der i materiel forstand lider nød, og alt det, der betyder en udvidelse af menneskets fysiske råderum — uddannelse, bolig, sommerhus, bil, ferierejser — er forøget enormt. I den forstand er mennesker så frie og uafhængige som aldrig før.

Man kan så spørge, om ikke alt dette har haft sin pris — om ikke den selvstændighed og uafhængighed, som det moderne menneske har vundet på det ene plan, er betalt med afgivelse af udfoldelsesmuligheder på et andet plan. Jeg mener det er tilfældet og må derfor også mene, at en radikal idépolitik, der ikke tager hensyn til dette forhold, heller ikke lever op til sine i bedste forstand liberale historiske forudsætninger.

Koncentrationstendenserne i erhvervslivet, de store bydannelser, den fortsatte økonomiske vækst og det opskruede tempo på arbejdspladserne er udtryk for en samfundsudvikling, der anfægter det enkelte menneskes ret til at leve i en sammenhæng, der ikke er meningsstom. Vor tilværelse er styret af kræfter, vi har meget ringe indflydelse på. I det gamle samfund var den enkeltes uafhængighed vel begrænset af fattigdom og vel begrænset af social diskrimination, men forholdet til arbejdet, til miljøet, ja til den totale livssituation, var tættere og mere personligt. I det moderne samfund er tilværelsen gjort upersonlig, mennesket spiller sin rolle som en del af et kompliceret maskineri, der kun vanskeligt lader sig overskue, og hvis dybere formål fortoner sig mere og mere for bevidstheden.

At indkredse og angribe den aktuelle afhængighed og uselvstændighed og umyndiggørelse må være en central radikal opgave. Og det er ikke gjort med indførelse af økonomisk demokrati, selvom dette, rigtigt udformet, er et skridt på vejen. Man må ned til en mere omfattende forståelse af problemet.

Jeg vil forsøge at se problemet i en større historisk sammenhæng.

Rigsdagshistorikeren Svend Thorsen har gjort opmærksom på, at der i årene omkring den første verdenskrig sker

et sporskifte i dansk politik. Man var i disse år stort set færdige med de store idépolitiske spørgsmål, der havde delt partierne i årene siden grundloven af 1849. Det gjaldt spørgsmålet om Ejderstat eller Helstat, det gjaldt spørgsmålet om den lige og almindelige valgret, og det gjaldt spørgsmålet om respekt for folketingsparlamentarismen. Og da disse spørgsmål er afviklede og bragt ud af verden, rykker den økonomiske politik ind på den tomme plads. Spørgsmålet om velstandsfordeling og navnlig om velstandsfremgang bliver nu afgørende. Svend Thorsen siger det sådan: Bagude lå idépolitikken, forude lå den økonomiske politik.

Man kan da rejse det spørgsmål, om vi ikke netop i disse år befinder os ved afslutningen af denne ensidigt økonomisk orienterede periode — og videre, om det ikke netop er denne problemstilling, Det radikale Venstres situation skal ses i lyset af.

Det er et velkendt argument, ikke mindst på radikale landsmøder, at man jo må — som det hedder med et af Hilmar Baunsgaards yndlingsudtryk — »realistisk se i øjnene«, at den økonomiske vækst og den økonomiske politik simpelthen er grundlaget for alt, hvad man måtte ønske at sætte i værk i dette samfund. Jeg er ikke sikker på, det er rigtigt. Dermed være ikke sagt, at der ikke skal føres økonomisk politik, for det skal der selvfølgelig. Spørgsmålet er blot, om samfundets værdinormer bør afledes af økonomiske hensyn, eller det tværtimod må være sådan, at de økonomiske hensyn må underordnes de værdibegreber, man i øvrigt vil opstille som helt fundamentale.

Alt for ofte glemmes det i vor politisk-økonomiske debat, at økonomisk vækst har sin pris, at væksten skaber fysiske og måske især psykiske problemer, hvis fjernelse kræver et stort ressourceforbrug og dermed ny økonomisk vækst. Det er skadevirkningerne af vækstfilosofien, en moderne radikal idépolitik må vende sig imod. Dette kan formentlig kun ske gennem et opgør med filosofien selv — på trafikområdet, med hensyn til byplanlægning, på arbejdspladserne o.s.v. De ikke-materielle værdier i samfundet må overalt opvurderes, også selvom det må ske på bekostning af snævert

materielle værdier. Økonomisk-tekniske analyser og rationalitetsbetragtninger må ikke være det eneste materiale, der fremlægges forud for politiske beslutninger. Man må også vurdere ud fra andre kriterier; der må anerkendes et alternativt realitetsbegreb ved siden af det, der normalt går under navnet »realpolitik«, og som nærmere betragtet blot er en politisk udmøntning af de vilkår, som den tekniske udvikling dikterer.

Jeg kunne forestille mig, at der til meget af det foran sagte vil blive indvendt, at det er så forfærdelig negativt. Det er en indvending, man støder på efterhånden ret ofte i radikale forsamlinger og andre steder. Det er negativt at sige nej, man skal være for noget og ikke imod, man skal være positiv ligesom BT og Harlang & Toksvig og Erhard Jacobsen. Dette krav om uophørlig positivitet er for mig at se et konservativt træk, foruden at det repræsenterer en vis overfladiskhed i debatten. Det hører med til den nærværende tids beklagelige vilkår, at positive værdier ikke i alle men i mange sammenhænge kun lader sig udtrykke negativt, som afstandtagen og som protest, men dette berører dog ikke den bagved liggende holdning, og man må have lov at forvente i debatten, at man ikke bliver mis-tolket på dette punkt.

For er det ikke sådan, at et parti, en bevægelse, ikke blot er bestemt af det, den selv er og selv vil, men også af de modstandere, den ser for sig? Man skulle synes det. For eksempel er der vel ikke tvivl om, at det har spillet en rolle for Det radikale Venstre i de allerseneste år, at man har haft en ganske bestemt forestilling om, hvad konservatisme er, og hvor den er placeret i det politiske billede.

Man har for det første sagt, at der ingen egentlige højre-partier findes i Folketinget, efter at De Uafhængige er gledet ud. Man har for det andet sagt, at den konservatisme, der er i folketinget, væsentligst må placeres hos Socialdemokratiet, og derved skulle der være skabt et alibi for det radikale samarbejde med V og K. Jeg kan kun sige, at dette stemmer ikke med min politiske geografibog. Ifølge den findes konservatismen naturligvis i særlig grad i Det kon-

servative Folkeparti, hvad de seneste tiders konservative angreb på ytringsfriheden i radio og TV og på regeringens Vietnampolitik kun er nye beviser på. Endvidere ser jeg konservatismen i store dele af Venstre, og jeg ser den endelig i Socialdemokratiets højrefløj. — Men én ting er den politisk-geografiske placering, noget andet er en indholdsbestemmelse af konservatismen. Konservatisme betød engang fastholden ved det overleverede, men den definition er næppe fyldestgørende i dag. Friedrich Hegel, en af konservatismens åndelige fædre, fremsatte engang den påstand, at det faktiske er fornuftigt. Det er altid en god konservativ påstand. Det samme er udtrykt af en noget mindre filosof, Ib Stetter, der har hævdet, at det samfundsmønster vi har, er hvad han kalder et »naturligt samfundsmønster«, og at det derfor ikke bør angribes i radio og fjernsyn. Men dette »naturlige samfundsmønster« er jo netop den blinde udviklingens dynamik, som er beskrevet ovenfor.

Jeg tror, man må indstille sig på i Det radikale Venstre, at konservatismen har skiftet karakter. Den var tidligere noget statisk, en tilstand. I dag er den et forløb.

Vil nogen hæfte sig ved, at jeg har fredet SF og måske deraf tage anledning til at sige, at de kritiske radikale lige så godt kan melde sig ind i det parti, så man kan blive fri for at læse deres naive betragtninger — må jeg gøre den bemærkning om SF, at to ting for mig at se skiller dette parti fra Det radikale Venstre. For det første en uenighed om konkrete ting, eksempelvis økonomisk demokrati, for det andet en principiel opfattelse af, at en centralistisk socialistisk samfundsmodel ikke er svaret på tidens udfordringer. Men når det er sagt, må jeg tilføje, at dersom ikke de radikale føler SF som noget af en anfægtelse, står det galt til. Antagelig er det fornemmelser i den retning, der sidst på året 1972 bevægede den radikale landsformand Asger Baunbak-Jensen til at udtale noget af det skarpeste, man i lange tider har hørt fra radikal side om USA, Vietnam og Danmarks Nato-medlemskab. Baunbak-Jensen har her rørt ved noget centralt. Det er vigtigt, at partiet markerer sig, dersom det ikke fuldstændig skal miste identitet

udenrigspolitisk. Det er i dag — fem år efter at VKR-politikken blev indledt i 1968 — vanskeligt at finde politisk bevidste unge mennesker med en klar forestilling om, hvad det egentlig er, der skiller Det radikale Venstre fra Venstre og konservative. Træffer man endelig nogen, der kan redegøre for sagen, vil en nærmere undersøgelse næsten altid vise, at de kommer fra et radikalt miljø. Dette må for partiets ledere være en betænkelig udvikling, medmindre man da tror, at partiet kan forny sig ved indavl.

Jeg er bange for, at den overfladisk set så strålende periode, partiet har oplevet siden valget i 1968, på langt sigt kan vise sig at have været kostbar. Mens man sad hjemme foran fjernsynet og fulgte partiets galluptal som et udtryk for fornuftens procentvise fremvækst i det danske folk, overså man, at det ikke groede fra nedén, og at store dele af den ungdom, som kunne have været partiets ryggrad i fremtiden, er gået andet sted hen. Afgørende for partiet i de kommende år bliver, om det vil sætte sin egen indre diskussion om langsigtede målsætninger højere end hensynet til øjeblikkelig vælgersucces og taktiske placeringskunster.

Poul Bendix Knudsen.

Arthur Koestlers anden halvleg

Da Arthur Koestlers bog »*The Case of the Midwife Toad*« i dette efterår udsendtes på dansk under titlen »Den manipulerede frø« var det første gang i 11 år en bog af den nu 67 årige forfatter kom i dansk oversættelse.

Denne lange stilhed har fået mennesker der tidligere fulgte Koestlers forfatterskab med større eller mindre interesse til at konkludere at han, som så mange af sine jævnaldrende, blev slidt op som skabende personlighed gennem intensiv deltagelse i tyvernes, tredivernes og fyrrernes politiske lidenskaber.

Da han den 19. april 1968 aflagde visit i Danmark for at modtage Sonningprisen blev begivenheden da også refereret på en måde så yngre læsere måtte få indtryk af, at man havde hentet en veltjent stridsmand frem fra de litterære pulterkamre og gav ham lidt håndpenge, så han kunne se alderdommen i møde uden frygt for sult eller andre lidelser af afhjælpelig art.

Stilheden har også bevirket, at vi i dag har en ny generation af læsere for hvem navnet Arthur Koestler er aldeles ukendt.

Det er beklageligt at et forfatterskab der tidligere af mange danske læsere blev anset for uhyre vedkommende således er blevet skamferet. Det skyldes ikke forfatteren, men forlagstekniske hensyn: man har ikke ment Koestler oversættelser kunne tjene pengene ind igen, og i denne forbindelse er det, som vi senere skal vende tilbage til, ganske logisk at det bliver »sagen om jordemoderfrøen« der atter præsenterer Koestler på det danske marked.

Indledningsvis kunne man fremsætte nogle enkelte bemærkninger om den Arthur Koestler der er tilgængelig på

vore folkebiblioteker og for nogle binds vedkommende fortsat også hos boghandlerne. Dog er det naturligvis ikke meningen at redegøre for hans ydre levned. Hvad det angår må læseren slå op i en passende håndbog.

Frem til 1961 skrev Koestler fem romaner, fire selvbiografiske bøger, fire essaysamlinger og et skuespil. Disse fjorten bind er oversat til dansk

Desuden skrev han i samme periode yderligere to bind essays som ikke er oversat.¹⁾

At hans forfatterskab allerede i fyrerne blev opfattet som særdeles centralt skyldtes ikke romanerne (eller skuespillet). Et par af dem er fortsat ganske engagerende som debatindlæg, men som *kunstværker* er de ikke vellykkede, hvilket forfatteren selv har påpeget gentagne gange: den idé der skal debatteres i bøgerne skinner for kraftigt igennem, og figurerne får ikke en chance for at blive levende, de vandrer omkring som mere eller mindre stive synspunkter.

Koestler er ikke digter, men han er en blændende forfatter. Han besidder en personlighed hvor filosofen og journalisten har indgået et lykkeligt samarbejde. Et forhold der har bevirket at vor hovedperson i årevis har svævet i et specielt ingenmandsland: hverken hjemme i presseklubben eller i laboratoriet. Men også et forhold der har givet mange fordele lige fra evnen til at magte journalistikken som selvstændig kunst til sansen for at stille kætterske og umulige spørgsmål som den professionelle videnskabsmand måske ville overse eller affeje.

I første fase af forfatterskabet, som går frem til midten af halvtredserne, brugte Koestler især denne værdifulde evne til kombination af reportage og analyse på de voldsomme politiske begivenheder i vort århundredes første halvdel. Selv den mest overfladiske skildring af hans liv før 1945 giver et stærkt indtryk af en mand der konstant var i brændpunktet.

¹⁾ Som et kuriosum kan det nævnes at han som levebrødsskriverkarl udgav en mængde kommunistisk propaganda for partiet – og skrev lærebøger om diverse seksuelle emner.

»I den europæiske kamp var han set fra England næsten en romantisk, absolut en heroisk skikkelse. Han og nogle få andre var det nærmeste fantasien i mellemkrigstiden kunne komme skikkelser af Byron typen, skønt han appellerede mere til hjernen end til hjertet Selvdramatisering blev Koestlers kommunikationsmetode. Dominerende i debatten i eksempelvis »Yogien og kommissæren« er kendsgerninger og erfaringer i Arthur Koestlers liv. Han fremførte sit eget liv som et eksempel til oplysning om og forståelse af en bestemt periode i historien. Han havde begået fejl. Disse fejl kunne i det mindste delvis retfærdiggøres hvis de kunne bruges til illustration og fortolkning af historien. Handling, drama og fysisk lidelse farvede de politiske begivenheder han skrev om. Hans stil var krydret med en fornemmelse af fare og betydningsfuldhed der samtidigt virkede intim. Dette fremmede yderligere kommunikationen.«²⁾

Denne karakteristik passer bedst på netop en bog som »Yogien og kommissæren« samt de andre bøger hvor Koestler gør op med kommunismen, som han oplevede den i mellemkrigstiden. Det var netop dette opgør der også i Danmark gav ham et regulært gennembrud, ikke mindst takket være en debat der især foregik i »Information« og »Land og Folk«, en debat der både havde roser og ris samt f. eks. fra medlemmer af »Studenterforeningens udvalg for granskning af litteraturen om Sovjet« også forsøg på en midt-på-landevejen-holdning til den tidligere kommunistiske arbejder.

I denne periode, da Koestler brugte sig selv som eksempel på den centraleuropæiske intelligentsias tragedie, var det svært at se at der bag hans konstant brændende engagement — fordi engagementet gjaldt skiftende sager — lå en stræben som var ret konstant uanset om engagementet gjaldt psykoanalysens gennembrud, staten Israels fødselsveer, forholdet til det andet køn eller kommunismens uto-

²⁾ Jenni Calder: »Chronicles of Conscience. A study of George Orwell and Arthur Koestler.« (Secker & Warburg, London 1968) pag. 255.

pia. Bag de skiftende engagementer lå der en konstant: Koestler var *sandhedssøger*.

Han var fra fødslen anbragt i en historisk-social situation hvor det var oplagt at sandheden ikke kunne findes uden for mennesket, den måtte findes i mennesket selv. Men også i en indadrettet stræben er det rigtignok »en betingelse for at romantikken ikke skal splintres at man ejer den ureflekterende hengivelses gave. Dette krav har Koestler aldrig tilnærmelsesvis kunnet opfylde — altid har han været bundet til sit noget reserverede væsen, generthed har spillet ind, men først og fremmest har hans søgen aldrig kunnet frigøre sig fra den elementære logik og det skarpe intellekt. Hvor smerteligt han selv har følt dette viser adskillige passager i den halvdokumentariske roman »Tyve i natten«. Hele tiden, selv i de mest afslappede øjeblikke, har Arthur Koestler følt usikkerhedens torn i kødet, hvilket indebærer at han i sine ærligste øjeblikke har måttet indrømme for sig selv — dette er ikke løsningen.«³⁾

Dette citat fra en kronik jeg skrev til forfatterens 60 års dag er måske nyttigt i det arbejde der forsøges i dette essay, nemlig at antyde et samlet billede af Koestler i modsætning til det som nævnt ufuldstændige der er tilgængeligt på det hjemlige bogmarked. Citatet viser en del af forklaringen på hvorfor Koestler ikke fandt hvad han søgte.

Men citatet skal også med fordi det fortæller om Koestler som en så »gammeldags-moralsk« skribent at en jongleren med et voldsomt begreb som »sandheden« ikke er uanstændig, men påkrævet.⁴⁾

Det må altså fastholdes at Koestler søgte uden at finde. Man kunne derfor opfatte ham som en resignerende, ja, en næsten tragisk skikkelse. En sådan opfattelse vil imidlertid være forkert.

Man har ofte citeret Koestlers smukke mindeord om

³⁾ »Arthur Koestlers tre snese«, Kristeligt Dagblads kronik 4. september 1965.

⁴⁾ I et brev af 22. januar 1966 skriver han meget venligt om disse ting: »For så vidt jeg kan være dommer i min egen sag forekommer opsummeringen (i kronikken) både fair og indforstået.«

vennen Richard Hillary, symbolet på tusinder af omkomne RAF piloter i anden verdenskrig: »Det er myten om den fortabte slægt — skeptiske korsfarere, kraftløshedens ridere, fortærede af længsel efter noget at kæmpe for, der endnu ikke eksisterer. Det er myten om korstoget uden kors, og om fortvivlede korsfarere i søgen efter et kors. Hvilken tro de vil nå frem til, Kristus' eller Barabbas', står endnu tilbage at se.«⁵⁾

Men indforståetheden med Hillary skjuler sig langt snarere i de næsten umiddelbart foregående linjer i samme essay: »Når alle ismer bliver meningsløse og verden en allé af krumme spørgsmålstejn, kan en mands længsel efter den hellige gral virkelig blive så stærk, at han flyver ind i lyset som et møl; og kryber ind i det igen efter at have brændt sine vinger. Men det er naturligvis ikke det eneste i mennesket, der ikke kan forklares rationelt.«⁵⁾

Da Koestler efter den sidste store krigs mareridt blev skyllet op på den engelske kyst var der noget symbolsk i at han slog sig ned på en afsides gård i Wales. Han havde brændt vingerne så mange gange at det var på tide at få orden på tingene så vidt det nu lod sig gøre. Resultatet blev først og fremmest de to bind erindringer »Pilen i det blå« og »Skriften på væggen«. Omend man nok synes anmelderen i *New Statesman* slog et stort brød op da han udnævnte de to bind til at være »måske den mest bemærkelsesværdige selvbiografi siden Rousseau«, så er de to bind fra halvtredsernes midte vitterligt monumenter i vort århundredes biografiske litteratur.

Med dem afsluttes første halvleg af Arthur Koestlers kamp med sandheden.

Og bortset fra et spændende essay »Anno 15 e. H.« (e. H. = efter Hiroshima) som gav anledning til en længere debat i Danmarks Radio, samt en charmerende rejsebog fra Asien, forsvandt han ud af det danske litterære billede.

⁵⁾ »Richard Hillary in memoriam« fra samlingen »Yogien og kommissæren« (Samlerens forlag 1946) pag. 78–79.

Byronglansen er gået af Koestler. Han er blevet etableret, har fået engelsk statsborgerskab, er i sine manerer blevet næsten mere engelsk end englænderne og deler sin tilværelse mellem et solidt hus i Montpelier Square i Londons fashionable Kensington bydel og et rummeligt sommerhus i den østrigske bjerglandsby Alpbach.

I disse behagelige omgivelser, i en i det ydre betrygget og rolig tilværelse, har Koestler nu gennem de sidste 15 år været i fuld gang med anden halvleg.⁶⁾

Den udkæmpes med en betydeligt tungere ballast end første, med en viden om at ismerne er meningsløse eller i det højeste bæredygtige et lille stykke vej, med en forståelse for at før eller siden bliver verden for os alle »en allé af krumme spørgsmålstegn«.

Men løsningen ligger ikke i at suse ind i lyset og brænde vingerne endnu engang. *Løsningen* findes måske slet ikke, og det er tilsyneladende paradoksalt, at Arthur Koestler som i de første mange år af sit liv søgte *svaret* nu med megen energi søger at rejse nye *spørgsmål*.

Anden halvleg begyndte med en diger trilogi på langt over 1500 sider, udarbejdet i perioden 1957–67. »*The Sleepwalkers*«, »*The Act of Creation*« og »*The Ghost in the Machine*« udgør et vældigt værk hvor Koestler behandler sine forgængere og samtidige blandt sandhedssøgerne, analyserer menneskets skabende virksomhed i dets mange forklædninger og prøver at trænge ind til de destruktive kræfter i mennesket: »Den menneskelige psykes kreativitet og patologi er når det kommer til stykket to sider af samme medalje, som er formet i udviklingens smedje. Den første side er ansvarlig for vore katedralers skønhed, den anden for de groteske skikkelser i katedralernes dekorationer som skal påminde os om at verden er fuld af uhyrer, djævløse og fristelser. De afspejler det spor af vanvid som løber gennem arternes historie og antyder at et eller andet sted i løbet af udviklingens opstigning fra dybet er et eller

⁶⁾ I hele denne periode har han kun en enkelt gang kastet sig lidenskabeligt ind i samfundsdebatten, nemlig som bannerfører i kampen for dødsstraffens afskaffelse.

andet gået galt. Udviklingen er blevet sammenlignet med en labyrint af blindgyder, og der er ikke noget mærkeligt eller uhyrligt i antagelsen af at menneskets medfødte udstyr, skønt det er alle andre levende væseners overlegent, ikke desto mindre indeholder en indbygget fejl eller mangel som disponerer mennesket for at søge selvødelæggelsen.«⁷⁾

Koestler er fortsat overbevist om at vi skal søge i mennesket og ikke *uden for* det. Dermed er han blevet ledet tilbage til sin ungdoms interesse, den videnskabelige reportage, men unægtelig på et noget andet plan end i de mange artikler han skrev i tyverne i berlinske middagsblade. Han omgås nu ikke videnskabsmænd med den grønne reporters ærbødighed, men er snarere en forskernes kollega, i hvert fald er han blevet »en lidenskabelig amatør i dette ords stolteste betydning.«⁸⁾ Han er lige så fuldt *sandhedssøger* som han altid har været det, men efter ungdommens gentagne erfaringer med svedne vinger er han klar over opgaven er vanskeligere end som så. Svaret kan ikke findes i nogen isme, nogen samfundsmodel, for omme bag iserne og de politiske ideologier lurer fortsat alléen med de krumme spørgsmålstegn.

Koestler og hans jævnbyrdige er så tæt ved at være *polyhistorer* som nogen af vore samtidige, og netop deres afmagt illustrerer på den mest slående måde hvor uoverkommeligt det 17. århundredes videnskabsideal er blevet i det 20. århundrede.

Man kan altså nok hævde Koestler har skrevet forventningerne ned, men ikke fordringen. Han har udrustet sig med tålmodighed, men på samme måde som han altså ikke »ejer den ureflektende hengivelses gave« er han heller ikke blevet udstyret med resignationens forbandelse.

Han har erhvervet et modenhedens overblik og kan slå

7) »The Ghost in the Machine« (Hutchinson & Co., London 1967), fra forordet.

8) Newsweek Magazine 3. april 1972, anmeldelse af »The Case of the Midwife Toad«.

følgeskab med den lidt ældre André Malraux når denne udbryder: »Det er muligt, i betragtning af menneskets lod, at vore spørgsmåls dybde er af større betydning end vore svar.«⁹⁾

Eller med Koestlers egne ord: »Videnskaben kan ikke levere de definitive svar, men den kan stille de pågående spørgsmål. Og jeg tror ikke vi kan formulere selv de simpleste spørgsmål, og da langt mindre nå frem til en diagnose, uden livsvidenskabernes hjælp. Men det skal være en sand livets videnskab, ikke denne antikverede spillemaskinemodel der er baseret på det 19. århundredes mekaniske verdensbillede. Vi vil ikke kunne stille de rigtige spørgsmål før vi har udskiftet det gamle rustne idol med en ny og bredere opfattelse af den levende organisme.«¹⁰⁾

Det er helt nede på dette plan Koestler nu sætter sin søgen ind. Han gør det i den nævnte trilogi, som vi skal vende tilbage til, han gør det i de to nye bøger »*The Case of the Midwife Toad*« og »*Roots of Coincidence*« samt i den digre »*Beyond Reductionism*«, en lang række indlæg fra en lille snes videnskabsmænd og skribenter som i nogle sommerdage samledes til en konference, hvor Koestler var leder, på et studiecenter der ligger i Alpbach lige ved siden af forfatterens sommerhus, hvorfor bogen da også har fået undertitlen »*The Alpbach Symposium*«.

Hvis man kort og journalistisk skal afrunde dette essays forklarende midterdel om sammenhængen mellem Koestlers første og anden halvleg kunne det gøres sådan: »I de seneste år er forfatteren vendt tilbage til sin tidlige karrieres videnskabelige reportage, men på et andet niveau; nu udfordrer han »love« som skolebørn gennem generationer er blevet undervist i Arthur Koestler benægter at hans nyeste bøger lukker op for alskens overtro og mystik. Men han medgiver gerne at de opfordrer til at lukke op for nye undersøgelser, eller rettere, arbejde videre ad veje der allerede er åbnede, men holdes spærrede af for-

⁹⁾ »Antimemoirs« (Penguin Books, London 1967) pag. 15.

¹⁰⁾ »The Ghost in the Machine«, forordet.

domme. »Mit argument er: lad os få snavset og skiddet ud af nøglehullet.«¹¹⁾

Hvordan kan denne nødvendige udpustning foregå mest effektivt?

Det kan den gennem kampen mod hvad Koestler har kaldt *dumhedens fire søjler*, som er følgende trossætninger:

»1. at biologisk udvikling er resultatet af tilfældige mutationer, der bevares gennem naturlig udvælgelse;

2. at mental udvikling er resultatet af tilfældige forsøg der erindres gennem forstærkning (belønning);

3. at alle organismer, inklusive mennesket, fundamentalt er passive automater kontrolleret af samfundet med det ene formål i tilværelsen at reducere spændinger gennem iværksættelsen af passende foranstaltninger;

4. at den eneste videnskabelige metode der fortjener navnet er kvantitativ måling; og at følgelig komplekse fænomener må reduceres til simple elementer der kan måles kvantitativt uden hensyn til at specielle karakteristika i det komplekse fænomen, eksempelvis mennesket, eventuelt forsvinder i en sådan deleproces.«¹²⁾

Den store trilogis afsluttende betragtninger skabte en debat omkring Koestler der var næsten lige så heftig som den han havde været genstand for i fyrrerne — men debatten førtes nu på et noget mere specielt niveau, blandt forskere, og sejlede uden om Danmark bortset fra forfatterens egen takketale for Sonningprisens 125.000 kroner, hvor han var inde på netop problemet om »spøgelset i maskinen«.

Sagt meget enkelt er spøgelset menneskets konflikt mellem følelserne og intellektet, en konflikt vi alle kender. Hvem kan ikke være betydeligt mere tolerant og forstående i teorien end i praksis?

Denne konflikt — at vor tids videnskabelige erobringer altså ikke er ledsaget af en tilsvarende fundamental udvikelse på det følelsesmæssige område — vil efter Koestlers

¹¹⁾ Fra et interview med John Hess, New York Times. Gengivet i International Herald Tribune 14. februar 1972. Oversat i Højskolebladet nr. 8 1972.

¹²⁾ »The Ghost in the Machine«, pag. 3.

mening kunne føre til at menneskets selvdestruktive anlæg vinder den strid der for øjeblikket konstant foregår mellem lysets og mørkets kræfter, om man vil.

Grunden til debateksplosionen omkring Koestler var at han postulerede konflikten ligger i den manglende harmoni mellem vor »gamle hjerne« og »vor nye hjerne«, og at denne konflikt kun kan neutraliseres hvis det lykkes biokemikerne at finde en *elixir vitae*, eller som det straks blev til i USA: pillen, der skal gøre alle andre piller overflødige.

Her var den ældre Koestler for første gang helt inde ved vore kæreste forestillinger, og alene tanken om denne elixir er jo nok til at få næsten alle til at stejle og råbe fornærmede op. Måske sætter dog efter det første forargelsens brøl en stille eftertanke ind: »Når man ser menneskeheden stavre frem mod undergangen hvem tør så sige at ideen er tosset? Alle besindige mennesker vil ønske biokemikerne guddommelig fart i arbejdet så vi alle kan nå den omtalte *dynamiske ligevægt* og i en overskuelig fremtid få hoveder med harmoniske hjerner.«¹³⁾

Efter »The Sleepwalkers«, som var en levende fortalt astronomiens historie, og efter den intellektuelt imponerende og inspirerende *tour de force* om »The Act of Creation«, et forsøg på en opstilling af en fællesnævner for al skabende virksomhed,¹⁴⁾ værker der gav fortjent anerken-

¹³⁾ Saul Maloff i anmeldelse af »The Ghost in the Machine«, Newsweek Magazine 4. marts 1968.

¹⁴⁾ Koestler finder denne fællesnævner i hvad han kalder *bisociationen*: »der opstår en situation eller idé, L, i to selvstændige og almindeligvis uforenelige sammenhænge, M_1 og M_2 . Situationen eller ideen L, hvor M_1 og M_2 mødes, vibrerer altså samtidigt på to forskellige bølgelængder kunne man hævde. Mens denne usædvanlige situation står på er L ikke blot bundet i en associativ forbindelse men bisocieret med to.

Jeg har lavet udtrykket *bisociation* for at sikre en skelnen mellem vores rutinemæssige tænken i et enkelt plan og den skabende handling der, hvilket jeg skal søge at bevise, altid opererer i mere end ét plan.« (»The Ghost in the Machine«, Hutchinson, London 1964, pag. 35–36.) Et klassisk eksempel på en bisociation er Arkimedes' løsning af rumfangsproblemet med Hieros krone da han i badekarret iagttager vandets stigning.

delse, kom Koestler altså atter ud i stormen og dér har han været siden. I fuld gang med at puste skidt ud af nøglehullet, eller for at sige det mere dramatisk, i kamp mod dumhedens fire søjler.

Det er denne kamp der i en enklere og mere overskuelig form end trilogiens udkæmpes i Koestlers to nyeste bøger, hvoraf den ene nu altså er kommet på dansk.¹⁵⁾

Titlen »The Case of the Midwife Toad« har næsten en duft af kriminalhistorie over sig, og det er da også lykkedes Koestler ved et journalistisk og pædagogisk kup af rang at gøre dette indlæg mod dumhedens første søjle til næsten uhyggeligt spændende læsning, på trods af at vi beskæftiger os med så tilsyneladende lidet ophidsende væsener som sala-mandre, frøer, søpunge og firben. Men vi beskæftiger os rigtignok også med et af de mest spændende spørgsmål der tænkes kan, nemlig om de egenskaber vi mennesker erhverver kan gå i arv til vore efterkommere?

Det er et spørgsmål som ingen i den vestlige verden har turdet røre ved siden den fremragende østrigske forsker Paul Kammerer skød sig selv den 23. september 1926.

Kammerers opsigtsvækkende arbejder i den østrigske hovedstads *Biologische Versuchsanstalt* med påvisning af erhvervede egenskabers arvelighed hos søpunge og jordermoderfrøer (eller fødselshjælperfrøer som *Alyetes obstetricans* vist retteligt hedder på dansk) var i samtiden genstand for heftige stridigheder. Det var sidste gang kampen mellem Darwins og Lamarcks teorier blussede op med virkelig intensitet. Darwin vandt, de fleste af os tager det for givet at hvor meget vi end stræber og slider i denne tilværelse er der ingen af vore tilegnede egenskaber der kan nedarves til efterkommerne. Paul Kammerer var den sidste som med videnskabelig autoritet anfægtede dette, og han blev afsløret af amerikaneren G. K. Noble, som i tidsskriftet »Nature« den 7. august 1926 påviste, at nogle såkaldte

¹⁵⁾ »Den manipulerede frø«, oversat af Bent Henius. Gyldendal. 208 sider. Kr. 45,—.

yngleknuder på det sidste tilbageværende af Kammerers præparater af Alyetes ikke var ægte, men frembragt med blæk!

Kammerer skød sig selv seks uger efter artiklens offentliggørelse og gav dermed tilsyneladende sine modstandere ret.

Koestler var på det tidspunkt netop fyldt 21 år og var elev på Wiens tekniske Højskole. Han blev rystet over den højt estimerede Kammerers selvmord — forskeren blev kun lige 46 år og skulle den 1. oktober have overtaget en meget ærefuld stilling på Pavlov instituttet i Moskva — og Koestler har i de mellemliggende godt 45 år aldrig kunnet forlige sig med tanken om at Kammerer skulle være svindler.

»Den manipulerede frø« er derfor et forsøg på at rense Paul Kammerer, eller rettere: det blev den til. Under arbejdet dukkede der nemlig mere og mere materiale op som pegede i retning af at Kammerer havde fat i en tykkere ende af tovet end man normalt har villet indrømme ham, dels dukkede der spændende stof op om med hvilken mangel på æresfølelse og vederhæftighed såkaldte videnskabelige stridigheder kan udkæmpes.

Koestler når frem til en teori om at den frø der var tilbage i biologisk forsøgsanstalt i Wien utvivlsomt var forfalsket, *men ikke af Kammerer selv*. Han havde på tidspunktet for Dr. Nobles besøg i Wien ikke haft noget med anstalten at gøre i flere år, var optaget af at forberede sin flytning til Moskva efter at første verdenskrig på det grusomste havde skamferet hans mangeårige forskningsarbejde — og endelig ville en anerkendt dyreforsøgets mester som Kammerer aldrig selv, *hvis* han skulle have været svindler, have lavet noget så amatøragtigt som at forfalske yngleknuderne med blæk. For at underbygge dette sidste punkt indhentede Koestler hjælp fra sin ven, professor Holger Hydén i Göteborg, som i oktober og november 1970 lavede forskellige »forfalskninger« på jordemoderfrøer, forsøg som påviste hvor lidet egnet blæk er til det skumle formål.

Koestler fastslår, at »kun en tåbe eller en fanatiker vil benægte den revolutionerende virkning darwinismen har haft men neodarwinisternes totalitære påstand om at udviklingen ikke består af andet end tilfældige mutationer plus udvælgelse mener jeg er blevet besejret én gang for alle, og et tiår eller to længere fremme vil biologerne og filosofferne sandsynligvis undre sig over hvad det var for en besynderlig nærsynethed der havde lammet deres forgængere.¹⁶⁾

Forfatteren opfordrer derfor til at forskerne atter søger at foretage de forsøg Kammerer, under laboratorieforhold der var langt primitivere end nutidens, foretog i århundredets begyndelse med så opsigtsvækkende resultater.

Det mod Koestler dermed har udvist er dog for intet at regne mod hvad han udsatte sig for da han i dette års første måned udsendte det lille, men meget krævende essay »The Roots of Coincidence«, som han da også indleder med følgende udbrud: »Halvdelen af mine venner beskylder mig for at være overdrevent pedantisk i videnskabelige anliggender, den anden halvdel beskylder mig for på højst uvidenskabelig vis at have tilbøjeligheder for sådanne formastelige emner som telepati, der retteligt bør henføres til det overnaturliges område. Nuvel, det er betryggende at vide ganske de samme beskyldninger rettes mod en elite-gruppe af videnskabsmænd som jeg ikke har noget imod at blive sat i bås med.

Beskyldningerne er delvis baseret på en rimelig afsky for overtro og for at »pille ved det okkulte«, men først og fremmest på en manglende evne til at følge med i nye udviklinger i de eksakte videnskaber på den ene side og i parapsykologien på den anden. Gennem det sidste par tiår er klimaet i begge lejre undergået væsentlige forandringer: parapsykologisk forskning er blevet mere stram, statistisk og computerstyret, mens den teoretiske fysik er blevet mere og mere »okkult« og veloplagt har nedbrudt bogstaveligt

¹⁶⁾ »The Case of the Midwife Toad«. (Hutchinson & Co., London 1971), pag. 129.

talt hver eneste af de tidligere næsten hellige »naturlove«. Man kan altså næsten vende anklagen om: parapsykologien har udsat sig for anklager om videnskabeligt pedanteri mens kvantefysikken kan anklages for tilbøjelighed i retning af overnaturlige begreber som negativ masse og tid der flyder baglæns.«¹⁷⁾

Bogen er en temmelig rystende oplevelse. Man kan nok under læsningen føle trang til at mærke efter om skrivebordet stadig er der eller om det dog ikke skulle være muligt alligevel at gå gennem muren og ikke have alt det besvær med at åbne og lukke døre.

En lang redegørelse om forskningens historie inden for det område man på engelsk simpelthen kalder ESP (extra sensory perception) og på dansk vel nærmest oversætter utilstrækkeligt ved telepati er meget fængslende og umiddelbart tilgængelig, mens man nok kan være enig med forfatteren når han i en fodnote til titlen på kapitel 2 skriver: »Dette kapitel er temmelig tung kost. Hvis læsere med ukendskab til moderne fysik bliver forvirrede af visse passager håber jeg i det mindste man vil få et generelt indtryk af dette besynderlige eventyrland.«¹⁸⁾ Kapitlet hedder »Fysikkens perversitet«.

Koestlers formål med bogen er dobbelt. Dels at fortælle der er gode grunde til at han som mange andre næsten modstræbende har måttet erkende at ESP ikke er overtro, men at der findes kræfter som vitteligt underbygger at »virkeligheden« eksisterer i mere end ét plan, at vi uden nogen påviselig grund kan have viden om andres mentale tilstand, at man kan påvirke fysiske hændelser med mental kraft — og andre godbidder.

Dels er Koestler, den uforbedrelige syntesemager, på spil igen. Formålet med at trække læseren gennem den moderne fysiks vidunderland er naturligvis at underbygge bogens indledende påstand, som jeg har citeret. Men det er også

¹⁷⁾ »The Roots of Coincidence«. (Hutchinson & Co., London 1972), pag. 11.

¹⁸⁾ »The Roots of Coincidence«, pag. 50.

at opbygge en teori, som forfatteren ikke selv tør mere end antyde, om at vi efter den lange køretur gennem ESP forskningen og den lange slidsomme tur gennem den moderne fysik når frem til det samme punkt. Vi når frem til hvad Koestler kalder for *Janus-teorien*, at der i alle forhold er en slags gyngende ligevægt mellem differentierende og integrerende kræfter.¹⁹⁾

»Hvert eneste organ har dobbelt karakter, er på samme tid en underordnet del og et selvstændigt hele . . . Levende organismer er ikke samlet af elementære stykker, men af på flere planer eksisterende hierarkisk organiserede systemer af sub-helheder der indeholder sub-helheder af en lavere orden. Disse sub-helheder, eller *holoner*, som jeg vil foreslå man kalder dem, er Janus-hovedede og viser både helheders uafhængige træk og deles afhængige træk . . . Holonens selvhævdende tendens har sit modstykke i den integrerende tendens hvor den fungerer som en del af et større hele.«²⁰⁾

Denne fundamentale modsætning mellem differentiering og integration er altså kun tilsyneladende. Måske viser den vej hen mod den urgamle drøm om at *All is One and One is All?*

Læseren vil kunne høre ekkoet fra den kristne mystik, fra buddhisme og taoisme. Men også fra Schopenhauer, Freud, Jung – og de klassiske ESP teorier.

Og læseren vil måske gennem dette utilladeligt korte glimt ind i en stor forfatters seneste værk ane, at denne forfatter som tidligere sagt i forhold til ungdommens arbejder nok har skruet forventningerne ned, men sandelig ikke fordringen.

Intet kan tydeligere end de hidtil sidste ord han har udgivet i bogform understrege dette: »Vor biologiske udrustnings begrænsninger har muligvis henvist os til blot at være

¹⁹⁾ Undskyld fremmedordene, men de er svære at komme uden om her.

²⁰⁾ »The Roots of Coincidence«, pag. 111–112.

lurere ved evighedens nøglehul. Men lad os i det mindste tage det snavs ud af nøglehullet som blokerer selv dette vort begrænsede udsyn.«²¹⁾

Finn Slumstrup.

Ps. Læsere som i mere kortfattet form ønsker at stifte bekendtskab med Koestlers ESP betragtninger kan henvises til en artikel, »Notes on ESP«, som i efteråret 1972 stod i det amerikanske månedsblad »Esquire«.

Det seneste indlæg fra Koestler på dansk er det meget læseværdige essay »Requiem for Reykjavik«, trykt i Weekendavisen 8. september 1972, hvor Koestler med udgangspunkt i kampen om verdensmesterskabet i skak bl. a. skriver om hvorfor computere er højst mådelige skakspillere.

²¹⁾ »The Roots of Coincidence«, pag. 140.

Indsigtens Skole

Indgangen.

Selvstændighed lader sig ikke efterligne, det er
din uselvstændighed din efterligning peger på.

☆

Hvad er så efterlignet som det livagtige —
hvad er så livløst som den livagtige efterligning?

☆

Efterligneren forfalsker sit forbillede, og den der
vil være et forbillede forfører sin efterfølger til
efterligning.

☆

Sé indtil indsigtens bliver til. Øjet kan ikke selv
se, når det tilsyneladende er en fejltagelse.

☆

Et stort nul —
størrelsens store tomhed.
I indsigtens storhed er størrelsen ikke til.

☆

Væk indsigtens selvstændighed — gjort til diktat
bliver lærerens vejledning til vildfarelse.

☆

Forklædt som den nøgne sandhed har løggen
skjult sig godt.

☆

Lyv dig ikke ærlig — din uærlighed er ikke en
løgn.

For godt gjort er ikke gjort godt nok.
 Det er præstationen der præsenterer sig og kræver beundring.

☆

Lad dig lede af din selvsikre uselvstændighed, og du lader dig forsikre af vanens falske fortrolighed.

☆

Egen indsigt selvstændiggør.
 Din erkendelse er din selvstændighed.

Politik.

Statskassen.

Hug af kassen, men stjæl ikke mere end du har lov og ret til.

☆

Den politiske maskering.

Kan du give din løgn et ansigt der ikke kan lyve — kan du tilsløre det faktiske og gøre fup til fakta uden at blive afsløret?

Kan du ikke det er det din ærlighed der er noget i vejen med, den duer ikke, den gør dig uduelig til maskeringens politik.

☆

Demokratiets diktatur.

Flertallets ret er tallets afgørelse, men Retten er ikke et tal.

☆

Tallets diktatur

lader en Sokrates dræbe og gør en Hitler til diktator.

Herrens hund.

Tæmmet — gjort tam af samfundets dressur frygter hunden ikke sin herre, men den herreløse ufrihed.

☆

Den sociale demokrat: svag, men ikke en sværling.

Den uopfindelige opdagelse og
den selvopfundne løgn.

Et fund.

Hvad opfinderer finder ud af fandtes ikke.
Hvad opdageren finder fandtes før det blev fundet, det er et fund.

☆

Du opdager dig ind i tilværelsen, det selvopfundne fører dig ud af det egentlige liv.

☆

Er vi skabende er det ved at opdage hvad vi ikke selv kan finde på — er det ved at afsløre det selvopfundne skaberi.

☆

Du er ingen opfindelse og hvad du selv finder på at ville være er en selvopfundet kunstighed.

☆

Den selvopfundne lærer ved hvad han vil — han vil opfinde elever skabt i sit eget billede.

☆

Den selvopfundne digter har fundet ud af hvorledes et digt opfindes.

Som digteren blev til da han opdagede det digt han ikke selv kunne lave, blev tænkeren til da han opdagede den tanke, han ikke selv kunne tænke sig til.

Kunsten opfindes ikke, den opdages. Den er ikke en forklaring, dens opdagelse er en uforklarlig klarhed.

Opdag et menneske og det bliver til i sin uopfindelighed.

Find ud af hvorledes et menneske er indrettet, og det er den selvopfundne psykolog der præsenterer sin umenneskelighed.

Til den selvopfundne forbrydelse svarer den selvopfundne straf der gør dommen til en forbrydelse.

Din opfindelse.

Din selvopfundne opdragelse gør dit barn til din opfindelse. Det opdager ikke dig og du ikke det.

Den uopfindelige glæde og den selvopfundne nydelse.

Glædens sol er ikke selvopfundet, den er til også når den ikke skinner.

Nydelsens løgn er glædens skuffende efterligning.

Den falske højde.

Er glædens højhed tabt søger nydelsen forgæves
den tabte højde.

Den stjålne nydelse gør tyven til den bestjålne.

Den uhyggelige renhed.

Vi hygger os i nydelsens forurening, vi genken-
der vor gammelkendte egoisme og har det godt.

Omløb.

Solstik.

Er din ufejlbarlighed din fejl — har du badet
dig for længe i selvbeundringens sol?
Der er afsvalende kølighed i selverkendelsens
skygge.

Godt at du er ene om at skulle se, hvad selv-
erkendelsen i embeds medfør ikke har lov at
lukke øjet for.

U-land giver tilgift.

Den egne fordel er en god handel. At have snydt
den anden er en tilgift den fælles fordel ikke
giver.

Ejermanden.

Lukket inde i sin kugle, drejende sig om sit ego,
hvisker den selvoptagne ejermand: Du dig din
dit dine.

Vær selvtilfreds og din selvskhed har sejret.

Ikke kroppen.

Ikke krøblingen, men det forkrøblede menneske
er en krøbling.

☆

Det er sin egen retfærdighed den selvretfærdige
har opfundet.

☆

Forureningen.

Er videnskaben en selvoptaget nysgerrighed, er
det også dyd af nødvendighed der får den til at
opdage sin manglende ansvarlighed.

☆

Foreningen.

Men forældre kan skilsmissen ikke skille.

☆

Selvmodsigelsen er selvfølgelig, når det er
ensidigheden den modsiger.

☆

Antipoden.

Hel og rund er du halv — i mødet med din
diametrale modsætning heles din halvhed.

☆

Regn med det uberegnelige.
Det uforudsete er det sikre.

☆

Alderdom.

Kan du med selverkendelsens øje se at dit syn
svigter dig, bliver du ikke forblindet af din
blindhed.

☆

For uformørkede.

Der er forklaringer der er for klare, det ufor-
klarlige er ikke blevet erkendt.

Enhver er sig selv nærmest — skal der ofres er det selvopofrelsen der er offeret.

☆

Levende begravet stod den døde op.

☆

Størrelse og Storhed.

Hvad hjælper størrelsen det store hus, når dets mangel på storhed gør det småligt og mindre end det lille, hvis storhed ikke formindskes af dets størrelse.

☆

Afladskræmmeren.

Forlad din samvittighed og du har dine synders forladelse — siger den samvittighedsløse lydighed.

☆

Grundtvig.

Før var seeren den fjernsynede. Nu er fjernsynets seer ikke en profet.

☆

Spøgelser.

Den savnede ånd spørger i det åndløse og den manglende sjæl i det sjælløse.
Men kan du opdage ånden i det åndfulde og sjælen i det sjælfulede?

☆

Den selvskabte ære.

Vær selvoptaget på deres vegne der ikke kommer dig ved, lad som om det er dem du vil hjælpe — en bedre hjælp til selvhjælp gives ikke på din vej til din selvskabte ære.

☆

Den voldelige opdagelse.

Den ormstukne kærne kommer til syne i videnskabens vold mod naturen.

Det bliver et problem at opfinde problemer og selvopfundne løsninger i et samfund, der er en kunstig opfindelse.

☆

Et dyr kan ikke være dyrisk. At kunne være det er en ære der alene tilkommer mennesket.

☆

Er du blevet nærsynet af det altfor nærværende? Lad din erkendelse gøre dig fraværende og vend tilbage med indsigtens fornyelse.

☆

Er døden frugtbar som fødslen — er også den en livsfrugt?

Udgangen.

Det er ikke tiden der går, det er forandringen der kommer.

☆

Ikke nøgen.

Opdag løggen og det er sandheden du får øje på. Men også den afslørede sandhed er tilsløret og ikke nøgen.

☆

De enevældige løgne.

Det totalitære er den selvopfundne totalitet. Det autoritære er den selvopfundne autoritet.

☆

Den absolutte retfærdighed kan vi ikke erkende os til — blevet total er den blevet totalitær.

☆

Den unødvendige uretfærdighed.

Ret det forvrængede, gå ad vrangens vej til retten.

Af den formindskede uretfærdighed bliver den forøgede retfærdighed til.

Krop.

Indsigtens viden om naturens sanselige krop er videnskabens kunst.

☆

Gjort til total viden er videnskaben blevet totalitær — autoriseret til at være absolut er den blevet autoritær.

☆

Hvad livet er — ingen ved det. Blevet til livsviden afslører videnskaben en totalitet, der gør den totalitær.

☆

Lydighedens diktatur.

Kræver religionen blind lydighed er den autoritær — er dens autoritet samvittighedsløs.

☆

Forgud din erkendelse og dens ufejlbarlighed er blevet din afgud.

☆

Erkendelsen er din herre, men du er ikke dens slave.

Den selverkendte samvittighed er ikke samvittighedsløs lydighed.

☆

Tænkningens hverdag. Tankens søndag.

☆

I samvær med erkendelsen er ensomheden ikke til.

☆

Opdagelsens dråbe — ikke større end en lille stjerne.

Georg Wulff.

Kan og skal vi lede udviklingen?

Denne artikel er udarbejdet på grundlag af en båndoptagelse af et foredrag holdt på Askov Højskole i marts 1972. Enkelte ændringer og tilføjelser skyldes begivenheder senere indtruffet.

Dette foredrag har jeg faktisk allerede holdt en gang før, nemlig i Sverige. I Stockholm er institueret det såkaldte *Nordplan*, en fællesnordisk institution, der er et af de gode resultater af Nordisk Råds arbejde ligesom den nordiske højskole i Kungälv. Nordplan er også en slags højskole, men i samme betydning, som når vi taler om Teknisk Højskole, en såkaldt højere læreanstalt. Planlæggere af forskellig uddannelse og karakter, arkitekter og ingeniører, økonomer og sociologer, deltager i kurser og seminarer, hvor de udveksler erfaringer med de ved skolen ansatte på tid — professorer fra de nordiske lande. Planlæggerne mener principielt, at alt kan planlægges, men at der i almindelighed i alle de nordiske lande og måske også andre steder er det i vejen med planlægningen, at de bestemmende myndigheder, politikerne, ikke vil fortælle noget præcist om målsætningen, hvorfor og hvordan man skal indrette fremtidens verden, for at menneskene kan få lov at trives bedre. Derfor afholdes fra tid til anden i Nordplan nogle kortere møder, hvortil inviteres politikere og tillige ofte videnskabsmænd fra de nordiske lande, som opfordres til at tale om disse problemer. Jeg var inviteret til et sådant kursus i februar 1972 og talte på opfordring om: Människans förståelse till styring af den tekniske utveckling.

Det var jo en vanskelig titel. Den tekniske udvikling kan ikke betragtes for sig selv, men kun i sammenhæng med den befolkningsmæssige udvikling, den økonomiske og de politiske systemer, der er forudsætningen for i hvilket omfang, man i det hele taget kan gribe ind overfor hændelsesforløbet. Mange faktorer som de samfundsmæssige magt-

forhold, kapitalkoncentrationer og koncerner øver indflydelse på den tekniske udvikling. Derfor har jeg også ændret titlen til ovenstående. Svenskerne var iøvrigt taknemmelige for foredraget. Næste dag skrev Svenska Dagbladet, at det var djupt humoristisk, og dagen efter berigtigede det fine blad og meddelte, at der skulle have stået djupt humanistisk. Nu er forskellen for danske ikke så stor, som bladet øjensynlig mente.

Den nye titel er overfladisk set ligetil, men er fyldt med faldgruber. Med det samme kan siges, at hvis man mener ikke at kunne påvirke det hændelsesforløb, som går under navnet udvikling, kan jeg lige så godt standse med det samme. Hvis vi ikke kan, hvorfor skulle vi så spille kræfterne med at prøve? Dog mente Camus, at det i sig selv var en slags kulturel bedrift som Sisyfos at trille den store sten op ad bjergsiden, selvom man vidste, at den før man nåede toppen ville trille ned igen. Der hører dog et betydeligt filosofisk mod og en dyb indsigt for at nå til denne erkendelse.

Efter nøje overvejelse er jeg dog nået til det standpunkt, at der er tale om et både/og, ikke et enten/eller, og vil her gerne henvise til forstander Helge Skovs tale ved åbningen af Askov Højskoles vinterkursus 1971, optrykt i Dansk Udsyn nr. 1, 1972 under titlen *Vort forhold til tiden*.

Hvis imidlertid »vi« — og jeg skal senere vende tilbage til, hvad både »vi« og »udvikling« står for — kan og skal lede noget mod et mål, må vi drøfte, hvad vej vi skal gå, og hvilke midler vi skal anvende for at nå målene. Det første bryder de fleste politikere sig ikke meget om. Viljen er god nok, og udtalelserne mangfoldige og svært tågede og ligeartede i deres velvilje overfor befolkningen. Man vil da nødvendigvis vælge noget ondt, snarere størst mulige grupper noget godt, hvad det så end er. Derimod er der langt større iver for at bekendtgøre, hvilke midler man foretrækker og især, hvilke man ikke for nogen pris vil gå med til at anvende. Det er denne forvirring, jeg skulle prøve at bringe lidt rede i.

Til indledning kunne jeg tænke mig at sige lidt om udviklingen. Den største fare er, at mange betragter udvikling som noget i sig selv gunstigt ganske uanset resultaterne og særlig de såkaldte følgevirkninger. Ordet har for mange en progressiv, fremskridtsvenlig farve, og det virker godt at sige til en politisk modstander, at han går imod udviklingen. Det er klart, at hvis man kunne påvirke hændelsesforløbet på mange områder indenfor samfundslivet i retning af at skabe større lykke for flere mennesker og et behageligere samkvem mellem disse, ville de fleste kunne tilslutte sig sligt. Lad os dog først prøve at klargøre, hvad der kan forstås ved udvikling ved at beskrive nogle væsentlige udviklingsområder. Jeg har valgt tre: Befolkningsudviklingen, den tekniske og den økonomiske udvikling, herunder de politiske systemer indenfor hvilke den økonomiske udvikling foregår.

Tager vi først befolkningsudviklingen, må det erkendes, at det er det område, hvor man har mindst kontrol med, hvad der sker, og det gælder desværre øjensynlig også det afgørende problem om, hvor befolkningen bosætter sig. I Danmark og tillige i Sverige og mange andre lande var man i 30' bekymret for, at der blev født for få børn. Så kom krigen og mørklægningen og farefulde tider, og børneantallet steg stærkt. Vi fik de berømte store årgange, som man en lille snes år senere var bange for, hvordan man skulle få beskæftiget. Det viste sig at være unødige bekymringer. Så kom p-pillen, og børnetallet faldt ganske betydeligt. Nu synes man at have vænnet sig til den, og børneantallet er begyndt at stige igen. Dog må det erindres, at de børn, der i en årgang ikke fødes, aldrig kommer igen. På samme måde skaber epidemier og særlig krige betydelige huller i den normale alders- og kønsfordeling. Det kan de krigsramte lande tale med om. Befolkningsudviklingen er iøvrigt karakteriseret ved, at den for de totale tals vedkommende bedst kan belyses af statistikerne. Når man kender en fødselsårgangs størrelse, kan man på grundlag af dødeligheden hurtigt skønne over, hvor stor årgangen er, der seks—syv år efter skal begynde at gå i skole, og senere,

hvor mange der kommer på session, men ikke hvor mange der vil være nægttere. Ses bort fra naturkatastrofer, brintbomber og anden menneskelig uforstand, kan man endog med ret stor sikkerhed sige, hvor mange der vil melde sig som rentenydere. Gennem stadige korrektioner af sine prognoser, kan disse tal med regelmæssige mellemrum revideres efter udviklingen i dødelighed og vandringer. Det er planlæggerens bedste grundlag, så længe vi holder os til at betragte et enkelt land.

Noget mere usikkert bliver det, når man vil prøve at beregne, hvor mange vi vil være her på jorden for eksempel år 2000. Det er sådan et rundt tal, og der er stort set en generation til, vi når derhen. I øjeblikket er vi noget over de $3\frac{1}{2}$ milliard, og dette tal menes at ville fordobles, hvis vi fortsætter med at sætte børn i verden som nu. Vi skulle altså blive mellem 6 og 7 milliarder ved århundredskiftet. Befolkningsforøgelsen er netop i sidste halvdel af dette århundrede begyndt at vokse efter den geometriske skala, som gamle Malthus var så bange for, da der ikke blev mad nok til alle. Det mest nærliggende problem er efter min mening ikke denne stærke befolkningsvækst, men at de mange mennesker efter en slags naturlov klumper sammen i større og større bysamfund og ligefrem storby sammenvoksninger, som vi ser det i USA, Kina, Sovjetunionen samt her i Vesteuropa særlig i England og Den vesttyske forbundsrepublik. Den lokale fordeling er ved at udvikle sig derhen, at så mange millioner kommer til at bo og forsøge at leve på så små arealer, at de til sidst hverken kan få tilstrækkelig iltet luft eller rent vand at drikke. Det har hidtil, som økonomerne siger, været frie goder. Nu er de begyndt at koste penge som mineralvandet i supermarkederne.

I øjeblikket bor en sjettedel af verdens befolkning i storbyer med over en million indbyggere, men i år 2000 vil denne andel være vokset til en tredjedel, og det vel at mærke af over 6 milliarder. Storbybefolkningen vil altså mere end tredobles i resten af dette århundrede fra 0,6 til 2,0 milliarder. Det vil have de frygteligste følger særlig for de opvoksende børn. Allerede nu kan et femårs barn ikke

overleve mere end et par timer på det mest trafikerede punkt i Stockholm, Hötorget, så vil det være kvalt af iltmangel, så dårlig er luften nede i én meters højde. I Tokyo har man allerede nu måttet indrette særlige indslusningsapparater ved undergrundsbanens stationer for at få stoppet de tusinder japanere ind i tilstrækkelig fart i togene, inden det næste kommer. Det er ikke en menneske-, men en sardintilværelse, og det vil blive værre, hvis vi ikke gør noget ved det.

Vender vi os derefter mod et andet udviklingsområde som teknikkens fremstormen, må jeg først minde om, at den tekniske udvikling ikke er begyndt med den industrielle revolution i England midt i 1700-tallet, hvor man ved hjælp af dampkraften gik fra manufakturerne og tog arbejdsdelingen med over i fabrikker, samtidig med at den kraftkilde krævede kul fra minedrift. I Dickens' romaner kan man læse om de første velsignelser af dette tekniske spring i udviklingen, og han var endda som barn kun en dag på fabrik, men det glemte han aldrig. Denne industrielle revolution bredte sig til fastlandet, og kom til Danmark med 100 års forsinkelse. Den nye næringslov fra 1857 markerer den nye tid i Danmark, liberalismens indmarch med frie bevægelser for arbejdskraft og kapital og frihed til at etablere sig, hvor de økonomiske forhold talte derfor. Den frie konkurrence fik frit spillerum, og selvom virkningerne ikke var så grove som i England, blev baggrunden dog her som der og på fastlandet skabt for socialismens opdukken og efterhånden stærke udvikling; desværre også senere splittet op i de moderate socialdemokratier og de revolutionære kommunister. Her har vi så åbenbart både/og overfor enten/eller. Den industrielle revolution var et par hundrede år om at slå igennem og er nu ved at blive afløst af noget, som vi lidt fantasiløst foreløbig kalder den efterindustrielle tidsalder, som vi står ved begyndelsen til.

Lige så vigtigt er det dog at erindre, at den industrielle revolution afsluttede i de vigtigste industrilande så at sige den landbrugsrevolution, som begyndte for omkring 7000 år siden. Mange tror, at ordet revolution i sig selv betyder

noget ved vold og blod. Det er ikke den oprindelige betydning. Der er tale om en fundamental ændring i visse forhold, almindeligvis de produktionsmæssige, der igen påvirker folks levevis. Det tog mennesket adskillige titusinder år at blive opretstående og gående, og det levede i alle disse år af jagt og indsamling af vildtgroende bær og frugter, af alt hvad der kunne spises, og samlede forråd til strengere tider, hvor klimaet ikke tillod meget udendørsliv. Man bliver i hulerne. Da der krævedes et revier på en snes kilometer for at opretholde livet for sig og sin familie på denne måde, var jordens befolkning i alle disse år ikke meget større end mellem 10 og 20 millioner. Så kommer de fastboende ind ved at begynde at blive på samme sted og vente på, at sået sæd gror op og giver brød til familien, og der bliver også tid til at passe kvæget på anden vis end på hyrdestadiet. Vi får de første landsbyer med formentlig, såvidt arkæologerne kan regne det ud, sjældent over et tusind sjæle og ofte betydeligt mindre. Stammerne dannes, og stammekrigene begynder. Det tager tid, før høvdinge og andre fyrster for ikke at tale om konger, som vi kan læse om i bibelen, begynder at gøre sig gældende. Endnu den dag i dag kan vi finde sådanne landsbysamfund i Australien, dybt inde ved Sydamerikas floder og indtil for nylig i Afrika, hvor de lever, som vor race gjorde det i årtusinder.

Der opstod ganske vist storbyer, men det var ikke erhvervsbyer, men administrationssæder, hvor herskeren og hans hof levede af, hvad de kunne udsuge bønderne for. Dog ser vi som i Grækenland, at en håndværkerstand begynder at gro op, og den præger stærkt hele middelalderen. Der findes handelsfolk, der rejser vidt omkring og driver tuskhandel. Først med de store opdagelser og søfartens frembrud ud over Middelhavet og Østersøen samt de nærmeste farvande til de nye lande giver en handel og opblomstring med hjemtagelse af guld og sølv, der danner grundlaget for renæssancens gennemslag og den senere industrialisering. Samtidig med den industrielle revolution begynder landbruget først på de store godser at blive industrialiseret.

De nye bykapitalister ikke alene køber godserne af den gamle adel, de moderniserer også driften, som vi har set det herhjemme i to tempi, i den florissante periode under Napoleonskrigene og nu efter den anden verdenskrig. Industrialiseringen er ved at være tilendebragt, og antallet af danske landejendomme er på vej ned til en halvering på under 100.000.

Efter at både landbrug og industrien og de øvrige erhverv mere eller mindre er blevet industrialiserede, automatiserede og erhvervslivet gennemintegreret, er vi nu midt i det, som jeg før i mangel af andet navn kaldte den efterindustrielle periode.

Vi har indenfor en menneskealder haft to helt afgørende videnskabelige revolutioner. Den ene var, at det under den anden verdenskrig blev muligt at udnytte den nye viden om atomerne til at frembringe atombomben og senere brintbomben, men det er også lykkedes at tæmme den nye kraftkilde, så atomkraftværker er ved at blive en kendsgerning i mange lande. Herved er grundlaget skabt for helt nye industrier. Den anden syner ikke så meget; det er opdagelsen og produktionen af de ganske små transistorer og de kredsløb, som de kan danne, hvorved grundlaget for EDB anlæggene er skabt. Herved er det blevet muligt at udregne efter forud lagte programmer forhold, som det ellers ville tage et menneske hundreder af år at finde ud af med alle tilhørende fejlkilder. Datamaskinerne har ikke alene muliggjort produktionen af frygtelige våben med raketter og antiraketter, men også månefarterne og revolutioneret hele apparatet bag kontor og administration for ikke at tale om konstruktionen af selvstyrende og selvkontrollerende fabricationsprocesser. Også indenfor kommunikation, herunder radio og fjernsyn er der sket enorme fremskridt, der ganske naturligt påvirker de seere, der får syn for sagn og efterhånden en hel ny forståelse for og indstilling til den mangfoldige tilværelse. Meget tyder på, at vi kun er ved begyndelsen til denne computeralder, hvor den menneskelige hjerne frigøres til enten en sløv og i velvære ødelæggende tilværelse eller et liv med større frihed og tid til at nyde

tilværelsens mange åndelige goder og måske endog få tid til at prøve at udvikle skaberevner, som hidtil er blevet holdt nede af det almindelige såkaldte rotteræs.

Hvori består da de af den tekniske udvikling foranledigede ændringer i produktionsformerne og det økonomiske liv? Det vil tiden vise, men det er allerede begyndt på to karakteristiske områder, og det både i øst og vest. Udviklingen går i retning af større produktionsenheder og samtidig ikke for store på produktionsplanet. Til gengæld har vi fået storkoncernerne, der spænder over vidt forskellige områder og bliver en slags stat i staterne. Deres betydning har været stærkt stigende både i de kommunistiske og de kapitalistiske lande. Det er også denne tendens til stor-drift og -produktion, der efterhånden fremtvinger de store markeder, hvor det europæiske fællesmarked er det bedste eksempel. Som ofte i historien skal det nok vise sig, at disse markedsdannelse får en politisk betydning på den måde, at de påvirker statsdannelserne og forholdet mellem formelt suveræne stater.

Det er også storproducenterne og mangeproducenterne, der er ved at indse, at krige nu til dags, hvis de ikke kan begrænses til korte opgør, medfører større økonomiske skader end fordelene ved at producere de mange ødelæggende våben. Det mest profitable for våbenindustrien er naturligvis at søge opretholdt en stadig frygt for krig, der fører til fortsatte rustningskapløb uden at føre til et egentlig ødelæggende krigsopgør. De efterhånden forældede våben skal da stadig fornyes. Våbenkapløbet er imidlertid begyndt at blive så kostbart, at befolkningerne begynder at reagere, og politikerne begynder da også omend i et langsommere tempo at tænke på en begrænsning af kaprustningerne. De nylig afsluttede aftaler mellem Sovjet og USA er eksempler herpå. Da politikerne særlig i diktaturlandene er afhængige af militærets støtte, kan det være svært for dem, også fordi andre konkurrerende politikere ganske naturligt spiller op til generalerne med argumenter om, at kom de til, skal militæret nok få, hvad det havde brug for.

Nu kommer vi så til det lille mellem spil, som nok var

årsagen til, at Svenska Dagbladet ville karakterisere foredraget som »djupt humanistisk«. Mærkelig nok bliver man i de finkulturelle kredse bedre anerkendt som humanist, hvis man taler om litteratur end om økonomi og teknik for ikke at tale om politik, som der er stor mistro overfor. Min opfattelse er, at man bedre i kunsten, særlig hos malerne og forfatterne, kan finde ud af, hvad vej det går end ved at læse for eksempel aviser. Kunstnerne har et særligt fintmærkende barometer, der tillader dem uafhængig af dagens begivenheder at give udtryk for tendenser i tiden, som vi andre er tilbøjelige til at overse i hverdagens travlhed. Malerkunsten var først med at vise opløsningen af det gamle borgerlige samfund. Gennem hele den nonfigurative kunst går fortvivlede forsøg på at formulere en ny verden. Romantiken og realismen ligger knust, som vi nu også ser det i det daglige liv. Forfatterne forstod på samme måde tidligt at skildre værdinedbrydningen og manglen på en ordnet verden, hvor man dog troede på ret og rimelighed. Som eksempel på min tankegang vil jeg tage tre forfatterpar blandt mange andre, et engelskskrivende, et der bruger det smukke franske sprog og endelig to tysk skrivende store kunstnere, der iøvrigt begge er begyndt som teknikere. Af parrene kan man sige at Aldous Huxley, Jules Romains og delvis Hermann Broch benyttede en slags realisme, medens James Joyce, Marcel Proust og Robert Musil gennem beskrivelsen og særlig af det enkelte menneskes indre verden på deres måde fortæller om den ydre verden og dens sammenbrud.

Jules Romains skrev det store panorama over det franske samfund i tiden fra 6. oktober 1908 til 7. oktober 1933 i værket om »De gode viljer«. Ideen var, at gode viljer i de forskellige lande skulle kunne samtale, forstå hinanden og bilægge stridighederne mellem landene. Det var i de gode gamle dage, hvor landene var de europæiske stormagter. Endvidere havde han øjensynlig den ambition at vise, at intet menneskeligt var ham eller en franskmænd fremmed, og det synes korrekt på det seksuelle område. For nutidens dansker er beskrivelserne det rene barnemad.

Iøvrigt er porno jo et victoriansk eller germansk begreb, hvorfor den største danske eksport går til disse lande ligesom til turister herfra samt det bornerte og hykleriske USA.

Jules Romains måtte foretage lange rejser for at samle stof til sine bøger, medens Marcel Proust af hensyn til sin astma sad i en portierloge og ved at dykke ned i sin egen fortid gennem sit værk »På sporet af den tabte tid« på sin måde fik sagt en del om det skjulte Frankrig, som Romains slet ikke fik med. Om det er Jerphanion eller Jallez, der er Romains alter ego står noget uklart. Nok er Jallez som Romains mest har været, medens Perphanion, politikeren, er en ønskedrøm. Hvis han havde holdt den politiske tale, Romains med stor energi har udarbejdet for ham, da han skal opstilles til deputeretkammeret, var han med garanti aldrig blevet opstillet af noget politisk parti i Danmark. Frankrig er og særlig var noget andet, men hans tilhørere må have kedet sig forfærdeligt. Måske er de blevet så imponerede, at de alligevel har stemt på ham, og han bliver da også minister. Det var nu ikke så svært i datidens Frankrig, hvor man så tit skiftede regeringer. Bedre synes de kirkepolitiske beskrivelser at være, men det skyldes nok, at man gerne vil tro det værste. Ejendommeligt er det iøvrigt, at Romains på sin vis ganske som Proust er allebedst i de psykologiske beskrivelser, hvor han holder sig helt væk fra samfundsforholdene.

Efter at have skrevet sit mesterstykke »Kontrapunkt«, hvori genkendes de fleste af hans samtidige forfatterkolleger, blev Aldous Huxley verdensberømt med utopien »Fagre nye verden«, der virkelig omend måske ikke så effektivt som George Orwell med »1984« fortæller noget om den tid, som vi nu en fyrre år efter er ved at skulle opleve. Ved hver aften at læse i Encyclopædia Britannica lykkedes det derefter Huxley at skrive en række konversationsromaner på et højt niveau indtil emigrationen til USA, og det ejendommelige mystiske milieu i Californien gjorde ham mystisk og interesseret i kaktusgifte og deslige, der kunne øge sensibiliteten. Han sluttede dog sit forfatterskab med en ny utopi »Ø«, der viser den udvikling, han har gennem-

gået, og som er mere virkelighedsnær end den første, men ikke mindre skræmmende, da den onde del af øen får overtaget over idealstaten i den gode del af den dejlige ø. Det viser sig, at olien findes dér.

I »Ulysses« viser James Joyce ikke alene hele sin lærdom, men fortæller os tillige noget om de irere, som han ikke måtte leve iblandt, da katolikerne satte hans gode bog på indeks. Den fortalte for realistisk om, hvordan en irsk dag forløb i Dublin allerede i 1904. Bogen, der er skrevet i landflygtighed, var Joyce' forsøg på at spore den tabte tid. I »Finnegan's Wake« er det den sproglige opløsning som symbol på den menneskelige opløsning, der opstilles som modsætning til den sammenbrudte gamle verden.

Hermann Broch har et stort forfatterskab bag sig. Det er »Die Schlafwandler«, som jeg vælger at stille overfor Musils »Der Mann ohne Eigenschaften«. Musils eneste bog, der er på over 1300 sider og alligevel aldrig nåede at blive afsluttet, hvorfor der har været megen strid om, hvordan de sidste kapitler, der var efterladt, skulle følge efter hinanden, og om det var afslutningen, at bogen ikke skulle slutte.

Man kan ikke kalde Musils bog en profeti, da den er skrevet efter sammenbruddet af det østrig-ungarnske kejserrige, der i bogen kaldes Katanien, og som ses og beskrives i året 1913 gennem Ulrichs øjne. Han er manden uden egenskaber, som så fortræffeligt er analyseret i K. E. Løgstrups sidste bog: »Norm og Spontaneitet«. Han har ingen egenskaber, fordi han har dem alle og derfor må spille den rolle, som han sættes til. Den historiske virkelighed, hvori han må spille sine roller, bliver da alt afgørende for hans skæbne. Da året 1913 allerede i det kongelige-kejserslige monarki er præget af værdinihilisme og materialisme, bliver hans skæbne og som det viste sig hans lands skæbne højst ulykkeligt.

Skelettet i Musils bog er parallelaktionen, hvorefter man i 1918 vil fejre både den gamle kejsers 70 års jubilæum som monark og opkomlingen Wilhelms 30 års jubilæum i det af Bismarck samlede tyske kejserrige, der i 1866 endelig

knægtede Østrig-Ungarn og tog ledelsen i Centraleuropa. I Brochs bog om søvngængerne får vi beskrevet, hvordan og i høj grad hvorfor det hele ikke blev til noget. Den gamle kejser døde i 1916, og i slutningen af 1918 begyndte den unge kejser, der nu også var ved at blive ældre, at hugge brænde som landflygtig i Holland. Dengang var man endnu human overfor krigsforbrydere. Hermann Broch tager ud tre år i sin bog: 1888, 1908 og 1918 og viser gennem beskrivelsen af en østtysk junker og andre hovedpersoner, hvordan der var og er en sammenhæng mellem begivenheder, der fører ud i ulykken. Særlig det endelige sammenbrud i efteråret 1918 er mesterligt beskrevet. Efter fire års krig er alle ødelagte, og til sidst gælder kun junglens lov. Sejrherrene behandlede taberne så retfærdigt og uklogt, som man kan se bagefter. Vi fik inflation og udryddet det bærende tyske borgerskab med dets mange latterligheder, men dog tro på en mission. Grundlaget blev lagt for nazismen og den anden verdenskrig med Hitlers galskab og den endelige erkendelse af, at den romantiske forestilling fra før den første verdenskrig af mennesket som civilisationens herre havde været en eneste illusion.

Alle disse forfattere synes at mene, at den vesteuropæiske kultur er brudt sammen, og deres forklaringer ligger ikke langt fra hinanden. Det sidste er det væsentlige i dag, da vi har oplevet og kan se sammenbruddet for vore øjne. Det er nemlig ikke standset. Efter krigens ragnarok kom en tid, hvor den mishandlede generation, som snublede i starten, ønskede fred, ro og bedre materielle vilkår, hvad er menneskeligt forståeligt. Men det forstår ungdommen ikke, den er begyndt at revoltet mod alt dette, og den gør det med midler og en ungdommelig arrogance, som er ganske ny for efterkommerne af sidste århundrede med deres endnu ikke helt udryddede tro på en stadig fremgang mod en lykkeligere tilværelse. Særlig må naturligvis de dogmatiske kommunister reagere hårdt på, at et nyt ungt venstre nu vil tage troen ikke bare fra det gamle borgerskab, men også fra de naive marxister, som stadig tror, at mennesket vil blive bedre og lykkeligere, hvis samfundstilstanden ændres

og den private kapitalisme fjernes med som det synes eneste middel: voldelig revolution.

Hvordan finder vi i en sådan omvæltningstid, her tænkes særlig på den åndelige omvæltning, midt i de hastige begivenheders malstrøm frem til en målsætning. Mit hovedsynspunkt er som tidligere antydet, at der ikke er tale om et enten/eller, men om et både/og, hvortil nu kan føjes, at graden af styringsmuligheder afhænger af det udviklingsområde, som vi vil prøve at styre.

Indenfor befolkningsudviklingen kan man således måske kun langsomt og besværligt få standset den voldsomme geometriske vækst i befolkningstallet, men det skulle være muligt at sætte ind med politiske beslutninger overfor den stærke koncentration af befolkningerne i storbyerne. Det prøver vi da også på selv i det lille Danmark. Den bedste måde er at sprede den videregående uddannelse over hele landet, så ungdommen fastholdes på deres egen egn. Det gælder højskole, seminarier, universiteter og andre højskoler med en videregående uddannelse for øje som til bibliotekarer og socialrådgivere, teknikumingeniører og fysioterger.

For den tekniske uddannelse drejer det sig både om at få udtrykt den politiske vilje til at ville styre udviklingen og at blive enige om målsætningen. Her er det i usædvanlig grad pengene, som bestemmer. I den kapitalistiske del af verden er det storfirmaet eller superkoncernen, der i høj grad styrer den tekniske udvikling. Profitten, det økonomiske hensyn, bliver også på længere sigt eneafgørende for målsætningen.

Regeringerne kan ikke eller synes ikke at have lyst til at gøre meget herved. Når det drejer sig om militære nyheder, går de selv både i øst og vest i spidsen og stiller ubegrænsede midler til rådighed. Se blot til rumfarten eller udviklingen af overlydsflyet. Kommercielt kan det være ligegyldigt, om man over de store afstande kom en time før eller senere frem. Sådan tænker generaler ikke. I krigssituationer gælder det simpelthen for at overleve om at komme først.

Selv når vi ser væk fra de militære hensyn, er det i de fleste stater efterhånden en meget stor del af investeringerne, der afgøres af de politiske myndigheder, eller som disse tror at afgøre og da også gør det formelt. Det er særlig her, at planlæggerne efterlyser en målsætning, som der kan prioriteres efter. Det er dog noget af en illusion at tro, at en sådan endelig målsætning kan opstilles. For det første vil der altid herske en betydelig politisk uenighed, der i de vestlige demokratiske samfund kun kan afgøres ved hjælp af stemmesedlen og derefter ved forhandling. Mere væsentlig er, at udgiften måles i penge, medens samfundsnytten ved at gøre noget eller lade være ikke kan gøres tilsvarende kontant op. Hvor det forsøges, er resultaterne meget usikre. Afgørelserne bliver derfor ligesom de personlige i det enkelte menneskes sind lidet rationelle, ofte følelsesbetonede og ofte tilfældige.

De to væsentligste faktorer, der bestemmer forskningen og dermed den tekniske udvikling, er altså storkapitalen, dens ønsker og muligheder og det offentlige. Højst uheldigt må det forekomme, at der forskes og indsættes så meget på at kunne gå løs på andre og beskytte sig selv, alt hvad der har eller måske kan få militær betydning. Hvorimod så indlysende ting som bekæmpelse af sygdomme og fattigdom eller indsats for bedre boliger, altsammen ting, som har planlæggernes største interesse, er det politisk meget svært at komme igennem med og at få opstillet blot en nødtørftig vejledning for en vis rækkefølge, hvori de midler, der nu engang stilles til rådighed, kan anvendes. Tilsvarende uheldigt er det, at så snart skattetrykket af en eller anden grund vokser, det kan være større udgifter til forsvar eller fordelingspolitiske forholdsregler, er det som oftest tempoet i den offentlige anlægsvirksomhed, man ønsker nedsat. Et forhold, der kan være ganske ødelæggende for enhver mere omfattende planlægning, hvor boliger, trafikmidler og offentlige serviceinstitutioner som for eksempel skoler og biblioteker må ses i en sammenhæng.

Det hele begynder måske meget fornuftigt, men bliver i løbet af få år planløst og kaotisk. Viljen kan manifestere

sig, som herhjemme ved oprettelsen af et miljøministerium, der har åbenlyse opgaver, der tillige vil koste noget. Det skal imidlertid straks deltage i den almindelige proportionale nedskæring af de offentlige udgifter. Økonomien og hensynet til skatteyderne, som lider under forureningen, sejrer over de saglige hensyn, der lå bag oprettelsen af ministeriet. Et sådant nyt ministerium kan naturligvis alligevel gøre meget godt på længere sigt ved forbud og forsøg på at få udgifterne til afhjælpning af de værste forureninger væltet over på erhvervslivet og priserne. Dette kan være fornuftigt, da de højere priser så begrænser efterspørgselen efter de varer, hvis produktion forurener så stærkt. Men da kommer hensynet til eksporten ind og betalingsbalancen. Det er igen økonomien og ikke hensynet til det enkelte menneskes trivsel, der går af med sejren. Der kræves et internationalt samarbejde for at komme igennem med gode afværgforholdsregler.

Dette fører os direkte ind i en lidt nøjere undersøgelse af, hvem »vi« er.

Det er let at sige, at det er os alle sammen, og at vi alle sammen skal være med til at bestemme. Det ender da let i kaos, hvis ikke en kompetencefordeling opstilles, så hver på sin plads er med til at bestemme det, som er nærmest i hverdagen, hvor den personlige indsigt er størst. Dette kan føre til en fremmedgørelse, som paradoksalt nok i øjeblikket synes størst i de såkaldte marxistiske lande, men også ganske stor i de kapitalistiske lande med de repræsentative politisk demokratiske systemer. Den bedste måde at finde ud af, hvor store muligheder de politiske myndigheder har for at styre udviklingen, er velsagtens det omfang, hvori den politiske myndighed behersker det politiske og økonomiske liv, og i hvilket omfang andre øver indflydelse på den økonomiske sektor. Det kan være så meget som f. eks. i de egentlige kapitalistiske lande, at den formelt politiske myndighed faktisk har megen lidt magt, den er gennemhullet af selve samfundssystemet.

Herhjemme nytter det ikke meget at vedtage en lov, som det økonomiske livs væsentligste faktorer modarbejder. Politikerne fortæller, at nu går det galt, med mindre man

holder igen — og intet sker. Den slags preller af på folk, når de hører det for tit. Den finans- og kreditpolitik, som herskede i halvtredserne, havde en ikke ubetydelig effekt, men viste sig i tresserne at have mistet denne både under socialdemokratiske og borgerlige trekantregeringer. Samfundet havde vænnet sig til det høje beskatningsniveau kombineret med en hård kreditpolitik, der var karakteristisk for denne økonomiske politik, for at påvirke betalingsbalance og beskæftigelse. Et meget højt beskatningsniveau forringer i længden værdien af kreditstramningen, da renteudgifter kan fradrages. Et faktum, som selv nationalbankdirektører ikke rigtig synes at have fattet endnu.

Hvor store er så mulighederne for dette »vi«, de politiske myndigheder med forskellig bemyndigelse og magtpositioner fra land til land, til at træffe rationelle beslutninger ud fra givne målsætninger for en prioritering af de offentlige opgaver? En egentlig logisk planlægning er ikke mulig, da mennesket som før nævnt heldigvis ikke er rent rationelt. Løgstrup skriver i den førnævnte bog om Martin Luthers bog om åger, at den i mange henseender passer meget godt på forholdene i dag. Det er jo rart for Luther som for Grundtvig, at hver ny tid kan hente næring hos dem. Mon Løgstrup har læst Adam Smith? Ikke *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, som han udgav i 1776, men *Theory of Moral Sentiment* fra 1759. Denne bog giver en god baggrund for forståelsen af den senere om nationernes rigdom. Ved kun at læse det økonomiske værk kunne man få det indtryk, at Smith kun opererer med en økonomisk mand, en mand, der ud fra egen selvinteresse handler fornuftigt i enhver henseende og dermed som ledet af den berømte skjulte hånd også kommer til at handle fornuftigt og økonomisk hensigtsmæssigt for nationen som helhed. Ved studiet af Smiths etik og sammenholdt med det økonomiske hovedværk får man bekræftet, at Smith udmærket var klar over, hvordan mennesker faktisk optræder og forskellen mellem den ideale tilstand og virkelige verden, hvor vi lader følelseslivet spille en væsentlig rolle for vore handlinger.

Noget andet er, at mennesker kan optræde mere eller

mindre rationelt, og at fornemmelsen af at blive taget med på råd, når det drejer sig om ens egne forhold, kan spille en stor rolle både for produktionslivet og den tilfredshed, hvormed arbejdet, som man nu er sat til eller uddannet til, udføres.

Dette er et væsentligt motiv bag de stærke ønsker, der i de senere år fra fagbevægelsens side er fremsat om industrielt og økonomisk demokrati. Ved aftalen fra 1949 om samarbejdsudvalg og senere aftalerne fra 1964 og 1970 om samarbejde indenfor virksomhederne nærmede man sig industrielt demokrati, der skulle skaffe et bedre klima på arbejdspladsen og gøre sit til at mindske følelsen af, at afgørelserne træffes uden om en. Imidlertid har det til dato ikke været muligt for medarbejderne at få en egentlig indflydelse og medbestemmelsesret, når det drejer sig om virksomhedernes økonomiske dispositioner. Derfor er fra fagbevægelsens side fremsat forskellige forslag om gennemførelsen af et økonomisk demokrati, der har til formål både at udjævne indkomst- og formuefordelingen i samfundet og at give alle medarbejdere del i ejendomsretten til det årlige produktionsresultat, således at de efterhånden ved at blive medejere ligesom mere automatisk får del i alle de økonomiske beslutningsprocesser. Herved skulle fremmedgørelsen også mindskes i det daglige.

I øvrigt har biokemikeren Monod i sin bog om *Tilfældighed og Nødvendighed* ligesom lagt en bombe både under de marxistiske dogmer om, at en ændring af samfundssystemet, herunder særlig ophævelsen af den private ejendomsret, automatisk efterhånden ville frigøre menneskene, så de trivedes bedre, og under de liberalistiske tankegange, hvorefter det er ret og rimeligt, at enhver får økonomisk belønning efter sin egen indsats. Påvisningen af, at generne, de mikroskopiske dele af molekylerne, er arvebærende, således at de konstituerer menneskets opførelse livet igennem, har foruroliget Monod særdeles meget, da han er gammel marxist. De er nedlagt i een allerede ved fødslen, hvorfor man bør vælge sine forældre med omhu. Naturligvis er det en lidt uhyggelig tanke pludselig

at få stukket ud, at det ikke kan nytte noget, nu vi i så mange år har levet på troen om det modsatte.

Som statistiker er det lidt svært at følge, naturligvis ikke alene alle de naturvidenskabelige udredninger, men også hans bekymringer. Ligesom menneskene kan opstilles i en såkaldt eksponentialkurve efter højden, hvor det viser sig, at hovedparten ligger inde i midten omkring gennemsnittet, men at der findes enkelte meget høje og lige så forholdsvis få meget små mennesker, må befolkningen også kunne fordeles efter forskellige intellektuelle egenskaber, der nærmere må kunne defineres, når de viser sig knyttet til bestemte kromosommønstre. Gælder det også følelsesmæssige reaktioner, må vi ganske naturligt finde os i, at der findes afvigelser med både meget aggressive og meget sløve mennesker.

Et videre og farligere perspektiv får de nye biokemiske opdagelser naturligvis, hvis det viser sig, at man — og det bliver nok magthaverne — vil begynde at bruge den nye viden til at påvirke naturlige fordelinger. Det kan således blive tilfældet, hvis den nyere humane og menneskelige indstilling overfor afvigere fører til, at disse begynder at fomere sig i hastigere takt, så naturens hidtidige udvælgelsesproces sættes ud af funktion. Her bliver det ikke let at finde den målsætning, som man skal styre efter. Det kan blive et: vi kan, men må og vil ikke.

Viggo Kampmann.

Norm og spontaneitet

Bemærkninger om K. E. Løgstrups nye bog

1. *Norm og spontaneitet* er professor K. E. Løgstrups væsentligste moralfilosofiske værk siden *Den etiske fordring* fra 1956. Det er et rent filosofisk værk. Det rummer ingen religiøse tolkninger af de fænomener, der analyseres. Ikke desto mindre er første halvdel af *Norm og spontaneitet* en fremstilling af Løgstrups grundlæggende synspunkter om etikken. Hvilket betyder, at disse analyser kan vurderes på et rent filosofisk grundlag. Jeg mener i og for sig, at Løgstrup også i *Den etiske fordring* skelner klart mellem den filosofiske analyse og den religiøse tolkning, men faktisk har denne skelnen været et problem for mange af hans læsere. Men i alle fald i Løgstrups nye bog skulle der ikke kunne opledes nogen dogmatisk anstødssten. Derimod skulle den nok kunne vække en og anden af hans ikke-kristelige dogmatiske slummer.

Hvad der går op for en ved læsningen af Løgstrup er nemlig, i hvilken forbavsende grad de moralfilosofiske overvejelser har været og stadig er bundet til ganske bestemte modeller og skemaer, som kun adskiller sig fra dogmer derved, at man knapt er sig dem bevidst som ledende en i ens forståelse af fænomenerne. Og hvad der slår en hos Løgstrup er netop det uhildede i hans fremgangsmåde. Det ytrer sig i hans filosofiske metode, som er (en bestemt form af) den fænomenologiske: en beskrivelse af fænomener som er ledet af de sammenligninger og distinktioner, som er indeholdt i det naturlige sprogs tilværelsestyding. Og det ytrer sig i de personlige kvaliteter, som præger hans problembehandling: respekt for forskelle problemområder imellem, forståelse for en sags kompleksitet og endog modsatrettede elementer, undgåelse af de ideologiske forenklinger, fremfor alt den borgerligt-moralistiske: at al negativitet i tilværelsen skyldes svig og ond vilje.

2. Et af de dybest rodfæstede tankemønstre for opfattelsen af menneskelig handlen i almindelighed og etisk optræden i særdeleshed er den antagelse, at al menneskelig handlen består i det at gøre noget med henblik på at nå eller realisere et bestemt mål eller resultat.

Det er at forstå den menneskelige væren eller handlen som aktivitet, arbejde, produktion, praxis, målstræben, præstationer.

Denne tankemodell er en selvfølgelig forudsætning for de fleste af os. Uden at jeg i øvrigt har gået det efter idéhistorisk vil jeg mene, at tanken er et vigtigt element i både antikkens og den vesteuropæiske eftermiddelalderlige livsforståelse. Den kommer klart til udtryk i megen marxistisk tænkning (jvf. produktions- og praksisbegrebet).

Lægges denne tankemodell udtrykkeligt eller stiltiende til grund for tænkning om etik, fører den til den såkaldte hensigtsbestemte eller teleologiske moralopfattelse, hvorefter ethvert etisk problem er af formen: Hvad bør vi *stræbe* efter? Hvilke *mål* bør vi sætte os? Hvilke *aktiviteter* udgør det gode liv?

Det er imidlertid ikke blot den hensigtsbestemte, men også den anden hovedtradition i vor kulturkreds' tænkning om etik, den pligtbestemte eller deontologiske, der bygger på den nævnte tankemodell. Når det etiske problem ifølge denne opfattelse er af formen: Hvilken moralregel bør jeg her *følge*? I hvilken *indsats* består min pligt? Hvilke institutioner kanaliserer den menneskelige *villen* og *stræben* på bedste måde?, så er det tydeligvis også her underforstået, at al etisk handlen har karakter af villen, stræben, målsætning, og at 'gødt' og 'øndt' er ord som er knyttet til præstationer.

Hvad Løgstrups analyser af de moralske fænomener, af den verdensbeskaffenhed, hvori de moralske ord hører hjemme, viser, er at egentlig moralitet eller godhed hverken består i det at *leve øp til* idealer, efterstræbe og realisere bestemte mål, eller i det at *følge* moralregler. Hvad egentlig moralitet er giver sig af vor tilværelses beskaffenhed. Vort liv er et liv i gensidig afhængighed, interpendens. Vi har uundgåeligt magt over de andres tilværelse, over deres tanker, følelser, stemninger, skæbne. I denne vor udleverethed til hinanden enten hæmmer eller fremmer vi hinandens livsudfoldelse. Dette stadiige og uundgåelige enten—eller sætter forskellen mellem gødt og øndt. Og vor tilværelse kan kun lykkes, hvis vi ikke blot bruger vor magt over hinanden til gavn for hinanden, men også *gør* det selvforbyggende, spontant, ikke beregnende. Uden spontaneitet — uden det Løgstrup også kalder de suveræne livsytringer — f. x. tillid, åbenhed, oprigtighed — destrueres og umenneskeliggøres vor tilværelse.

3. En anden tankemodell, beslægtet med den nævnte, som ligeledes binder den moralfilosofiske tænkning til de hensigtsbestemte og pligtbestemte muligheder, er et skema for opfattelsen af forholdet mellem person og verden, nemlig subjekt—objekt-modellen. Ligesom mennesket i erkendelsesteorien — ifølge denne modell — ses som et isoleret subjekt konfronteret med en ydre verden, ses mennesket i den praktiske filosofi som et isoleret subjekt, der er konfronteret

med en række ydre (og indre) naturgivne kendsgerninger, som det så må komme til rette med på en for det selv og andre gavnlig måde (f. x. ved at efterstræbe og prioritere de mål, der giver sig af de naturgivne behov, eller ved at efterfølge bestemte principper).

Også det tankemønster er Løgstrups analyser en dels direkte, dels indirekte polemik imod: Personer står ikke over for en uformet verden, uden givne grundvilkår, men står altid midt i en interdependens. Og denne er ikke noget neutralt faktum. Interdependens vil sige, at menneskers tilværelse altid allerede (d.v.s. forud for ethvert engagement, enhver bevidst målsætning, enhver vurdering og prioritering) har karakter af en opgave, der stiller krav til en, tilskynder og appellerer.

4. Selvfølgelig har både den hensigtsbestemte og den pligtbestemte moralopfattelse en vis basis i fænomenerne. Men de er forenklinger — som al modeltænkning er det. Det pligtbestemte synspunkt duer kun på det Løgstrup kalder erstatningsmoral: Som enhver ved er den spontane optagethed af situationen, det at man giver sig hen til andre og til sagen — som egentlig er det selvfølgeligste og naturligste af alt — ikke reglen, men undtagelsen i vor tilværelse. Men er vi for det meste destruktive i vore forhold til hinanden — mistroiske, afvisende, selvcentrerede — er der også brug for det vi i dagligsproget først og fremmest tænker på med ordet moral, nemlig regler, normer, principper. Moralregler — som skal hindre de værste overgreb og muliggøre et stabilt samfundsliv — er erstatninger for egentlig moralitet.

Også den hensigtsbestemte opfattelse sættes på sin plads — i begge udtrykkets betydninger: Personlige forhold er næsten altid sagligt formidlet. Skal varetagelsen af den andens tilværelse lykkes, kan der kræves ikke blot barmhjertighed af en, men også mod og udholdenhed. Ligeledes kan det være afgørende for den anden, at ens hæderlighed er bistået af påpasselighed. Med Løgstrups ord: »Til opgavens løsning, arbejdets fuldførelse og fælleslivets gennemførelse svarer dels de suveræne livsytringer og dels karaktertræk såsom udholdenhed, ordholdenhed, pålidelighed, loyalitet, selvkritik, tapperhed.« Da karakteregenskaber kan trænes og opøves, bliver der således en dimension, hvor det etiske består i en stræben, i målsætning, i præstationer.

Et andet område uden for det egentlig moralske (hvor det drejer sig om godt og ondt), hvor både det at efterleve normer og en stræben efter bestemte mål er på sin plads er det Løgstrup kalder idealdannelse: forestillinger om hvori det lykkelige liv består, og hvordan livet lykkes. For Løgstrup er det imidlertid vigtigt at skelne mellem moral og f. x. den idealdannelse, som gør sig gældende på seksuallivets område (som han beskæftiger sig med i to af bogens kapitler), fordi en sammenblanding både hindrer den saglige analyse og oplysning og forvansker moralen til hykleri.

Forholdet mellem det egentlig moralske (de suveræne livsytringer,

sagligheden, uselviskheden) og på den anden side moralregler, karaktertræk og idealer er endnu mere sammensat end det fremgår af det foregående.*) De sammenhænge Løgstrup her fremviser (bl. a. gennem en kritisk stillingtagen til moderne angelsaksisk etik og eksistentialismen) er nye i forhold til *Den etiske fordring*, og hjælper til en afklaring af hans ontologiske (værensbestemte) etik i forhold til øvrig nutidig etik.

5. Det her skitserede grundsyn på moralitet samt på moralregler, karaktertræk og idealer fremstilles i bogens første hovedafsnit 'Ethiske problemer af principiel art'. Den omtalte skildring af idealdannelsen på seksuallivets område findes i første del af bogens tredje og sidste hovedafsnit 'Ethiske problemer af speciel art'. Det følges op af en diskussion af kærlighed og seksualitet, som direkte knytter til ved diskussionen af samme tema i *Den etiske fordring*. Herudover indeholder det sidste hovedafsnit en vægtig analyse af politik og økonomi — etisk set, samt nogle mindre analyser af befolkningsekspllosionen, terrorbalancen og biologiens muligheder og farer. Bogens første del er altså en klarlægning af, hvad norm og spontaneitet er — og dermed af moralens område — mens bogens sidste del er en behandling af forholdet mellem spontaneiteten og de givne grundvilkår på den ene side og normerne og idealerne på den anden side. Det centrale spørgsmål her er, hvilke muligheder og betingelser givne normer og idealer giver spontaneiteten, og hvorvidt kulturelt givne normer og karaktertræk fremmer det som det egentlig kommer an på i vor tilværelse. Jeg skal ikke komme nærmere ind på den meget omfattende diskussion af den økonomisk-politiske indretning af samfundet, dels fordi den er behandlet i hæfte 4 af *Dansk Udsyn*, dels fordi jeg har omtalt den i SF's tidsskrift *Her og Nu*, maj 1972. Blot vil jeg her sige, at jeg mener, at Løgstrups argumentation for at kun på socialistisk vis kan de moralske defekter og mangler i vort samfundssystem overvindes er en virkelig udfordring for mennesker, som er borgerligt orienteret. Men den er også med sine analyser af bl. a. konkurrencementaliteten, reklamens og salgsstrategiens manipulation med forbrugerne og effektivitetsproblemet et betydningsfuldt korrektiv til store dele af den venstreorienterede samfundsdebat, der alt for ofte mangler syn for, at der ikke gives en enkel og radikal løsning på samfundsproblemerne.

6. Tilbage står omtalen af bogens andet hovedafsnit 'Ethiske begreber'. De begreber der her er tale om er skyld, skæbne karakter og natur og magt. Ligesom den ontologiske moralopfattelse kun er tilgængelig for en fænomenologisk metode, kan også kun fænomenologien få tilgang til disse etiske begreber. Hverken 'skyld', 'skæbne'

*) Jeg har skitseret nogle andre sammenhænge i mit efterskrift til M. Warnock: *Nyere etik*, Munksgaard 1970 (p. 209—220).

eller 'natur' kan der siges noget om i en (natur)videnskabeligt inspireret menneskeopfattelse (hverken en psykologisk eller filosofisk).

Det betyder imidlertid ikke, at Løgstrup i disse afsnit bevæger sig ud i metafysik i betydningen ukontrollabel spekulation og subjektiv livsanskuelse. De analyser, der gives af disse begreber, er tværtimod tættere på vore faktiske konkrete erfaringer end de tankemodeller ud fra hvilke f. x. et begreb som skæbne afvises. Det er opfattelses-kabeloner, som forekommer os selvfølgelig, men som ikke desto mindre er metafysiske, d. v. s. mere eller mindre ubundne af vor erfaring

Det er således — efter min mening — på grund af den af naturvidenskabelig metode inspirerede model af mennesket (mennesket = en faktorsammenhæng, et funktionelt hele, der må forstås kausalt og deterministisk), at man ikke kan acceptere fænomener som skyld, ansvar og anger som det de er, d. v. s. acceptere den tydning, som de er givet i vort dagligsprog. Derfor kan man ikke acceptere, at de viser, at vi kan svigte, at vi kan gøre for noget, at vi gør hvad vi godt ved vi ikke burde etc. Jeg siger ikke, at det er en enkel sag at redegøre for, hvordan dette er muligt, d. v. s. forstå mennesket i dets natur og forfatning, men jeg vil hævde, at opfattelsen af mennesket som en faktorsammenhæng er metafysik i negativ forstand. Det er ikke noget videnskaben har påvist. Det er at gøre en metodologisk reduktion til en ontologisk (for at tale med Løgstrup fra *Den etiske fordring*).

En anden tankemodell (af stor gennemslagskraft i bl. a. marxismen) spærrer for vor forståelse af et fænomen som natur. Om vor natur gælder det ifølge Løgstrups analyser at den er vi ikke selv herre over. *Den unddrager sig ikke blot vort herredømme, men også vores endegyldige kendskab: vi har ikke navne for et menneskes natur, kun for dets karakteregenskaber.* Nu er vi faktisk gennemsyret af en forestilling om os selv som suveræne over os selv og vor tilværelse. Denne forestilling er f. x. udtrykt i marxismens begreb om mennesket der skaber sin verden og dermed sig selv. Ganske vist er denne tanke i marxismen dialektisk forbundet med tanken om, at mennesket i sin virkelighed er »summen af de samfundsmæssige forhold«. Men der er ikke plads for en forståelse af et begreb om natur, om *anonym personalitet*, kun for et begreb om sociale *påvirkninger*.

Til slut vil jeg igen betone at en forståelse af fænomener som natur, glæde og tilgivelse som visende, at vi lever af, hvad vi ikke har magt over, ikke er ensbetydende med en religiøs tilværelsesforståelse. Løgstrup mener, at den religiøse tolkning er nærliggende, men der er og bliver forskel på forståelsen af fænomenerne i deres natur og tolkningen af dem og den tilværelse de er et led i. Det viser 'Norm og spontaneitet'.

Mogens Pahuus.

NYT FRA ASKOV HØJSKOLE

Enhver elevforening nages nok i ny og næ af den fornemmelse ikke rigtig at udrette noget. Man har sig et velsmurt foreningsapparat med love, generalforsamlinger, bestyrelse og valg, men man mangler vel ofte en klar og veldefineret sag, i hvis tjeneste man kan sætte hele det apparat. Man mangler vel ofte en politik, som kan give resultater. Bestyrelser i en sådan situation tager gerne deres formålsparagraf op til diskussion, og det skorter sjældent på gode ideer til arbejdsområder.

Midt i en sådan diskussion om kursfastlæggelsen vil en højskoleelevforening imidlertid slå panden mod det ubehagelige faktum, at der ikke er et eneste mål, som er fælles for hele medlemsskaren. Thi det eneste »fælles« for medlemsskaren er, at den — til forskellig tid, af vidt forskellige årsager og med højst forskelligt udbytte — har været på bemeldte skole i en kortere eller længere periode, hvorefter den igen er gået hver til sit, med et højst forskelligt syn på problemer og deres løsning. Man kan derfor næppe målrette eller engagere en elevforening i gængs forstand, thi ved enhver indsporing ville man uvægerligt komme til at snitte større eller mindre portioner af medlemsskaren, nemlig de, som af den ene eller anden årsag ikke lå på linie med bestyrelsens programerklæring. Uanset om man ville fremme biavl, tusindårsriget eller palmehave-stemningen, så ville en sådan indsporing få grupper af medlemmer til at sige fra.

Den hyggelige konklusion af en sådan debat bliver derfor ofte, at en højskoleelevforenings fornemste opgave er »at være til«.

Nuvel, selvom man så måske ikke skal lave noget om, så forbliver der dog immervæk en gedigen arbejdsopgave tilbage, nemlig den formidlende og repræsenterende. Og i bestyrelsens forslag til love for AL, som findes trykt andetsteds i denne publikation, er netop den kontaktformidlende og repræsenterende pligt slået fast.

Og det er i et forsøg på at leve op til denne kontaktformidlende pligt, at Askov Lærlinge i samråd med redaktionen af Dansk Udsyn i år udsender »Nyt fra Askov Højskole« med løst og fast om højskolen og foreningens arbejde.

Det er vort håb, at vi med dette skrift måtte formidle en up-to-date information om Askov Højskole, samt at skriftet i øvrigt kunne fortælle noget om, hvilke muligheder det indebærer at være gammel askovit.

Venlig hilsen

Askov Lærlinge.

Foreningsarbejdet

— mellem to generalforsamlinger —

I det forløbne arbejdsår har bestyrelsen været samlet til møde fire gange. Møderne afholdtes på højskolen, hvilket giver bestyrelsen god lejlighed til at se skolen i funktion og snakke med eleverne.

I december 1971 vedtog foreningen atter at lade sig repræsentere i Styrelsen for Askov Højskole — en repræsentation gældende frem til ikrafttrædelsen af højskolens ny fundats. Hertil valgtes Kristian Ebbensgård.

Ifølge den nye fundats for Askov Højskole (aftrykt her i skriftet) er Askov Lærlinges repræsentation udvidet til 2 mand.

På samme møde i december nedsatte vi et arbejdsudvalg med det formål at udarbejde nye vedtægter for Askov Lærlinge. Hovedårsagen til en vedtægtsændring er den udvidelse af vor repræsentative pligter, som sker med vedtagelsen af den ny fundats for højskolen; af andre årsager kan nævnes de nuværende loves manglende eller ufuldkomne formuleringer. Udvalget holdt to møder i januar/februar, og arbejdet resulterede i det forslag til Love for Askov Lærlinge, som findes aftrykt andet steds i »Nyt fra Askov Højskole«.

På 2 møder — den 25. marts og den 8. juli — opfyldte vi vor forpligtelse til at orientere elevholdene. Bestyrelsen mødte talstærkt frem, og tilslutningen til orienteringerne var god.

Foreningen var repræsenteret i Dansk Ungdoms Fællesråds ungdomskonference i Fuglsø i fjor. Emnet var »Miljø og trivsel i det effektive samfund«.

Generalforsamlingen.

I tilslutning til efterårselevmødet afviklede Askov Lærlinges generalforsamling lørdag den 7. oktober — under pænt fremmøde — på Askov Højskole.

Advokat Henning Høgsbro Holm valgtes til mødets dirigent, hvorefter bestyrelsens formand, Arne G. Larsen, aflagde beretning om det forløbne arbejdsår.

Formanden afsluttede sin beretning med personlige betragtninger omkring en højskoleelevforenings arbejde og trivsel for til sidst at runde beretningen af med bestyrelsens tak til lærere og forstander for deres arbejde på Askov Højskole.

Beretningen affødte nogle kommentarer fra salen. Således efterlyste Carsten Schmidt yderligere aktiviteter fra foreningen (månedslister, kontakt til Askov-kredsene m. v.), ligesom medlemsrekrutteringen burde effektiviseres. Ernst Pedersen foreslog en mere fyldestgørende beretning om skolens arbejde i årsskriftet.

Derefter forelagde foreningens kasserer, Thormod Christensen, det revidere regnskab. Kassereren påpegede, at kombinationen af nedgangen i medlemstallet og de stigende udgifter til porto, fragt m. v. måtte mane til eftertanke, og på bestyrelsens vegne foreslog kassereren kontingentet forhøjet fra 10 til 12 kroner.

Forslaget affødte flere kommentarer. Tommy Frenning udtalte således, at 10-kroners kontingentet ham bekendt havde været i kraft siden 1936, og han gik stærkt ind for en yderligere forhøjelse, eventuelt kombineret med en opdeling i junior/seniorkontingent. Han suppleredes af Panduro fra Århus og Brandt Petersen fra Vrå. Fra bestyrelsens side anførtes det, at man med de nye repræsentative pligter nødig ville have et kontingent, hvis størrelse afholdt gamle elever fra medlemskab. Derefter vedtoges bestyrelsens forslag.

Derefter aflagde Helge Skov beretning om højskolens arbejde. Han nævnte det antal kortere kurser, som skolen i årets løb havde huset (Nordisk lærerkursus, Nøduddannelse af præster og kursus for flygtninge). Helge Skov omtalte den større aldersspredning i elevflokket — gennemsnitsalderen er omkring 26 — og nævnte det nye indslag i højskolen: Legestuen. Her er plads til ca. 20 børn i alderen 3—7 år, og det giver hermed en forældregruppe en hidtil ukendt mulighed for at komme på højskole.

Der var beretning fra Askovkredsen i Århus, hvorfra Jørgen Skov Petersen redegjorde for kredsens aktiviteter og overbragte Askovlærerne en tak for deres beredvillighed ved kredsens arrangementer.

Fra salen efterlystes kontakt til Askovkredsen i København samt til Settlement Askovgården.

Derefter var der valg til bestyrelsen. På valg var Susanne Pelch, Kristian Ebbensgård, Hanne-Lise Holmberg og Børge Nygård. Følgende fire kandidater blev bragt i forslag og valgt uden afstemning:

Carsten Schmidt (elev 71—72 og 72).

Mogens Bech (elev 70—71).

Gunner Johansen (elev 68).

Hans Henrik Schweder (elev 58—59).

Valg af revisor: E. Grue Sørensen genvalgtes.

På mødet rejstes endvidere tanken om dannelse af et elevfond til støtte for højskoleelever på Askov. Forslagsstilleren, Else Marie Vinding Pedersen, ønskede Askov Lærlinges medvirken ved dannelsen af en sådan fond.

Endelig forelagde bestyrelsen sit udkast til Love for Askov Højskoles Elevforening, Askov Lærlinge. Tiden tillod kun kort gennemgang, men lovforslaget er, som nugældende love byder det, aftrykt her i årsskriftet.

Konstituerende møde.

På det efterfølgende konstituerende møde meddelte Arne G. Larsen, at han ikke ønskede genvalg til formandsposten. Herefter blev Jan Glenstrup og Arne G. Larsen foreslået, og førstnævnte valgt.

Til næstformandsposten valgtes Peder Hvelplund. Bjarne Kock genvalgtes til sekretærposten, og Thormod Christensen indvilgede i at fortsætte på kassererposten.

Sidenhen er konstitueringen fuldbyrdet med udpegningen af Peder Hvelplund som vor repræsentant til Landsforeningen af Højskolelever og med valget af Carsten Schmidt og Jan Glenstrup som foreningens repræsentanter i Askov Højskoles Styrelse for henholdsvis 1 og 2 år.

Bestyrelsens sammensætning efter generalforsamlingen 1972:

	Valgt	På valg
Mogens Bech, Hillerød	1972	1975
Jan Glenstrup, Rønshoved	1971	1974
Peder Hvelplund, Græsted	elevvalgt	1971—73
Gunner Johansen, Hjallesø	1972	1975
Bjarne Kock, Tønder	1970	1973
Arne G. Larsen, Øster Lindet	1971	1974
Sofie Petersen, Rejsby	1971	1974
Carsten Schmidt, Århus	1972	1975
Hans Henrik Schweder, Valby	1972	1973
Niels Anders Svendsen, Gedved	elevvalgt	1972—74
Ester Villadsen, Spøttstrup	1971	1974

Jan Glenstrup.

I øjeblikket

En stor del af bestyrelsens arbejde i foregående sæson var isbjergsarbejde, d.v.s. $\frac{9}{10}$ internt (lovrevision og mødetilrettelæggelse) og $\frac{1}{10}$ udadvendt (repræsentation m. v.). Men selvom effekten udadtil af et sådant arbejde måske er ringe, så er disse interne »færdselsregler« en absolut nødvendighed for at kunne gå videre.

— *en invitation* —

Vi lærte meget på generalforsamlingen, bl. a. at vi skulle tage vor informerende og kontaktskabende funktion mere alvorligt, et ønske vi også mødte på vore orienteringsmøder med de to elevhold.

Et af de konkrete forslag på møderne var udsendelse af lister, fra Askov, påført foredragsarrangementer, hvortil man var velkommen, når tid, lyst og lejlighed var til stede. Det ville give gamle elever et konkret ærinde på skolen, give mulighed for at møde nuværende og tidligere elever og lærere, give »et ord med på vejen« og forhindre, at man blot står som »komme fremmede«, i nostalgisk overflødighed, i skolens sale og gange. Disse indbydelser vil blive søgt udsendt 3 gange om året til Askov Lærlinges medlemmer på det tidspunkt, hvor elever og lærere på højskolen sammen har fastlagt foredragsrækken for en periode.

Det skal i denne forbindelse nævnes, at vi er meget glade for det samarbejde, vi har med højskolens kontorhold, thi når der barsles med en idé som denne, så er det i sidste ende kontoret, som kommer til at trække det store læs med trykning og udsendelse.

— *en skoleplan* —

Tidligere elevers anbefaling, »mund til mund metoden«, er stadig den mest afgørende for folks valg af højskole. Og i erkendelse af det vedlægges årsskriftet her en skoleplan for at sikre, at de informationer, som man måtte give om Askov, må blive aktuelle og konkrete.

— *PR-arbejdet i øvrigt* —

På generalforsamlingen efterlystes også en kontakt til Askovkredsene i København og Århus og til Settlement Askovgården, ligesom der var flere forslag til forbedret kontakt med de på skolen værende

elevhold. Det vil blive taget op i årets løb, og tilføjes skal blot, at vi for hver ny idé bliver mere og mere begejstrede for de udtalelser, der faldt på generalforsamlingen om villighed til at yde et større kontingent. Thi administration og porto er et par dyre herrer.

Det var en selvfølge, at foreningen bragte J. Th. Arnfred en hilsen i anledning af 90-årsdagen, ligesom vi bakkede den fondsdannelse op, som fandt sted i anledning af dagen.

Fra nytår træder så vore to repræsentanter ind i Askov Højskoles styrelse. Vi er fra Askov Lærlinge glade for den væsentlige vægt, man har tillagt foreningen i besættelsen af styrelsesposter.

Det er her på sin plads at sige tak til Kristian Ebbensgård for hans arbejde som ALs repræsentant ved styrelsesmøderne og i det hele taget for hans indsats for Askov Lærlinge — i lyst og nød.

— *sådan rent konkret* —

Dersom man ønsker at bidrage med forslag, kommentarer eller strø-tanker til foreningens arbejde bedes de venligst stilet til

ASKOV LÆRLINGE

Jan Glenstrup,

Rønshoved, 6383 Rinkenæs.

1972 set fra Askovhus

At arbejde på en højskole medfører at man kommer ind i en ganske bestemt årsrytme. Og på mange højskoler — bl. a. Askov — er det fortsat sådan at landbrugets gamle skiftedag, 1. november, indtager en ganske særlig plads. Det er som om året begynder den 1. november, den dag vinterskolen starter.

På Askov var vinterskolen 1971—72 omgærdet med en ganske særlig interesse, man havde en klar fornemmelse af at offentlighedens øjne i højere grad end sædvanligt hvilede på skolen, der nu skulle tage fat på den første vinter efter »striden«, tage fat med 170 elever og en lærerstab der havde undergået forandringer.

Som det vil vides var det også min første vinter på Askov, hvorfor jeg foruden den forventning og spænding der altid følger med en vinterskoles start naturligvis havde nysgerrigheden efter at erfare hvordan min nye skole egentlig var. Det kan man nemlig kun få svar på gennem hverdagens mere eller mindre hektiske arbejdsrytme.

Men inden jeg kaster mig ud i måske mere private betragtninger må det være rimeligt at underrette læserne om hvad der egentligt skete i løbet af vinteren. Det vil sige: det egentlige, det daglige arbejde på holdene, samværet, hele miljøet, har man ingen muligheder for at give videre — kun de implicerede kan få del i det.

Men man kan nævne afbrydelserne i det egentlige, f. eks. hele den stribe af foredragsholdere uden for skolens faste stab som kom hertil, enten på elevernes eller på lærernes initiativ: Sven Holm-Nielsen, Johannes Christensen, Erik A. Nielsen, Ivan Mark, Thomas Rørdam, Jens Kampmann, Ebbe Reich, Arne Skovhus, Hans-Jørgen Nielsen, Elsa Gress, Per Højholt, J. C. Lauritsen, Viggo Kampmann, Mogens Krustrup, Tyge Arnfred, H. P. Clausen og Erik Blumenfeld, CDUs markedspolitiske ordfører i Bonn. Lad da hans navn symbolisere at det selv sagt var en vinter hvor der blev diskuteret EF tidligt og silde.

I en vigtig mellemposition mellem den faste stab og de deciderede gæsteforedragsholdere stod J. Th. Arnfred, Juul Andersen og Jørgen Bukdahl. Sidstnævnte talte dels ved et særdeles velbesøgt nytårsmøde den 9. januar, dels gav han to foredrag for eleverne alene. Desuden skal det nævnes at skolen ved en stor middag i december markerede Bukdahls 75 års fødselsdag.

Flere af de ovennævnte foredragsholdere kom i kunstugen, som var placeret 26.—30. januar, og som også rummede en udstilling af grafikerens Palle Nielsens arbejder.

Ikke mindst husker man vinterens dramatikaftener. Skolen havde besøg af både Fiol-teatret og af Team gruppen fra Herning, der var en række lærerlæsninger og især var der en »provinspremiere«, idet eleverne opførte Kent Anderson og Bengt Bratts »Her bor de gale«. En imponerende god præstation af dramatikholdet.

Det må nævnes som en vigtig side af denne højskolevinter, at vi i Blågården indrettede en børnehave til op mod en snes børn. Den kørte på en dispensationsordning og er først nu fra vinteren 72—73 kommet i faste rammer med ministerielt godkendte lokaler, idet der er foretaget små ændringer. Godkendelsen medfører også at børnene skal være i alderen 3—7 år, mens vi i fjor havde adskillige børn under 3 år.

Denne børnehaveordning var fra starten en meget stor succes. Den beskedne irritation der kunne opstå når et par børn kom med til et arrangement de ikke havde jordisk chance for at få noget ud af og følgelig blev lidt urolige var for intet at regne mod det positive og livsnære bidrag til skolens atmosfære børnenes tilstedeværelse som helhed betød. Der kan ikke være tvivl om at børnehaven på Askov højskole er kommet for at blive, og der kan heller ikke være tvivl om at flere højskoler vil søge at få oprettet lignende ordninger. I parentes kan det iøvrigt nævnes, at både på vinter- og sommerskolen fandtes nogle af vore bedste og mest motiverede elever i »forældregruppen«.

Sommerskolen, der hermed er strejftet, begyndte den 1. maj med godt 90 elever. De fungerede som rygmarven i sommerens til tider meget hektiske aktivitet. Sideløbende med det lange kursus havde vi nemlig først et 14-dageskursus med en snes deltagere som fandt forbløffende godt sammen og unægtelig skærpede lysten til hyppigere at arrangere sådanne korte kurser. Derefter kom Nordisk lærerkursus (4 uger), en gammel Askov tradition. I nogle travle uger i juli hvor der ikke var et ledigt værelse på skolen havde vi desuden i samarbejde med Dansk Flygtningehjælp et kursus for ca. et halvt hundrede flygtninge fra Østeuropa og desuden havde vi en fløj af skolen udlejet til en gruppe der var i gang med den nye lægmandsuddannelse til præst.

Der var altså tale om en veritabel slutspurt op til afslutningen af sommerskolen sidst i juli.

For fuldstændighedens skyld må det så endelig nævnes, at i den periode skolen ikke selv arrangerede kurser, altså august—oktober, var der her som på næsten alle andre højskoler tale om en koncentreret udlejningsvirksomhed til en række forskellige foreninger og organisationer. Disse kurser er af betydelig værdi for en højskoles

økonomi, men er desuden i høj grad med til at udvide skolens berøringsflade med forskellige dele af samfundet.

Der var engang et ungdomsoprør. Også højskolerne mærkede denne bølge af sund kritik og fantasi, som var tiltrængt ikke mindst netop på højskolerne. Her i landet var oprøret i voldsom grad kalderet af fra den amerikanske moderbevægelse, og da oprøret derovre kun nåede at blive en massebevægelse i kraft af Vietnamkrigens indlysende tåbelighed kan det ikke undre at denne bevægelse døde i takt med de amerikanske troppers tilbagetrækning fra Vietnam. Oprøret visnede i 1970, der udgik ikke længere inspirerende strømninger fra USA, og følgelig visnede oprøret også herhjemme.

Umiddelbart synes man ofte at resultatet af hele balladen – foruden det indlysende at en stor gruppe unge mennesker fik nogle ofte meget dyre købte erfaringer – er blevet at en del endnu yngre mennesker i dag står utroligt sårbare medførende en del af oprørets følsomhed men blottet for de oprindelige årganges politiske drivkraft, samt at nogle mennesker i trediverne og fyrrerne rent personligt kan nyde godt af den større rummelighed på en række områder der er kommet ud af 1960ernes tummel.

Der er næppe tvivl om, at højskolerne i de kommende år vil opleve en klar afmatning i elevernes kritiske holdning, ja, mange højskoler vil måske endog opleve at der er plads til mere elevindflydelse på beslutningerne end eleverne selv er interesserede i at benytte sig af.

Dette vil næppe blive tilfældet på Askov, idet minimumsalderen på 20 år synes at tiltale elever der er endnu ældre så holdets gennemsnitsalder både i fjor og i år er helt oppe på 26 år. Der er altså mere tale om voksenundervisning end om ungdomsundervisning. Den vidtgående indflydelse eleverne efter skolens samarbejdsordning har på de forhold der gælder igangværende kursus vil blot føles som noget ganske naturligt, fordi der er tale om voksne menneskers indflydelse på egne anliggender.

Samarbejdet på vinterskolen 71–72 blev noget hæmmet af den struktur vi havde valgt, strukturen elevråd/lærerråd. For det første er det en struktur der kræver unødvendig tid ved at sagerne vandrer fra det ene forum til det andet, for det andet spalter ordningen meget let samarbejdet i et kunstigt arbejdsgiver contra arbejder forhold.

På sommerskolen indførte vi derfor et samarbejdsudvalg hvor forholdet mellem elev- og lærerrepræsentanten groft sagt var 2:1. Denne ordning var ikke blot tidsbesparende, den gav et langt mere harmonisk samarbejds-klima og er derfor bibeholdt på vinterskolen 72–73.

Samarbejdet lærerne indbyrdes har været præget af en stærk vilje til at få fremdrift i tingene efter »striden«. At der skulle begyndes på et nyt kapitel i skolens historie blev næsten symboliseret i dette, at vi måtte bruge megen tid til at gennemdrøfte en ny fundats, fordi

fundatsen fra december 1954 ikke kunne accepteres efter den nye højskolelovs gennemførelse.

Denne meget vigtige sag blev gennemført så ny fundats trådte i kraft 1. januar 1973. Dens ordlyd kan studeres andetsteds i årsskriftet.

Dette at få tingene til at fungere på ny er imidlertid kun den ene side af problematikken. En side der lykkeligvis er løst på udmærket måde. Den anden side er nok sværere at sætte fingeren på, men i det lange løb bestemt ikke mindre væsentlig. Det er problematikken omkring Askovs kurs, omkring skolens placering i det samlede højskolebillede og dermed i samfundet.

Askov højskole er ikke placeret i den gruppe skoler der møder eleverne med en klart defineret og enig politisk holdning. Takket være lærerstabens sammensætning er Askov en højskole for og i det pluralistiske samfund. Hvilket betyder at vi må tage til efterretning at den i disse år ofte fremførte påstand om højskolen som en åndelig brugsforening vil kunne rettes også mod Askov.

Og anklagen rummer naturligvis en god del sandhed – tilmed er Askov pr. tradition og pr. størrelse den mest fristende af de åndelige brugsforeninger: varesortimentet og antallet af uddelere er større end på nogen anden højskole. Der er mulighed for at tøffe gennem butikken på seks måneder med sin lille indkøbsvogn og komme ud i april lige så uskyldig som man kørte ind i november. Rent teoretisk altså.

En højskole er imidlertid et sted der i eminent grad er velegnet til at vælte både skrivebordsdrømme og -anklager.

Det er ikke uskyldige lam der ankommer i november, men voksne mennesker med selvstændige erfaringer og meninger. Mennesker som, når undervisningen og samværet lykkes, konstant står i en efterprøvnings- og eftertankens situation som bliver så meget desto mere intens og vanskelig *netop fordi beskyddningen kommer fra flere forskellige sider.*

Udfordrer vi eleverne hårdt nok, må højskolelæreren konstant spørge sig selv. Han kan kun svare ja hvis han i undervisningen også hele tiden udfordrer sig selv.

Og kun ved at gå den vej når man frem til respekt for og værdsættelse af de oplevelser i højskolelivet der går aldeles på tværs af meninger og opfattelser. Som alligevel ikke kan fastholdes af sproglig vej.

Finn Slumstrup.

Ta' barnet med på Askov

Børnestemmer på en højskole, hvad er det? Jamen, er det ikke vejen videre fremefter?

Skolen står for at være et sted i samfundet, hvor der er mange rige traditioner, hvorfor så ikke også indføre denne utraditionelle tradition: Ta' barnet med på højskole? Det har Askov højskole taget initiativ til, og det er blevet realiseret på en måde, som kun kan være til gavn både for barnet og den voksne.

Mange mennesker er indrettet til, at de gang på gang kommer til at tænke over, om de nu får alt det udført, som optager dem, og er ønsket om et ophold på en højskole en del af disse tanker, da kan det ikke være meningen, at et barn skal være hæmmende for den voksnes videre virke — nej — det hus, man bygger op omkring barnet og den voksne, skal ikke revne på grund af nogle gældende regler. Askov højskole har åbnet sine døre og budt børn ifølge med voksne velkomne, og dette er en særdeles frugtbar kendsgerning.

Livet på en højskole er sammensat af mange ting, og man gør sig på forhånd en del forestillinger om, hvordan de forskellige situationer, der uvægerligt vil opstå, vil indvirke på barnet, en selv og alle de andre, i det øjeblik man har et barn med under et skoleophold. Men de glade smil og herlige bemærkninger, der flyver en i møde fra nær og fjern, er medvirkende til, at man føler sig vel ved tanken om, at det, man har gjort, ikke er forkert disponeret.

Selvom man bor i et ellers så frit samfund her på skolen, kan man ikke komme uden om, at der kan opstå problemer m. h. t. børnene, men der er altid villighed til og åbenhed for enhver diskussion, så disse eventuelle problemer ikke skal stå i vejen for ideen med, at højskolen er til for alle mennesker.

Der er og vil naturligvis til enhver tid være en del, der kan ændres og blive bedre, men dette skal der ikke redegøres nærmere for her, for sådan vil det altid være på et ellers nok så veletableret sted.

Konklusionen er: når man ønsker at tage et højskoleophold, er det meget sundt, at der ingen hindringer sættes i vejen for den positive tanke, der er opstået i én.

Ulla Risager.

Askovkredsen i Århus

Askovkredsen i Århus arrangerer i efterårs-, vinter- og forårs-sæsonen et antal foredragsarrangementer.

I vinter er hidtil afholdt følgende møder:

Poul Bendix Knudsen om danske politiske partier.

Martin Søndergård om en rejse i Kina foråret 72.

K. E. Løgstrup om Mennesket og naturen, om forureningsproblemer.

Forårssæsonen ser sådan ud:

23. januar: Helge Skov.

13. februar: Anna Sophie Seidelin.

Marts- og april-møderne er ikke helt fastlagt endnu. Der er general-forsamling i forbindelse med april-mødet.

Du opfordres til at møde frem, og meddelelse om møder samt indmeldelse kan foregå til:

Frode Nielsen,

Hundkærvej 3, 8530 Hjortshøj, tlf. (06) 22 04 68,

eller

Jørgen Schou Pedersen,

Kr. Koldsvej 20, 8230 Åbyhøj, tlf. (06) 15 77 02.

Askovkredsen i København

Askovkredsen for København og omegn, som indtil sommeren 1971 samlede gamle elever og andre interesserede til forskellige møde-aktiviteter, ligger i øjeblikket stille på grund af forskellige omstændigheder, bl. a. dårlig økonomi.

Hvis der imidlertid blandt de sidste udgæede hold fra Askov Højskole skulle være nogle, der har tid og lyst til at tage arbejdet op igen, er undertegnede til rådighed med nærmere oplysninger.

Hans Henrik Schweder,

Overbys Allé 282, 2500 Valby, tlf. (01) VA 2807 (bedst kl. 18–19).

Askovgården

Settlement Askovgården er en selvejende institution på Nørrebro i København.

Askovgården har til formål:

- at være mødested for nabolagets nuværende og tidligere beboere, samt nuværende og tidligere studerende,
- at være til støtte for husets nabolag på Nørrebro i social, pædagogisk og kulturel henseende,
- at øve en udadvendt virksomhed, som kan fremme en social ansvarsbevidsthed i samfundet.

Vi har plukket lidt af årsskriftet:

— ved sæsonens start begyndte 16 børneklubber, hvoraf 2 var helt nye, bl. a. en klub for jugoslaviske børn. Efter regelmæssige besøg af unge jugoslavere vil vi den kommende sæson forsøge at starte en ungdomsklub og derigennem finde ud af, om der er behov for også at starte en voksenklub.

— ungdomsklubberne har haft lokalerne hver aften fra 7—11. Året har været præget af aktiviteter som læderarbejde, stoftryk og selvfølgelig billard og bordtennis. — Derudover har der været en fantastisk interesse for at komme i weekend-hytten i Kisserup. Hver weekend året rundt har huset været benyttet af klubber. Mange af ugens hverdage har ældreklubber og dagcentrets medlemmer foretaget udflugter dertil.

— voksenklubafdelingen har i år omfattet forældreklubber, mødreklubber, klub for legestuens mødre, m. v.

— vi har huset 8 ældreklubber med ialt ca. 150 medlemmer. 2 af klubberne modtager fortrinsvis handicappede pensionister. Besøgstjenesten er en vigtig faktor i vort hus, og til stadighed henvises mange nye ældre, der har brug for besøg i hjemmet.

— fritidshjemmet for børn fra 7—14 har haft 52 medlemmer. Legestuen rummer 60 børn. Forældresamarbejdet er tættere her, end det vist er normalt i børnehaver. Forældrene betragter ikke blot den egentlige legestuedag som en opbevaringsmulighed, men som et tilskud til, hvad de selv kan tilbyde deres børn, og de har sjældent travlt, hverken når de afleverer eller henter deres børn. Vi får tid til at snakke sammen.

– i alt huser Askovgården 41 klubber med 809 medlemmer og 100 medarbejdere.

– gennem halvandet år har Askovgården søgt socialstyrelsen om ombygning af stuen og første sal. Godkendelsen er nu kommet, og håndværkerne er i fuld gang. Vi glæder os meget til at kunne tage en ny sal, dagcenter m. m. i brug.

– pr. 1. juni 72 rejste Askovgårdens forstanderpar, Kirsten og Knud Magnhild, til Herning for – et stykke fra byen – at starte Danmarks første familiehøjskole »Skærgården«. Indtil videre er de rejst bort med et års orlov, men med deres sædvanlige dynamik må Askovgården nok indstille sig på et forstanderskifte, da den ene bygning efter den anden skyder i vejret på »Skærgården«s jorder. Askovgården ønsker Kirsten og Knud al mulig held med deres nye arbejde.

– Askovgården har i det forløbne år været hjulpet af et stort antal frivillige medarbejdere.

– Askovgården modtager, til hjælp til sit arbejde, hvert år et stort antal bidrag. Såfremt du ønsker at yde økonomisk støtte, kan det ske på giro 88750, Settlement Askovgården, Korsgade 60, 2200 Kbh. N.

Nyt fra Landsforeningen af Højskoleelever

Langt de fleste af landets højskoler har en elevforening, som slutter op om skolen og er »en levende annonce« for pågældende skole. Mange elevforeninger har da også gennem årene været meget aktive til at sende elever til den skole, som betød så meget for dem selv.

Det er den idé, der ligger bagved oprettelsen af Landsforeningen af Højskoleelever (L. a. H.), hvor forskellige elevforeninger på landsbasis støtter dette formål. Arbejdet udføres i det daglige gennem Højskolernes Sekretariat, som blev startet på initiativ af L. a. H. og nu drives i samarbejde med Foreningen for Folkehøjskoler i Danmark. Sekretariatet har til huse i Vartov i København.

Dette er måske nyt for en del læsere, som ikke ved, at der er en landselevforening. Men L. a. H. repræsenterer i dag ca. 63.000 tidligere højskoleelever fordelt på 41 elevforeninger. På det årlige repræsentantskabsmøde, som i år blev afholdt på Idrætshøjskolen i Århus, blev folketingsmand Robert Petersen (tidligere Herning Højskole) valgt som L. a. H.s nye formand. Han afløste fhv. kirkeminister Orla Møller.

Det væsentligste arbejde i L. a. H. ligger i det arbejde, der udføres gennem Højskolernes Sekretariat. Dette arbejde består i at give oplysning og vejledning for kommende højskoleelever, som står foran et valg af højskoleophold. Også til de sendende myndigheder (socialrådgivere, revalideringscentre etc.) har vi en daglig kontakt, når de søger oplysninger om de forskellige højskolemuligheder, der er. Mange skriver, ringer eller kommer personligt herind for at få oplysning om de forskellige højskolemuligheder.

I dag er det muligt at påbegynde et højskoleophold hver den første i måneden undtagen juli. Dette har bevirket en udjævning af forespørgsler til at omfatte hele året.

Til hjælp i dette arbejde laver Sekretariatet en fællesbrochure med generelle oplysninger, støttemuligheder og oplysninger om de enkelte højskolars undervisningstilbud. I dette efterår har vi lavet en ny udgave af denne fællesbrochure, og i oktober måned har vi udsendt mere end 7000 af disse til enkeltpersoner, biblioteker, institutioner m. m. De tilsluttede elevforeninger har også modtaget et eksemplar.

I årligt gennemsnit udsendes og uddeles der ca. 10.000 fællesbrochurer.

Foruden fællesbrochuren har de enkelte højskoler en brochure,

hvori de præsenterer sig selv og den undervisning, de tilbyder. Den brochure kender de fleste, da mange har valgt deres skole på grundlag af brochuren. Disse brochurer har vi her på Sekretariatet, og vi sender ud til dem, der ønsker nærmere oplysninger om de enkelte højskoler. I kalenderåret 1971 blev der udsendt ca. 10.000 brochurer her fra Sekretariatet. I gennemsnit har modtageren fået 3 måske 4 brochurer, så man kan sige, at der igennem Højskolernes Sekretariat er sendt til ca. 2500—3000 potentielle elever til landets højskoler.

Om sommeren udsender Højskolernes Sekretariat en brochure om feriekurser. I sommeren 1972 var der ca. 160 forskellige kurser fordelt på alm. højskolekurser, familiekurser og kursus for ældre. Ca. 1300 indmeldelser er gået gennem Sekretariatet til disse forskellige kurser. Mange har indmeldt sig direkte til højskolerne, så mange mennesker stifter bekendtskab med højskolen på disse kurser. Også tidligere højskoleelever genopfrisker minder på disse kurser.

Dette var lidt om det arbejde, som L. a. H. er med til gennem Højskolernes Sekretariat. Til udbygning af kontakten mellem de enkelte elevforeninger og L. a. H. er nedsat et kontaktudvalg, hvor hver elevforening er velkommen til at sende repræsentanter. Igennem kontaktudvalgsmøder stræber vi efter at få en dialog igang mellem de enkelte elevforeninger og L. a. H.

De forskellige elevforeninger er tilsluttet Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF) gennem medlemskab af L. a. H. Det er af betydning, at også de ikke-politiske foreninger er repræsenteret i DUF og herigennem kan fremføre synspunkter og gøre sig gældende i et bredt forum af ungdomsorganisationer. Blandt mange af dets aktiviteter arrangerer DUF studie-ferierejser i det kommende år til bl. a. Indien. Her vil vi i L. a. H. forsøge at komme af sted med en samlet gruppe.

Et synligt resultat af tidligere højskoleelevers aktivitet er bladet »Højskoledebat«. Det udgives af L. a. H. og udkommer 2 gange om året. Efterårsnummeret er under udarbejdelse og bliver udsendt i nær fremtid.

Det er vanskeligt at skildre alt det, der foregår i Sekretariatet i det daglige, uden at det bliver en opremsning. Den bedste måde at få et indblik i, hvad vi laver, er at se det selv. Vi er i Sekretariatet meget glade for kontakt med elevforeningsrepræsentanter — og naturligvis også med lærere og forstandere ved de forskellige højskoler. Vi håber, mange vil finde vej til vore hyggelige lokaler under loftet i Vartov. Alle er meget velkomne.

Vartov, den 7. november 1972.

Arne Andresén.

Askov Lærlinges regnskab 1971-72

Indtægt:

Kassebeholdning ved årets begyndelse		5.858,83
1257 medlemskontingenter	12.786,00	
1083 abonnenter på Dansk Udsyn	2.166,00	14.952,00
Renter		322,34
Balance		<u>21.133,17</u>

Udgift:

Kontorhold, fragt, porto m. v.		2.423,30
Kassererhonorar		400,00
Rejsegodtgørelse		1.773,00
Elevstipendier		1.500,00
Kontingent til Landselevforeningen		1.231,00
Askovgården		1.000,00
Årsskriftet		6.563,00
Tryksager		787,75
Kassebeholdning ved årets slutning:		
Bank	1543,49	
Giro	3.911,63	5.455,12
Balance		<u>21.133,17</u>

Askov, den 2. oktober 1972.

Thormod Christensen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet i overensstemmelse med bilagene.

Kassebeholdninger udgør:

Giro	3.911,63
Bank	1.543,49
	<u>Ialt 5.455,12</u>

Askov, den 2. oktober 1972.

Frode Hasseriis. E. Grue-Sørensen.

Askov Højskoles regnskab

SAMMENDRAG AF RESULTATOPGØRELSE FOR TIDEN 1. APRIL 1971 TIL 31. MARTS 1972

Statstilskud		1.862.146	
Skolepenge — godkendte kurser		704.101	
Indtægter — ikke godkendte kurser		311.517	
Huslejer		99.052	
			2.976.816
Lærerlønninger		1.352.020	
Vedligeholdelse af bygninger, lokaler, arealer m. v.		193.820	
Opvarmning, belysning, kraft og varme samt vand	214.662		
Rengøring	150.642		
		365.304	365.304
Skatter, afgifter, forsikringer vedrørende bygninger.....		18.003	
Renter af lån		341.695	
Diverse tilskudsberettigede udgifter		358.893	
Revisionshonorar		12.500	
Pedellønninger m. v.		134.383	
Sekretærlønninger m. v.		100.189	
Diverse udgifter og indtægter vedrørende kostafdelingen:			
Udgifter	692.991		
Indtægter	80.919		
Nettoudgift	612.072	612.072	
Tab på udestående fordringer		22.474	
			÷ 534.537
Indvundne renter af likvide midler	67.638		
Afgivne renter	26.343		
Nettorenteindtægt	41.295		
Modtaget pengegave	1.000		
Modtaget jubilæumsfond	16.125		
Legattilskud fra Jens Østergaards og hustrus legat	80		
Indgået gebyr for praktikanter	5.222		
		63.722	63.722
			÷ 470.815
Afskrivninger		47.643	
			÷ 518.458
	Regnskabsmæssigt underskud		518.458

SAMMENDRAG AF BALANCE PR. 31. MARTS 1972

Omsætningsaktiver:	<i>Aktiver:</i>		
Kassebeholdning		4.718	
Postgiroindestående		38.288	
Andelsbanken A. m. b. a.:			
Konto nr. 25204-9.....		33	
Konto nr. 25205-2.....		183	
		<u>216</u>	216
Statstilskud tilgode efter tidligere lovgivning for perioden 1. april til 31. juli 1969 — »indefrysning-beløbet«			102.291
Statstilskud tilgode efter gældende lovgivning:			
Finansåret 1970—71 — beregnet resttilgode- havende	31.144		
Finansåret 1971—72 — beregnet tilgodehavende	686.570		
		<u>717.714</u>	717.714
Statslån tilgodehavende		25.000	
Tilgodehavende skolepenge		88.585	
Forudbetalte lønninger		1.063	
Tilgodehavende huslejer		10.522	
Forudbetalt forsikringer		4.226	
Diverse tilgodehavender		13.689	
Obligationsbeholdning:			
Ny jydsk Grundejer-Kreditforening 10 pct., 3. s. Ia, 2003 — nom. kr. 380.000 à 86¼			327.750
(Heraf er obligationer til et nom. pålydende kr. 140.000 deponeret i Andelsbanken A. m. b. a., Rødning afd., som sikkerhed for ethvert mellemværende med banken.)			
Mellemregnskonto med den selvejende institution »Legestuen på Askov Højskole«.....			27.204
			<u>1.361.266</u>
			Omsætningsaktiver i alt
Anlægsaktiver:			
Skolens ejendomme incl. faste anlæg	12.788.400		
Nybyggeri	34.322		
(Ejendomsværdier pr. 1. april 1971 kr. 12.788.400, heraf grundværdi kr. 1.104.000.)			
Inventar i forbindelse med undervisning	105.597		
Undervisningsmateriel	110.639		
Kontorinventar	3.863		
Inventar i forbindelse med kostafdeling			
Automobil	6.682		
Vaskeriinventar	27.101		
Aktiver tilhørende legater og fonds	87.888		
		<u>13.321.283</u>	Anlægsaktiver i alt
		<u>14.682.549</u>	Aktiver i alt

GÆLD

Passiver:

Kortfristet gæld:

Forudbetalte skolepenge:

Sommerkursus 1972	3.000	
Vinterkursus 1972-73	900	
	<u>3.900</u>	3.900

Forudbetalt kostgodtgørelse		100
Forudbetalt husleje		250
Statstilskud for finansåret 1972-73		137.700
Skyldige lønninger		53.174
Skyldige pensionsbidrag		50.632
Indefrosset dyrtidsreguleringer		1.521
Indeholdt A-skat		60.754
ATP og sygedagpengefond		4.293
Ferie- og søgnehelligdagsgodtgørelser		61.597
Gavefonds		7.923
Mellemregning med »Dansk Udsyn«		17.972
Skyldige omkostninger afsat pr. 31. marts 1972		134.889

Bankgæld:

Andelsbanken A. m. b. a:		
Konto nr. 9018-8		158.210

Kortfristet gæld i alt 692.915

Langfristet gæld:

Vejen kommune — vejgæld:

Matr. nr. 2e m. fl. skolen	2.226	
(Gælden er utinglyst.)	<u>2.226</u>	2.226

Prioritetsgæld:

Statslån	4.569.200	
Ny jydsk Grundejer-Kreditforening	2.382.876	
Andelsbanken A. m. b. a.	86.918	
	<u>7.038.994</u>	7.038.994

(Til sikkerhed for lån i Andelsbanken er indlagt for kr. 110.000 ejerpantebrev med pant i matr. nr. 4bø, Askov by »Spindegaarden«.)

Tilsvaret til »Aktiver tilhørende legater og fonds		87.888
--	--	--------

Langfriste gæld i alt 7.129.108Gæld i alt 7.822.023

EGENKAPITAL

Kapitalkonto		6.860.526
--------------------	--	-----------

Passiver i alt 14.682.549

Foranstående årsregnskab har vi revideret og fundet i overensstemmelse med højskolens bogholderi og regnskabsmateriale. Vedrørende regnskabsposten »Statstilskud«s optagelse i årsregnskabet henvises til det til undervisningsministeriet udfærdigede supplement til regnskabspåtegning.

Kolding, den 21. august 1972.

Revisionsfirmaet E. Frandsen.

Erik Meng,

statsautoriseret revisor.

/ J. Knudsen.

Elever på Askov Højskole 1972-73

Nordisk Lærerkursus 19. juni til 15. juli 1972

- Bruun, Anders, Nørbæk efterskole, 8990 Fårup
Bjørn, Palle, Strandvejen 14, 6733 Hjerding
Calberg, Birthe, Vinkelhuse 45, 2770 Kastrup
Elbirk, Inger, Teglgårdsvej 37, 2920 Charlottenlund
Faurbye, Bjarne, Birkegården, opg. A, 7420 Hammerum
Hansen, Elisabeth Winther, Fyrparken 40², Sædding,
6700 Esbjerg
Hampen, Mette, Vesterbro 127, lejl. 206, 9000 Ålborg
Hasselmann, Brigitte, Larslejstræde 11, 1451 København
Helweg, Lise, Marselis Boulevard 28, VII-6, 8000 Århus C
Henningesen, Kirsten, Helgolandsgade 16⁴ tv., 1653 Kbh. V
Hunnicke, Gurli, Rosenholmvej 2B, 8543 Hornslet
Hunnicke, Torsten, Rosenholmsvej 2B, 8543 Hornslet
Jensen, Jens Christian, Danmarksgade 15, 9800 Hjørring
Jessen, N. P., Læborg, 6600 Vejen
Jørgensen, Janna Birgitte, Gustav Wiedsvvej 33³, Århus
Koch, Hans Jørgen, Kuhlaugsgade 19², 2100 København Ø
Kopp, Franz Jørgensvej, 6200 Åbenrå
Larsen, Hanne Høgh, Kollegiet, 7300 Jelling
Marstrand, Gerda Marie, Maltvej 14, Askov, 6600 Vejen
Munk, Lars Peter, Hem gl. skole, 7800 Skive
Neergaard, Susanne, Sophus Bauditzvej 34, 2920 Charlottenlund
Nicolaisen, Sten, Kongebakken 40C, 4000 Roskilde
Nielsen, Hørdis Rosenkrantz, Firkløvervej 8¹ th., 8800 Viborg
Nielsen, Jørgen Axel, Errindlev gl. skole, 4895 Errindlev
Petersen, Helga, Roborg, 6731 Tjæreborg
Rafn, Gerda, Rø skole, 3760 Gudhjem
Rosenkilde, Aase, Birkevænget 54, Askov, 6600 Vejen
Schmidt, Hardy, Skovvejen 44A, 8000 Århus C
Skibsted, Lise, Skolegade, 7850 Stoholm
Sørensen, Knud, Aggebovej 34, 3200 Helsingør
Ulff-Møller, Paul, Horsbred 60, 2620 Albertslund

Elever — sommeren 1972

- Andersen, Boye Pihl, Bygaden 82, 5952 Tullebølle, Langeland
 Andersen, Ellen, Ellevang 11 st., 7100 Vejle
 Andersen, Kim Ole, Parcelvej 66B, 2840 Holte
 Andersen, Svend Aage, Hørretløkkevej 1, 8320 Mårslet
 Askjær, Birthe, Haverup, 4180 Sorø
 Aslyng, Vibeke, Mosesvinget 56, 2400 København NV
 Bangsholt, Jørgen, Jernbaneallé 9b, 2720 Vanløse
 Bijleveld, Arjen, Kærmindevej 19, 6000 Kolding
 (Boerestreek 24, Kortehebben, Holland)
 Bijleveld, Bodil Hein, Kærmindevej 19, 6000 Kolding
 Bondesen, Lisbeth, Skolevangs Allé 1, 8240 Risskov
 Burckhardt, Grethe, Hammershusvej 48, 8210 Århus V
 Bærentsen, Klaus Bernhardt, Martin Vahlsvej 142, 8000 Århus C
 Christoffersen, Kai Jan, Skydebjerg, 5560 Årup
 Edslev, Mogens, Bondehavevej 13, 2880 Bagsværd
 Foldager, John, Hjortdal, 9690 Fjerritslev
 Frederiksen, Birgitte, Lyngbyvej 219, 2900 Hellerup
 Friis-Topholm, Jens, Snakkegårdsvej 17, 2820 Gentofte
 Grimstrup, Karen Elisabeth, Skodborgbjerggård, 6600 Vejen
 Hansen, Annie Arlette, Vinkelvej 34, 2800 Lyngby
 Hansen, Karin, Søndertoften 209, 2630 Tåstrup
 Henningsen, Kirsten Gregers, Helgolandsgade 164 tv.,
 1653 København V
 Henriksen, Marie, Brokholm Søgård, 7870 Roslev
 Henriksen, Ole, Motalavej 711 th., 4220 Korsør
 Hinz, Kirsten, Elmekrogen 6A, 2890 Hareskov
 Højer-Pedersen, Christian, Skads, 6700 Esbjerg
 Jacobsen, Kirsten, Tandslet Bageri, 6473 Tandslet
 Jessen, Birgit H., Birkevej 17, 6200 Åbenrå
 Jensen, Ellen Møller, »Laurasminde«, Vrønding, 8762 Flemming
 Jensen, Jørgen, Horsekildevej 14 th., 2500 Valby
 Jensen, Kurt Brath, Gl. Blåhøj, 7330 Brande
 Jensen, Thyge, Vesterled 2, Skrydstrup, 6500 Vojens
 Josephsen, Hanne Margrethe, Holger Sørensenvej 12,
 7100 Vejle
 Jørgensen, Asger Mølsted, Vrejlevvej 25, 9760 Vrå
 Jørgensen, Ebbe Frølund, Lundevej 13, 7470 Karup
 Karaw, Carl Kurt, 5592 Ejby
 Kirkegård, Ulla, Kelstrup Strand, 6100 Haderslev
 Kjeldsen, Henning Søren, Pilbjerg, Naur, 7500 Holstebro
 Kofoed, Jens Erik, Østboulevard 11C, 8000 Århus C
 Kragh, Tove Arenfeldt, Ternevej 4, Strandhuse,
 7130 Juelsminde
 Kristensen, Børge, Tinggården 37 st. th., 7500 Holstebro

Kristensen, Ove Kjær, Lærkevej 9, 8723 Løsning
 Kristensen, Svend Erik, Løgtved, 4470 Svebølle
 Kristiansen, Hans Kjeldgaard, 5485 Skamby, Fyn
 Kristiansen, Bjørn Peter, Rughavevej 29, 8800 Viborg
 Kyster, Flemming Anker, Phistersvej 11³, 2900 Hellerup
 Larsen, Ester Ørbæk, 9631 Gedsted
 Larsen, Margit, Østerled 40, 7100 Vejle
 Lauridsen, Leif, Ringen 59, 6700 Esbjerg
 Lesmark, Jørgen, Rønneallé 9, 3450 Allerød
 Lindahl, Freddy, Ølby, 7600 Struer
 Lindgreen, Randi, Knoldeflod, 6821 Næsbjerg
 Madsen, Alf Anton Megelig, Stefansgade 10 o. g., 8700 Horsens
 Marstrand, Gerda Marie, Maltvej 14, Askov, 6600 Vejen
 Madsen, Anette, Livjærggade 39³, 2100 København Ø
 Mathiesen, Peter Helsing, Kildevældsgade 34, 2100 Kbh. Ø
 Mouritsen, Hanne, Gyldenrisvej 46³, 2300 København S
 Møller, Ole Troels, Elvej 5, 5260 Hjallesø
 Møller, Catherine, Dollerupparken 14, 6640 Lunderskov
 Neve, Milly, 9690 Fjerritslev
 Nielsen, Dann, Oddervej 59³, 8270 Højbjerg
 Nielsen, Ellen, Stærevej 65, 2400 København NV
 Nielsen, Jette, Vigerslevallé 118 st. tv., 2500 Valby
 Nielsen, Lisbeth, Læssøegade 83³ tv., 8000 Århus C
 Oxby, Birgitte Bruun, Vigerslev Allé 126¹ th., 2500 Valby
 Pagh, Ulla, Kærmindevej 3, 3460 Birkerød
 Pedersen, Erik, Jævndøgnvej 28, Århus
 Pedersen, Jørn Leth, Vestergade 81, 8660 Skanderborg
 Petersen, Lone Merethe, Danas Plads 10, 1915 København V
 Pedersen, Svend, Valløesgade 19¹, 7100 Vejle
 Petersen, Vibeke Munk, Voldparken 14¹ th., 2700 Brønshøj
 Pedersen, Villum West, Toftegård, Ørsted, 4622 Havdrup Sj.
 Rasmussen, Finn, Høje Gladsaxe 23³, 2860 Søborg
 Rimpler, Else Westergaard, Heimdalsvej 13, 7500 Holstebro
 Rosenbeck, Anna Doris, 9292 Blenstrup
 Rosenfeld, Dorota, Filosofgangen 24, 5000 Odense
 Salling, Birgit Marie, Lærkestien 14, 9240 Nibe
 Schmidt, Carsten, Jernbanegade 15, 5500 Middelfart
 Schmidt, Hardy Jørn Grøndahl, Skovvejen 44A, 8000 Århus C
 Schmidt, Jette, Amagerbrogade 254³, 2300 København S
 Sieg, Lise, Strandvejen 7, 7900 Nykøbing Mors
 Skytte, Lennart, Sølystgade 53⁴, 8000 Århus C
 Spender, Bjarne Løvenskjold, Trøjborgvej 58, 8200 Århus N
 Steensig, Niels, Mærsk Andersensvej 12, 8900 Randers
 Terkelsen, Olav Terkel Juul, Østervoldgade 33, 3700 Rønne
 Trolle-Rasmussen, Heidi, Kaløgade 8, 8000 Århus C
 Vebæk, Bolette, Ærøvej 3² th., 2000 København F

Elever— vinteren 1972—73

- Andersen, Anders Rahbek, Mejerholm, 6270 Tønder
 Andersen, Bent Skovgård, Møllegade 31, 7430 Ikast
 Andersen, Finn Thrane, Udsigten 3, 6000 Kolding
 Andersen, John Erik Aarsøe, Frugtheget 53, 2830 Virum
 Andersen, Leif, Kennert, Fr. D. VII's Gade 26, 6600 Vejen
 Bagge, Sven Witt, Bukkeballevvej 26, 2960 Rungsted Kyst
 Bangsholt, Jørgen, Klokkehøjen 7, 2400 København NV
 Bavnbek, Birthe, Graven 25, 8000 Århus C
 Bay, Erna Kirstine, Margrethevej 7, 2960 Rungsted Kyst
 Bay-Petersen, Carl, Søndergade 14, 5592 Ejby
 Behrend, Axel, Søborg Parkallé 206¹ tv., 2860 Søborg
 Bendiha, Birgitte, Majdal 16, 2770 Kastrup
 Bjerring, Kirsten, Weimargade 3¹, 2300 København S
 Bolle, Susan Winifred, 20 Mahan Rd., Old Bethpage,
 New York 11804, USA
 Branderup, Helen, Naffet 23, 6100 Haderslev
 Brask, Carl Aage, Hjortevej 14, 8900 Randers
 Brinck, Peter, Jagtvej 16, 6700 Esbjerg
 Brock, Jørgen, Elmevej, 6385 V. Sottrup
 Buhl, Inger-Marie, Hestensbakke 8, 3000 Helsingør
 Buhl, Kirsten, Ved Stranden 127, 8250 Egå
 Bull, Frank, Bukta, N-9510 Elvebakken, Norge
 Callesen, Peter, Fuglevænget 5, Hjordkær, 6230 Rødekro
 Carlsen, Annette, Lavendelvej 9, 5000 Odense
 Carlsen, Kirsten Marie, Hovedgade 29, 8310 Tranbjerg J.
 Christensen, Helle Fager, Ingerslevgade 126 st. th., 1705 Kbh. V
 Christensen, Jørgen Elsøe, Himmerlandsgade 32, 9000 Ålborg
 Christensen, Magdalena, Rosenparken 12A st. th., 4900 Nakskov
 Christensen, Søren Chr., Pomonavej 14, 5493 Søhus
 Christiansen, Ole Christian, Sandstumpvej 12, 8500 Grenå
 Christoffersen, Kai Jan, Skydebjerg, 5560 Årup
 Classen, Vagn, Neder-Jerstal, 6541 Bevtoft
 Clemmensen, Niels, Øster Brønderslev, 9700 Brønderslev
 Damkjær, Hjørdis, Harths Allé 16, 6000 Kolding
 Dannow, Lene, Jernbanegade 2, 8882 Fårvang
 Dinesen, Ane Margrethe, Skovvangsvej 37, 5634 Sandager F
 Dison, Karen, Baldursgade 108, 6700 Esbjerg
 Elson, Arthur E., Askov, Minnesota, USA, 55704
 Esbensen, Poul, Hårby, 5683 Hårby
 Fenger, Anne E. H., Den internationale Højskole,
 3000 Helsingør
 Fenger, Lone, Hillerødgade 116, 2400 København NV
 Frost, Erik Peter, Borgmester Christiansensgade 28,
 2450 København SV
 Gfeller, Annelies, Aarwangen, Schweiz

- Gravesen, Alice Vestergård, Hedeby, 6932 Troldhede
 Gunder-Hansen, Irene, Henrikshave 26, 2950 Vedbæk
 Hagedorn, Marie, Bukkerup, 4340 Tølløse
 Halkjær, Kurt Aaberg, Grønnegade 27A, 6950 Ringkjøbing
 Hansen, Annette Irene, Revlingebakken 322, 9000 Ålborg
 Hansen, Annie Arlette, Vinkelvej 34, 2800 Lyngby
 Hansen, Carsten Dybkjær, Staupudevej 8, Asum, 5000 Odense
 Hansen, Ellen Jenny, »Vibehus«, 7140 Stouby
 Hansen, Jannik Steen, Trørødvænget 15, 2950 Vedbæk
 Hansen, Jens Evald, »Skytteston«, Torstenæs, 4792 Askeby
 Hansen, Karl Gunner, Falkonéallé 421, 2000 København F
 Hansen, Kitty Elmegaard, Ledøje Bygade 37, 2750 Ballerup
 Hansen, Knud Skovsby, Middelfartvej 635, 5491 Blommenslyst
 Hansen, Kurt, Tingagervej 10, 5750 Ringe
 Hansen, Mona List, Kistrup, Gammelskovvej 2, 5783 Korinth
 Hansen, Vibeke Dyrby, Rømmøvej 9, 6000 Kolding
 Henriksen, Karen Margrete, Gl. Strandvej 53, 3050 Humlebæk
 Hershkovitz, Marcia, 1034 Dennison RD., Southbridge,
 Mass., USA
 Hindø, Karen, Enghavevej 43, 6950 Ringkjøbing
 Hinsch, Eva, Algade 12, 9690 Fjerritslev
 Hjorth, Asger, Poppelgade 4, 2200 København N
 Hollar, Lawrence Edward, 1785 Stonehaven, Madison, Ohio,
 44057, USA
 Holm, Ingelise, Klintevej 6, 5300 Kerteminde
 Holm-Nielsen, Casper Vilhelm, Høgholtvej 16, 2720 Vanløse
 Holst, Troels Aage, Vrejlev Kloster, 9760 Vrå
 Hultmann, Lars, Dr. Margrethesvej 77, 8200 Århus
 Høegh, Tove Kristensen, Brøndumvej 9690 Fjerritslev
 Ibsen, Bente, M. E. S., 7330 Brande
 Ironman, Anne Helena, Peter Graus Vej 3, 6400 Sønderborg
 Jackholm, Eva, Jægersborggade 56⁵, 2200 København N
 Jacobsen, Hanne Dyring, Bakkevej 14, Tarup, 5000 Odense
 Jensen, Berit Elly, Thorsgade 25³ th., 2200 København N
 Jensen, Henrik Roling, Boltonvej 27, 2300 København S
 Jensen, Inger Margrethe Hjerrild, Horsensvej 62, 8751 Gedved
 Jensen, Johannes Lenius Meinild, Skolehjemmet »Skovgården«,
 4250 Fuglebjerg
 Jensen, Jytte, Hyltebjerg Allé 4² tv., 2720 Vanløse
 Jensen, Jørgen Steen, Henning Smithsvej 22² tv., 9000 Ålborg
 Jensen, Karen Hedegaard, Lomborg, 7620 Lemvig
 Jensen, Keld Skovgård, Ledstrup, 4500 Nykøbing S
 Jensen, Klaus, Vangen 9, 6000 Kolding
 Jensen, Troels Langvad, »Fløjelshøj«, 8654 Bryrup
 Jepsen, Ranveg, Brinken 6, 5270 Næsby, Fyn

- Juhl, Johannes N. M., Højgade 2, 6500 Vojens
 Jørgensen, Annalise, Viskinge, 4470 Svebølle
 Jørgensen, Hanne Ilse, Floes Skov, 8900 Randers
 Jørgensen, Kirsten, Hejsager Strandvej 61, 6100 Haderslev
 Jørgensen, Jan Trøst, Nørregade 89, 5592 Ejby
 Kerstens, Elsebeth, Bækkelund, 8600 Silkeborg
 Kjær, Lisbeth Risager, »Møllergård«, Vrangdrup,
 9700 Brønderslev
 Kjær, Nini, Søndertoften 5, 2630 Tåstrup
 Kjærver, Ture, Bøghsgade 35, 8700 Horsens
 Koefoed, Edith Alise, Parkvej 8, 8500 Grenå
 Kondrup, Dorte Frendrup, »Haven«, V. Hassing, 9310 Vodskov
 Kragh, Per, Ordrupvej 132 F, 2920 Charlottenlund
 Kristensen, Else Marie Sønderkov, Kastanieallé 3, 8680 Ry
 Kristensen, Mads, Åsted, 7870 Roslev
 Kristensen, Niels-Erik, Giesegårdsvej 7, 2650 Hvidovre
 Kristiansen, Inge, »Højvang«, 8721 Daugård
 Kristiansen, Kurt Rotvig, »Rotviggård«, Mølby, 6823 Ansager
 Krog, Ruth, Sjørslev, 7900 Nykøbing Mors
 Kruse, Peter, Strandvejen 154, 2920 Charlottenlund
 Kuchta, Erwin Kruse, Vermundsvej 54, 5000 Odense
 Langballe, Eva Ravn, Hegnet 9, 2600 Glostrup
 Larsen, Karen Margrethe Stenholm, Smidstrup, 3250 Gilleleje
 Larsen, Keld Lau, Engvej 4, 3210 Vejby
 Larsen, Kirsten, Valbyvej 7, 3230 Græsted
 Larsen, Kurt, Herstedvesterstræde 68, 2620 Albertslund
 Lassen, Birger Bent, Borgdal 16, 2770 Kastrup
 Lassen, Ingerid, Storegade 36, 6931 Borris
 Lerche, Annette, Solnavej 45, 2860 Søborg
 Leszczynski, Leif, Østergade 36¹, 7100 Vejle
 Lindquist, Leif Erik, Storgatan 28, 960 40 Jokkmokk, Sverige
 Lorenzen, Kirsten Møller, Fr. d. VII' Gade 4, 6600 Vejen
 Lund, Helga, Andrup, Skads, 6700 Esbjerg
 Lundsgaard, Birgit Nordtorp, 5350 Rynkeby
 Løndal-Nielsen, Carsten, Frihedsallé 53, 6400 Sønderborg
 Madsen, Christian, Sdr. Banevej 3B, 3400 Hillerød
 Madsen, Elsemarie Boelhøj, Skjelstrupparken 36, Virring,
 8660 Skanderborg
 Magnussen, Peter, Toftegårds Allé 45, 2500 Valby
 Manniche, Lene, Kystvej 14, 4400 Kalundborg
 Mathisen, Inge-Marie Birch, Tyreengen 14² th., 4220 Korsør
 Mathiasen, Johannes Oscar, Nyholms Allé 4C, 2610 Hvidovre
 Mesquit, Teresa Irene, 125 East Hermosa Street, Santa Maria,
 California, 93454 USA
 Michno, John, Lærkevej 4, Assens, 9550 Mariager

- Moeslund, Birgitte, Atlasvej 7, 8270 Højbjerg
 Mortensen, Erik Poul, c/o Feder, Sct. Hansgade 30² tv.,
 2200 København N
 Møller, Annette, Østergade 28, 5600 Fåborg
 Møller, Ole Berggreen Krogh, »Tim-Tim«, 8765 Klovborg
 Møller, Ole Troels, Elvej 5, 5260 Hjallese
 Nakamoto, Tashimitsu, 443 Jiromaru, Nishi-ku, Hukuoka,
 Japan
 Nash, Caroline Ruth, »Figurgras«, Downview Road, Barnham,
 Bognor Regis, Sussex, England
 Neve, Ellen, 9690 Fjerritslev
 Nielsen, Anna Birthe M., Kejlstrupvej 13, 8442 Feldballe
 Nielsen, Bjarne, Sneppevej 7, 6000 Kolding
 Nielsen, Bodil Marie Meldgård, Birkemose, Timring,
 7480 Vibbjerg
 Nielsen, Bothilde, Harris, 6261 Bredebro
 Nielsen, Flemming, Morelvej 4, 4700 Næstved
 Nielsen, Hans Ejvind Møller, Vesterbakken 18, Høruphav,
 6400 Sønderborg
 Nielsen, Ingelise Meier, Bregnebjergvej 2, 5620 Glamsbjerg
 Nielsen, Ingrid Buus, Christmas Møllersvej 3, 9250 Gug
 Nielsen, Jakob Hegaard, Tvingstrup, 8700 Horsens
 Nielsen, Kirsten Eva, Frederiksborgvej 123D, 4000 Roskilde
 Nielsen, Per Kirketerp, Rønnovsholm, 9800 Hjørring
 Nielsen, Poul Bye, Knud Rasmussensvej 11, 9900 Frederikshavn
 Nielsen, Svend, »Søndergård«, Ølsted, 8723 Løsning.
 Nissen, Pernille Sander, L. A. Ringsvej 38, 5000 Odense
 Nørgaard, Anne, Skrænten 40, 7620 Lemvig
 Olsen, Ane Johanne Else Bebiane, Akunák, 3950 Egedesminde
 Olsen, Elly, Asylgade 8, 9740 Jerslev
 Olsen, Hans Jesper Vølund, Kastrupvej 56, 2300 København S
 Olsen, Torben Sjögren, Algade 67, 5500 Middelfart
 Olsen, Øistein, Kinge Gaard, 2725 Olum, Norge
 Pagh, Inga, Ullerupdalvej 209, 7000 Fredericia
 Pedersen, Annette (Lynggård), Skolevej 31, 8464 Galten
 Pedersen, Elly Kjær, Ørnevej 10, 8900 Randers
 Pedersen, Hanna Bang, Drewsensvej 16, 8600 Silkeborg
 Pedersen, Kirsten, Gartnervænget 3, 5494 Stige, F.
 Pedersen, Lindy Malmberg, Dæmningen 33, 6531 Nustrup
 Pedersen, Lisse Lindblad, Vestergade 60, 8550 Ryomgård
 Pedersen, Ole Pakka, Tjørnegade 6³, 2200 København N
 Petersen, Gunnar, Tønderlundsvej 20³, 5000 Odense
 Petersen, Ulla, Ringgårdsvej 12¹ th., 8600 Silkeborg
 Petterson, Anni, Weysegangen 6, 4000 Roskilde
 Poulsen, Annette, Vesterled 24, 2100 København Ø

- Poulsen, Knud Malthe, Torvet 2, 9640 Farsø
Pursander, Lise-Lotte, Strandgade 22, 8700 Horsens
Rasmussen, Anna Solvejg, Bjørnstrup, 4400 Kalundborg
Rasmussen, Holger Lind, 5560 Årup
Rasmussen, Inger Juul, Holbækvej 10, 4000 Roskilde
Rasmussen, Peder Hovgård, Hovgård Saltofte, 5610 Assens
Riis, Karen Birgitte, Blegen 4, Als, 9560 Hadsund
Risager, Ulla, Tjelevej 30, 8240 Risskov
Roskjær, Bente, Møllegårdsparken 28, 8355 Ny Solbjerg
Rudolfson, Finn, Åsumvej 254³, 5000 Odense
Schiellerup, Kirsten, Egevej 43, 5800 Nyborg
Schleicher, Hanne Birgitte, Vejbovej 44, 8600 Silkeborg
Schmidt, Hanne, Nymose Hus 44, 2820 Gentofte
Skjellerup, Steen, Illen, 8643 Åns
Skovlund, Wilhelm August, Anemonevej 17, 5000 Odense
Skuldbøl, Ole, Bredgade 13, 6920 Videbæk
Skytte, Poul, Hølund, 9362 Gandrup
Snorheim, Gyda, Harpefoss 2645, Norge
Stagsted, Ella Tranekjær, Kirkegade 57, 9460 Brovst
Steffensen, Per Dalgaard, Hougaardsvej 4, 8220 Brabrand
Stengaard, Gudrun, Sædding, 6900 Skjern
Thomassen, Jette, Taps, 6070 Christiansfeld
Thomsen, Lone Flintegaard, Rødbyvej 3, 5991 Thurø
Thorup, Birthe Odgaard, Olgasvej 11, 3060 Espergærde
Valentin, Vibeke, Almevej 11, 2900 Hellerup
Wallace, Christine, 1950 N. W. 31 st. Are, Portland, Oregon,
97210 USA
Wang, Ella, Jannerup, 7700 Thisted
Warming, Frede, Hjerndrup, 6100 Haderslev
Vogdrup, Erik, Nørgård, Hundelevej 255, 9480 Løkken
Vaarning, Kay, Emiliegade 22, 1918 København V

Bestyrelsens forslag til

Vedtægter for Askov Højskoles Elevforening, Askov Lærlinge

§ 1. *Navn og formål.*

Stk. 1. Foreningens navn er Askov Lærlinge.

Stk. 2. Foreningens formål er at vedligeholde kontakten mellem Askov Højskole og dens tidligere elever, samt at medvirke til udbredelse af kendskabet til den danske folkehøjskole.

§ 2. *Virksomhed.*

Stk. 1. Foreningen er repræsenteret med to af dens bestyrelsesmedlemmer i Styrelsen for den selvejende institution Askov Højskole. Ligeledes er foreningen repræsenteret i Landselevforeningen af Højskoleelever.

Stk. 2. Foreningen udsender til sine medlemmer et årsskrift normalt i form af det første årlige nummer af tidsskriftet Dansk Udsyn. Årsskriftet, der redigeres af Dansk Udsyns redaktion i samråd med 2 repræsentanter for Askov Lærlinges bestyrelse, skal indeholde en orientering om skolens virksomhed, samt en beretning om elevforeningens arbejde.

§ 3. *Medlemskab.*

Stk. 1. Enhver, som har været elev på Askov Højskole på et kursus af mere end seks ugers varighed, kan blive medlem af foreningen.

§ 4. *Generalforsamlingen.*

Stk. 1. Foreningens øverste myndighed er generalforsamlingen.

Stk. 2. Generalforsamlingen afholdes i forbindelse med det årlige efterårselevmøde.

Stk. 3. Indkaldelse foretages samtidig med invitationen til efterårselevmødet, dog senest 3 uger før afholdelsen.

Stk. 4. Generalforsamlingens dagsorden er følgende:

1. Valg af dirigent.
2. Beretning om foreningens arbejde.
3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab.
4. Beretning om Askov Højskole.
5. Beretning om Askovgården og Askovkredsene.
6. Fastsættelse af kontingent.

7. Indkomne forslag.
8. Valg af bestyrelsesmedlemmer og suppleanter.
9. Valg af revisor.
10. Eventuelt.

Stk. 5. Forslag, der ønskes behandlet under dagsordenens punkt 7, skal være formanden i hænde senest een uge før generalforsamlingens afholdelse. Forslag til vedtægtsændringer skal være formanden i hænde inden 1. juli.

Stk. 6. Generalforsamlingens beslutninger træffes ved simpel stemmeflerhed blandt de afgivne stemmer.

Forudsætningen for stemmeret og valgbarhed er, at kontingent er indbetalt før generalforsamlingens påbegyndelse. Afstemninger er skriftlige, såfremt blot eet medlem ytrer ønske herom.

Stk. 7. Ekstraordinær generalforsamling afholdes, såfremt mindst 6 bestyrelsesmedlemmer eller mindst 10 pct. af foreningens medlemmer kræver det.

Indkaldelse sker skriftligt, med mindst 3 ugers varsel.

§ 5. Valg.

Stk. 1. Bestyrelsen består af 13 medlemmer, dog 14 i det tilfælde, hvor et medlems valgperiode til Askov Højskoles Styrelse overstiger medlemmets valgperiode til bestyrelsen for Askov Lærlinge.

Heraf er 9 generalforsamlingsvalgte, idet der hvert år vælges 3 for en 3-årig periode.

Hvert sommerhold og hvert vinterhold på Askov Højskole vælger af sin midte et medlem til bestyrelsen, for en 2-årig periode. De pågældende indtræder i bestyrelsen ved det konstituerende møde, efter næstfølgende ordinære generalforsamling.

Stk. 2. På den årlige generalforsamling vælges 3 suppleanter, der er 1., 2. og 3. suppleant, således at den person, der opnår det højeste antal stemmer, er 1. suppleant og så fremdeles.

I tilfælde af en suppleants indtræden i bestyrelsen gælder for suppleanten samme valgperiode, som for det medlem, der er årsag til det ledige mandat.

Stk. 3. Hvert medlem må højst afgive et antal stemmer, svarende til det antal bestyrelsesmedlemmer, der er på valg.

§ 6. Bestyrelsen.

Stk. 1. Bestyrelsen repræsenterer foreningen.

Stk. 2. Bestyrelsen vælger på et konstituerende møde umiddelbart efter generalforsamlingen af sin midte formand, næstformand og sekretær.

Bestyrelsen vælger på samme møde af sin midte tillige en repræ-

sentant til Askov Højskoles Styrelse, for en 2-årig periode, samt en repræsentant til Landselevforeningen af Højskoleelever.

Stk. 3. Kassererhvervet varetages så vidt muligt af Askov Højskoles forretningsfører, der i så fald deltager i bestyrelsesmøder og generalforsamlinger.

Stk. 4. Bestyrelsesmøder afholdes efter behov. De indkaldes af formanden. Bestyrelsesmøde skal afholdes, dersom mindst 3 bestyrelsesmedlemmer eller foreningens revisorer anmoder formanden herom.

Stk. 5. Bestyrelsen fastsætter selv sin forretningsorden.

Stk. 6. Bestyrelsen drager omsorg for, at hvert elevhold på Askov Højskole opfordres til at indtræde i foreningen.

§ 7. Økonomi.

Stk. 1. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen efter forslag fra bestyrelsen.

Stk. 2. Udgifter til årsskriftet og til foreningens arbejde i øvrigt, herunder også kontingent til Landselevforeningen af Højskoleelever, udredes af foreningens kasse.

Stk. 3. Tilskud til bestyrelsens rejseudgifter i forbindelse med bestyrelsesmøder, og til rejser forbundet med foreningens øvrige arbejde, kan ydes i et af bestyrelsen nærmere fastsat omfang.

Stk. 4. Foreningen kan yde økonomisk støtte til elever på Askov Højskole samt til Settlementet Askovgården.

Stk. 5. Kassereren modtager et af bestyrelsen fastsat honorar.

Stk. 6. Regnskabsåret går fra 1. september til 31. august.

§ 8. Lovændringer og foreningens opløsning.

Stk. 1. Vedtægtsændringer kan kun forelægges til vedtagelse på en ordinær generalforsamling. Forslag til vedtægtsændringer offentliggøres senest samtidig med udsendelse af dagsorden.

Stk. 2. Til vedtagelse af ændringsforslag kræves mindst $\frac{2}{3}$ af de afgivne stemmer.

Stk. 3. Krav om opløsning af foreningen kan kun vedtages med $\frac{2}{3}$ stemmeflerhed på en ordinær generalforsamling.

Opløsning af foreningen træder dog først i kraft efter en urafstemning, hvor mindst $\frac{2}{3}$ af medlemmerne stemmer for forslaget.

Stk. 4. Ved foreningens opløsning anvendes foreningens midler efter samme retningslinier som angivet i Askov Højskoles fundats.

Fundats for Askov Højskole

§ 1.

Askov Højskole — også kaldet Flors Højskole — er en selvejende institution med hjemsted i Vejen kommune. Dens formål er at videreføre den af Ludvig Schrøder stiftede Askov Højskole indenfor rammerne af den til enhver tid gældende lovgivning om folkehøjskoler m. m.

Styrelsen, forstanderen og lærerrådet må i overensstemmelse med Ludvig Schrøders fundats af 10. maj 1898 våge over, at Askov Højskole fortsætter i det spor, hvori den ved ham er kommet med de forbedringer, som skiftende tider måtte kræve, og som lærerne er i stand til at gennemføre, men således at den altid kan fortjene navn af en god dansk folkehøjskole.

§ 2.

Den selvejende institution Askov Højskole besidder de i Ludvig Schrøders gavebreve af 10. maj 1898 nævnte formuegenstande samt de ejendomme, løsørengstande og legater, skolen senere er kommet i besiddelse af. Askov Højskoles aktiver og passiver skal iøvrigt til enhver tid fremgå af den af Højskolen udarbejdede status.

Såfremt institutionen måtte blive ejer af kapital udover den i skolen indestående og den til driften nødvendige, vil den være at indsætte på en bank- eller sparekassebog på institutionens navn eller at anbringe i sådanne værdipapirer, i hvilke legatmidler kan anbringes. Aktiverne skal noteres på navn som tilhørende Askov Højskole.

§ 3.

Askov Højskole ledes af styrelsen, forstanderen og lærerrådet, der hver har deres opgaver og beføjelser. Forstanderen og lærerforsamlingen udarbejder for hvert kursus af mere end 6 ugers varighed en samarbejdsordning, som i nærmere bestemt omfang tilsikrer eleverne medbestemmende indenfor det enkelte kursus rammer.

Tvivlspørgsmål om kompetencefordeling mellem forstanderen og lærerrådet samt om fortolkningen af samarbejdsordningen kan om fornødent indbringes for styrelsen, der kan træffe en bindende afgørelse.

§ 4.

Styrelsen består af syv medlemmer, hvoraf lærerrådet ved Askov Højskole vælger tre, heraf skal mindst to være bosat udenfor amts-

rådskredsen, Askov Lærlinge to blandt sine medlemmer, Vejen kommunalbestyrelse ét medlem samt Ribe Amtsråd ét medlem med bopæl indenfor amtsrådskredsen. Af de tre af lærerrådet valgte medlemmer afgår ét efter lodtrækning to år efter fundatsens ikrafttræden. Valgperioden er iøvrigt fire år.

De af Askov Lærlinge valgte medlemmer har en valgperiode på 2 år, dog således at 1 år efter fundatsens ikrafttræden afgår efter lodtrækning ét medlem.

Vejen kommunalbestyrelse vælger af sin midte ét medlem for hver valgperiode.

Genvalg kan finde sted.

Styrelsesmedlemmer skal være myndige og ikke ude af rådighed over deres bo.

Hvis et styrelsesmedlem dør eller ønsker at fratræde, inden valgperioden er udløbet, vælger det organ, der har indvalgt den pågældende, snarest et nyt medlem. Ingen nuværende eller tidligere ved skolen ansat og ingen af skolens elever på et igangværende kursus kan være medlem af styrelsen.

§ 5.

Styrelsen vælger selv formand og næstformand.

Styrelsen indkalder til møde, når formanden eller 2 styrelsesmedlemmer ønsker det, dog mindst 2 gange årligt.

Styrelsen afholder mindst en gang årligt et fællesmøde med lærerrådet. I styrelsens møder deltager uden stemmeret tillige skolens forstander, én af lærerrådet blandt dets medlemmer valgt repræsentant og skolens forretningsfører. Styrelsen kan beslutte at holde lukket møde. Skolens faste ledende funktionærer skal have lejlighed til at udtale sig, når styrelsen drøfter emner, der vedrører deres arbejdsområder samt ved forstandervalg.

Styrelsen træffer afgørelser ved stemmeflerhed. For at være beslutningsdygtig skal et flertal af styrelsen være til stede. For at en beslutning skal være endelig, skal mindst tre medlemmer stemme for den. Det påhviler styrelsen at påse, at fundatsen, love og bekendtgørelser overholdes, herunder at skolen ledes i overensstemmelse med sit formål. Styrelsen er ansvarlig for skolens drift. Det er styrelsens opgave at antage, eventuelt afskedige skolens forstander. Beslutningen skal godkendes af en forsamling bestående af styrelsens samt lærerrådets medlemmer.

Udvidelser og væsentlige ændringer i skolens arbejdsplan skal forelægges styrelsen til godkendelse.

Styrelsen er ansvarlig for at give undervisningsministeriet meddelelse om skolens ophør. For styrelsens medlemmer gælder dansk rets almindelige erstatningsregler, men de hæfter ikke iøvrigt personligt for skolens gæld.

Hvervet som styrelsesmedlem er ulønnet. Dog har styrelsesmedlemmer krav på at få rejseudgifter dækket.

§ 6.

Forstanderen har over for undervisningsministeriet ansvaret for skolens pædagogiske ledelse. Han repræsenterer skolen både udadtil og indadtil.

Forstanderen antager og afskediger lærere og funktionærer.

Lærerrådet skal orienteres om ansættelser af lærere og om nye læreres fagområder.

Fastansættelser af lærere kan kun ske efter forhandling med lærerrådet.

Skolens regnskabsår følger finansåret.

Forstanderen er ansvarlig for regnskabsførelsen. Den daglige regnskabsførelse varetages af en forretningsfører, der kan være en af skolens lærere. Forstanderen udpeger forretningsføreren efter drøftelse med lærerrådet, og valget skal godkendes af styrelsen. Forstanderen holder løbende styrelsen og lærerrådet orienteret og forelægger skolens budget til drøftelse.

Styrelsen vælger en statsautoreret revisor og kan vælge yderligere en revisor.

§ 7.

Lærerrådet består af forstanderen samt alle fastansatte lærere.

Reglerne for fastansættelse skal fremgå af en lærerrådsprotokol.

Lærerrådet fastsætter selv hvert år sin forretningsorden.

I lærerrådets møder om nedennævnte spørgsmål deltager med stemmeret alle skolens lærere. I disse lærerforsamlingsmøder kan også skolens faste ledende funktionærer deltage og stemme i sager, der berører deres arbejdsområder.

Lærerforsamlingen træffer bestemmelse om undervisningens tilrettelæggelse, løbende anskaffelser af undervisningsmidler samt udtalelser om elever. Lærerforsamlingen foretager indstilling til forstanderen vedrørende kriterier for optagelse af elever, elevens forhold til skolen, skoleplan og annoncering samt offentlige møder.

Lærerforsamlingen foretager indstilling til forstanderen eller styrelsen vedrørende byggeri ved skolen og større anskaffelser af undervisningsmidler.

Alle afgørelser træffes ved stemmeflerhed.

§ 8.

Institutionen tegnes af formanden eller næstformanden, ved køb, salg eller pantsætning af fast ejendom tegnes institutionen dog af et flertal af styrelsens medlemmer, heriblandt formanden eller næstformanden.

§ 9.

Ændringer af denne fundats kan kun ske, når mindst 5 af styrelsens medlemmer og $\frac{2}{3}$ af lærerrådets medlemmer er enige derom.

§ 10.

Skulle det blive umuligt at føre Askov Højskole videre efter dens formål jfr. § 1), skal den selvejende institution ophæves, og bestemmelse herom tages efter de samme regler, som gælder ved fundatsændring, og således at den selvejende institutions ejendom og midler stadig tjener dansk folkelig oplysning.

§ 11.

Undervisningsministeriet skal godkende ansættelse af forstanderen, køb, salg eller anden overførelse af ejendomsretten til fast ejendom samt pantsætning af fast ejendom, ændringer af fundatsen, beslutning om institutionens ophævelse samt formål og vilkår for anvendelse af eventuelt overskydende midler.

På samtlige de institutionen tilhørende ejendomme skal bestemmelsen om, at ministeriets godkendelse kræves til salg, pantsætning, samt anden overførelse af ejendomsretten til fast ejendom, tinglyses som rådighedsindskrænkning.

§ 12.

Denne fundats træder i kraft 1. januar 1973.